

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

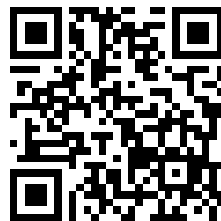
Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

MATTHIÆ STEPHANI

80

Jcti,

Tractatio methodica,

De

ARTE JURIS, ET
EJUS PRINCIPIIS:

Cui insertæ sunt difficilimæ &
utilissimæ quæstiones,

De

JURE ET FACTO;

De

JURE SCRIPTO,
AC ÆQUO BONO,
utrum plus valeat;

Itemq; & alia nonnulla theòlogico juridica
lectu jucunda & utilia.

Cum Indice & Summarijs.

GRYPHISWALDIÆ,

*Exscripta typis heredum Johannis Albini, Impensis
Michaelis Roep/ Anno M. DC. XXX.*

Nobili, Strenuo & forti viro,

DN. CASPARO
ZEITZMANN,

Imperatorij exercitus Capitaneo, &
pro tempore Commendatori in *Wißmar*/
Favore suo colendo.

Uris civilis doctri-
na, post sacram Theolo-
giam, principem locum
sibi vendicat & obtinet.
Namque legis divinæ pars, præci-
pius de externis actionibus, & assue-
tens reflectensq; homines ad normam
bonitatis & æqualitatis, alia-
rumque pulcherrimarum virtutum, à
Dei relucentium; itemq; coer-
sifrenans mentis nostræ deprava-

vata contumaciam, ac aberrantes cupiditates, ne turbent sapientissimè à Deo sancitam & constitutam societatem.

Deinde non est acervus tantum sententiarum, quæ sine omni iudicio propriæ tyrannidis, aut cujusque potentiaè stabiliendæ causâ collectæ sint; sed vera & firma scientia est, ex primis principijs & noticijs, adeòquè Dei præceptis, proprijs digitis tabulæ lapideæ inscriptis, & omnium hominum mentibus divinitus insitis, desumpta, & in rectum convenientemquè ordinem, voce Magistratus, & industriâ prudentissimorum hominum collecta, quorum & auctoritatem fulcit, & operam juvat Deus, qui & res penitus desperatas donare, & consummare virtutum magnitudine, potest.

magis major reverentia & amor
huius professionis sacratissimæ qui-
dem, & omni precio nummario lon-
gissimè anteferendæ, esse deberet.

Quoties etiam de justiciâ in Jure-
consultorum libris differitur, quòd sit
æqualitas, hæc cogitatio semper oc-
currat, cum auctor sit & fons justiciæ
Deus, cum quòque verè æqualem esse
omnibus hominibus, hoc est, omnes
ex æquo ad filium suum, Salvatorem
nostrum, confugientes recipere.

Quamvis autem de principijs ju-
ris ab antehac scripserunt, qui & ad
omnium præcepta totam jurispruden-
tiam prætulere, adeòq; leges nostras
in decalogum versari, & decalogi
sententiam esse, demonstrârunt; vo-
luerunt tamen ego quoq; ostendere, quibus
principijs jus civile constet; & quomo-

dò leges Romanæ, cum divinis sæpe congruant.

Hoc quidquid est studij, Vir Nobilis, Strenue & fortis, Tibi tanquam literato & militi, consecrare volui, qui mihi humanitatis passim exhibuisti officia, quam humanitatem & favorem postponere, boni viri non esset. Accipe itaque hanc tractationem, quæ tibi fuerit vice Symboli alicujus, & tanquam arrhabonis meæ in te observantiæ, cujus fructum locupletissimum videbor percepisse, si tibi grata omnia esse sensero. Sed omninò totum sic habeas, nihil mihi futurum prius ijs rebus, quæ ad dignitatem tuam & præstantiam pertinere arbitrabor, ut mihi tuâ voluntate nihil esse cognoscas antiquius. Vale optimè. Gryphiswaldi è Musæo meo 1630. die 20. Februarij.

MATTHIAS STEPHANI JC.

Index Capitum.

Capit.

I.

De significatione vocabuli, juris, quatenus
opponitur facto: ubi tota materia, de
jure & facto, breviter explicatur.

II.

De alijs juris significationibus.

III.

De jure scripto, & a quo bono.

IV.

De tribus praeceptis juris.

V.

Quae sint consideranda in arte juris.

VI.

De sine iure; ubi simul quoque de iusticia,
& speciebus.

VII.

De iure iuris; ubi de divisione juris in
publicum & privatum.

VIII.

De principijs juris.

IX.

De iure naturali.

X.

De iure gentium.

XI.

De iure civili.

XII.

De legibus.

XIII.

De plebiscitis.

XIV.

De Senatusconsultis.

XV.

De constitutionibus Principum, ubi simul
de privilegijs.

XVI.

De magistratuum edictis.

XVII.

De responsis prudentum.

XVIII.

De jure non scripto, sive de consuetudine.

XIX.

XX.

XXI.

- XIX. *Continens leges divinae tabulae decem praecceptorum; collatas cum jure Romano.*
- XX. *De reliquo jure sacro, comprehenso in libris nostris juris.*
- XXI. *Continens collationem vasalli & militis christiani, cum vasallo & milite politico; ex jure divino, & jure feudali.*

Errata corrigenda.

- Pag. 12. lin. 9. à fine, pro hereditas, lege, hereditatis.
- Pag. 30. lin. 10. à fine, lege, de ventre mittendo.
- Pag. 76. lin. 9. à fine, lege, disceptarent, intro duxerunt.
- Pag. 78. lin. 12. post originem, adde, auctoritas prudentum d. l. 2. §. post originem.
- Pag. 81. lin. 15. pro benignis, lege, benignius.
- Pag. 105. lin. 7. à fin. pro, &, lege, est.
- Pag. 128. lin. 9. pro, ligna, lege, lingua.
- Pag. 136. lin. 13. lege, litanias h. e. rogationes sive preces publicas.
- Pag. 148. lin. 11. pro, tantum, lege, tandem.

*Reliqua equus lector ipse baud in-
vitus corriget.*

I.
TRACTATIONIS

De

ARTE ET PRINCIPIIS

JURIS,

CAPUT I.

De significatione Vocabuli JURIS,
quatenus opponitur FACTO; ubi tota materia
DE JURE ET FACTO, breviter
explicatur.

SUMMARI A.

1. *Quatenus à veteribus JCtis accipitur, & opponatur
facto vel corpori.*

2. *Quatenus opponatur facto.*

3. *Quatenus opponatur corpori.*

4. *Quatenus opponatur voluntati & conventioni seu con-
suetudini.*

5. *Quatenus ratio quotuplex.*

6. *Quatenus quandoq, opponitur dationi.*

7. *Quatenus quandoq, opponitur patientia.*

8. *Quatenus quandoq, opponitur dicta vel verbis.*

9. *Quatenus in hac oppositione JCtiloquantur.*

10. *Quatenus quandoq, opponitur animo.*

11. *Quatenus quandoq, natura.*

12. *Quatenus quandoq, juri.*

- 2
 13. Factum juri opponitur dupliciter.
 14. Aliquid esse juris, & in jure consistere, idem est.
 15. Esse facti, & in facto consistere, idem est.
 16. In facto consistere, interdum significat in circumstantiis positum esse.
 17. Quomodo differant: esse jus, & esse juris.
 18. Jus, & esse juris, interdum confunduntur.
 19. Factum vel est repentinum, vel tractum temporis habens.
 20. Facta vel sunt nuda, vel non nuda.
 21. Facta non nuda qua.
 22. Quenam sint illa facta, que differunt ab iis que sunt facti.
 23. Quaedam sunt partim facti, partim juris.
 24. Omnes contractus, partim sunt juris, partim facti.
 25. Quomodo contractus dicantur esse juris.
 26. Quomodo iidem dicantur esse facti.
 27. Solutio, partim facti, partim juris.
 28. Delicta, partim facti, partim juris.
 29. Ususfructus est ipsum jus.
 30. Si quis impeditur in usu servitatis; datur interdictum, si vero de servitute ipsa movetur controversia, competit actio confessoria.
 31. Quare quid sit juris, quid facti.
 22. Qua juris & facti proprietates, & quis ejus effectus.
 33. Ea qua juris, civilia, qua facti, naturalia dicuntur.
 34. Quenam naturalia hic intelligantur.
 35. Primus effectus eorum, que juris sunt.
 36. Dominium rei legata ipso jure transit ad legatarium.
 37. In suis heredibus admittitur continuatio dominij, non etiam possessionis.
 38. Secundus effectus eorum qua juris sunt.

39. *Servi, civilium sunt expertes.*
 40. *Tertius effectus eorum qua juris sunt.*
 41. *Factum non recipit divisionem.*
 42. *Clausula, IPSO JURE, quomodo intelligenda.*
 43. *Exempla, ubi dicitur, aliquid fieri ipso jure.*
 44. *Exemplum, ubi dicitur; aliquid prohiberi ipso jure.*
 45. *Quenam ipso jure venire dicantur.*
 46. *Ipsa jure, quomodo aliquid veniat.*
 47. *Alia horum verborum significatio.*
 48. *Quomodo aliquid ipso jure inesse dicatur.*
 49. *Clausula ipso jure ubi fiat mentio.*
 50. *Quod de facto fit, de facto potest prohiberi.*
 51. *Ipsa facto procedi debere, quomodo intelligatur.*
 52. *Clausula Ipso facto, & Clausula Ipso jure, quomodo se habeant.*

Scripturum DE ARTE ET PRINCIPIS JURIS, omnium primò tradere oportet, varias vocabulo JURIS attribui significationes *l. i. ff. de just. & jure.* Sed cum pleræq; parum ad hoc institutum nostrum facere videantur, illud saltem hoc loco imprimis arripimus, quod observatum est, jus à veteribus JURIS positum, nonnunquam FACTO, aliquando CORPORI, interdum VOLUNTATI seu conventioni & consensui hominum contrahentium opponi.

FACTO quidem opponitur, cum Paulus ait: In stipulationibus jus contineri; in pactis factum versari *l. si quis 12. §. pactus ne peteret ff. de pact.* Item, cum Julianus ait: Verat, solutionem, venditionem, traditionem, facti esse, quam juris *l. consilio 7. §. fin. ff. de curatorib. furios.*

4 *furiōf.* Similiter, cum Marcellus quærit de illa stipulatione; *Triticum dare oportere?* & confirmat, facti quæstionem esse, non juris *l. triticum 94. ff. de verb. oblig.*

3 Corpori opponitur in ea rerum divisione, qua res quædam corporales sunt, quæ sui naturâ tangi possunt, quæ dâ in corporales, quæ in jure consistere dicuntur *in pr. Inst. de reb. corpor. & incorporalib.* quæ res incorporales, & jura interdum appellantur *ut in l. 1. ff. de conduct. triticaria*, quare & jura prædiorum servitutes appellantur *l. 1. de rer. divis.* & hereditas, obligatio, & alia, jura sæpe nominari solent *l. 1. §. quedam ff. de rer. divis. d. pr. Inst. de reb. corp. & incorp.* Atq; huc non incommodè refertur id, quod rescripsit Constantinus Imperator, Neminem ambigere, possessionis duplicem esse rationem, aliam quæ jure consistat, aliam quæ corpore *l. nemo 10. C. de acquir. poss. ff.*

4 Voluntati deniq; & conventioni sive consensui opponitur à Paulo, de pactis dotalibus agente, quæ vel ante, vel post nuptias celebratas interponi solent, quorum alia pertineant ad voluntatem, alia ad jus *l. si pater dotem 12. §. ex pactis ff. de pactis dotalib.* Illa generaliter & omninò sunt servanda; hæc verò ita demum, si causam dotis reddant meliorem; non, si deteriore *d. l. si pater 12. l. Attilicinus 17. d. tit.* Hubert. Giphan. *in tractatu de de jure & facto cap. 3.*

5 Coeterum, quemadmodum JURIS, ita quoque FACTI, multiplex & varia est notio. In jure civili enim potissimum opponitur DATIONI, PATIENTIÆ, DICTO vel VERBIS, ANIMO, NATURÆ, & JURI Giphan. *d. cap. 3.*

6 Dationi; cum Venulejus, ad differentiam stipula-

placita respiciens, qua alia dicuntur in dando, alia in
habendo consistere l. 2. ff. de verb. oblig. asserit, uni ex he-
ribus recte nos stipulari factum; rem sive dationem
habentem l. continuus 137. §. fin. ff. eod.

7
Patientia cum Pomponius scribit, servitutum non
auturam esse, ut aliquid faciat quis, sed ut aliquid
non faciat, aut non faciat aliquid l. quoties 15. §. servitutum
ff. de servit.

8
Dicitur vel verbis; cum Claudius Saturninus adfir-
mit, Aut facta puniri, aut dicta, aut scripta l. aut facta
et de pign. Item, cum Modestinus innuit, milites ob fe-
sionem multa per lubricam linguæ dicere; qui tamen,
si facta & facinore in crimen majestatis incidant, seve-
rius puniantur de. et famosi 7. §. fin. ff. ad l. Jul. majest.

9
Atque in hac oppositione vulgò ita Facti verbo utun-
tur, pro quo elegantius RE Jurisconsulti nostri dicunt,
vel fit rebus, vel fit re, hoc est, numeratione pecuniæ;
vel fit rebus, sub conditione 16. l. pen. ff. de solus. Sic socie-
tas fit re, et verbis l. societatem coire 4. ff. pro socio. Ita
et collatio fit re-facienda est, aut cautione sive verbis
l. et collatio ff. de collat. bon. Injuria item aut re fit, aut
fit re l. 1. §. 1. de injur. Domicilium quoque dicitur trans-
fieri et facto, non nuda contestatione l. domici-
lium ff. de municip. Et de hereditate dicitur, recusari eam
facta rebus verbis, sed etiam re ipsa l. recusari 95. ff. de
hereditate ff. de collat. bon. Et huc pertinet titulus Institutio-
nis l. 1. lib. III. Quib. modis re contrah. obligatio &c., Re;
facta re, et re interveniente, veluti, in mutui datione,
cum quis promittat se daturum mutuo, nondum est
mutuum, quia ut mutuum sit, necesse est ut det, ut
mutuum interveniat l. potior 11. in prin. & §. si colonus ff. Qui
pign.

- 10 Animo; in eo quod quis pro herede se gerit, de qua gestione sic Ulpianus: Pro herede gerere, non tam facti est, quam animi *l. pro herede 20. ff. de acq. vel omitt. hered.*
- 11 Naturæ interdum quoq; opponitur factum, ut cum fructus alij suâ naturâ, hoc est, sponte tuâ, alij facti, hoc est, operâ & curâ hominis provenire dicuntur *l. fructus 45. de usur.*
- 12 Postremò, juri opponi solet factum, ut de jure jam ante demonstratum. Atq; hæc quidem ultima facti, ut prima juris notio, maximè ad hoc argumentum pertinet. Sed ea notio juris & facti; † qua hæc duo inter se opponuntur, videretur & ipsa non esse simplex, sed duplex. Nam alia harum notionum est vis in ignorantia juris & facti; alia in his quæ sunt juris & facti; de quibus hic breviter tractabitur, cum Huberto Giphanio *in dict. tract. de jure & facto.* Prior notio aliis alibi tractanda relinquitur.
- 14 Cœterum, de verbo juris quandò agitur, nihil interest, sive dicatur aliquid esse juris *l. quod dicitur 130. de verb. oblig.* sive in jure consistere *l. legatum 10. ff. de capite minut.* sive jus in aliquo contineri *l. si unus 27. §. pactus ff. de pact.* sive jus in aliquo verti *l. stipulatio ista 38. §. bi qui ff. de verb. oblig.*
- 15 Sic & de facto hæc idem valent; aliquid consistere in facto *d. l. legatum 10.* aliquid esse facti *l. 1. §. si usus fructus ff. ad L. Falcid.* factum in aliquo contineri *d. l. si unus 27. §. pactus & §. sed cum factum Instit. de stipulat. serv.* vel in aliquo verti *l. stipulatio ista 38. §. bi qui de verb. oblig.* idemq; cum dicitur res facti *l. 1. §. furiosus de verb. sign. l. filius ff. de acq. vel omitt. poss. & in causa facti l. in bella 11. §. facti ff. de*

DE SIGNIFICATIONE VOCIS JURIS & c.

de positum. reverf. Adeo in illis nihil est differentia;
idem horum verborum & phrasium est vis & po-

Giphan. d. tract. cap. 3.

hoc loco omittendum non videtur, quod his 16.
in facto quid consistere, interdum idem signifi-

in varijs circumstantijs esse positum, ut est, id
quatenus 24. de reg. juris. Quomodo &

magis esse facti, quam juris *in d. l. mora 32.*
id est: an mora commissa sit, ex varijs attribu-

& circumstantiis, ut temporis, loci, personæ,
etiam *d. l. mora* verum hæc nostra tractatio eò

non tenet, quamvis iisdem verbis juris & facti.
Et hujusq; de verbis juris & facti.

videndum est de jure, & de his quæ sunt ju- 17
ris, & de his quæ sunt facti. Quamvis

possit, non differre hæc duo, *jus & juris esse,*
non *facti esse*, sed eadem esse: Rectè tamen,

tract. 4. contrarium docet, ea differre, si
considerentur. *Jura* dicuntur res ipsæ incor-

porales, ut res, vires, obligationes, hereditas, bonorum
iura, &c. *Juris*, non ipsa jura, sed aliæ res & causæ,

stipulatio, & alij contractus. Sic *facta* di-

dicuntur, quæ verbis infinitivi modi enuncian-

ant, ut est, solutio, emptio, stipulatio, do-

datio, etiam rem declarantia, ut est ætas, tempus,
vel mala, dolus &c. V. G. Ire, agere, agrum

excavare, fodere, sunt facta *l. stipulationes non divi-*
verb. oblig. stipulatio verò de iis constituta,
quod dicitur 130. ff. d. tit. d. §. sed cum factum
serv. Ita fructus percipere, & domum,

7
 convehere, est factum; sed ususfructus, quo & ipso
 fructuum percipiendorum jus continetur, eatenus in
 facto consistere dicitur *l. unic. ff. Quand. dies legat. ced.* sed
 18 tamen hanc distinctionem, inter *jus*, & *esse juris*, negligi,
 eaq; omnia interdum dici esse juris, vel jus continere,
 testatur Cyprianus *d. cap. 4. in fin.*

19 Facta autem sunt innumerabilia, de quibus Egui-
 narius Baro *in tract. de dividuo & individ.* ubi & facto-
 rum genera ac divisiones explicantur, v: g. Factum
 aliud est repetentium, aliud temporis tractum habens,
 barbari vocant momentaneum, & successivum: ut
 manumittere, tradere, uno perficitur momento: sed
 fodere, ædificare, pingere, scribere, tractum & moram
 postulant. Quæ divisio facto confirmari potest *arg. l.*
quotiens ff. de operis libert. Ejusq; divisionis usus videatur
 apud Hotoman. *in disputat. de mora.*

20 Est & alia factorum divisio, qua dicuntur alia esse,
 nuda, alia non nuda. Nuda sive mera, sunt omnis juris
 expertia, ut pacta dicuntur nuda, quæ præter conven-
 tionem nudam nihil continent; nihil scilicet aut. solen-
 nium verborum, ut est stipulatio; aut nihil causæ sive
 dationis seu facti. Hujus generis, sive facta nuda sunt,
 fundum tradere, fossam fodere, opus facere, ire, agere,
 rem tenere, aquam haurire, ducere, tignum aut lamina
 immittere, fructus percipere, & similia alia *l. 4. §. Cato*

21 *l. stipulationes non dividuntur ff. de verb. oblig.* † Facta au-
 tem non nuda sunt, quæ aliquid juris præter factum in
 se habent, veluti, amplius non agere, ratum habere, da-
 re, uti, frui, agere in judicio, emere, vendere, stipulari,
 possidere, vacuum possessionem tradere, donare, usu-
 capere, heredem instituere *l. in conventionalibus §. 2. §. ult.*

de verb. oblig. ubi JC. ait; stipulatione, vacuam possessionem tradi, non nudum factum contineri *l. si stipulatus 4. de usur.* De qua divisione factorum, ejusq; usu, agit plene Baro *d. tract. de dividuo & individ. lib. 2. c. 4. & 5.*

Hæc igitur sunt facta, à quibus differunt ea quæ sunt facti, uti dictum, veluti possessio, *l. 1. §. 1. de acquir. poss.* pactum nudum *l. consilio 27. §. questum ff. de curat. furios.* operæ sive legatum operarum *l. 1. §. si legatum ff. ad l. Papid.* legatum habitationis *l. legatum 10. de capite minut.* Item, probatio *Paulty, sentent. tit. 11.* aditio hereditatis *l. 20. pro herede.* Sed hanc subtilem distinctionem sæpè negligi, & factum, cum eo quod facti est, confundi, testatur Cyprianus *d. tract. cap. 5. ferè in fine.* Adhuc dictum est, de his quæ metè, vel sunt juris, vel facti.

Nunc breviter de his quæ partim facti, partim juris, esse videntur, videamus. Quorum in numero est possessio, hæc obtinet mixtam causam, quia in se confecta, pro usu & rerum insistentia, dicitur esse facti; pars vero, quoad effectum & virtutem possessioni tributam *arg. l. nemo 10. C. de acq. vel retin. poss. l. 1. §. 1. ff. d. de acq. & stipulatio dicitur jus continere l. si unus 27. §. pactum ff. de pact.* Et rursus stipulatio est contractus: sed contractus sunt facti *d. l. consilio 7. §. ult. ibi, quia solutio, traditio, facti magis quam juris ff. de curat. furios.*

Quo stipulationis exemplo rectè dicere possumus, contractus, partim esse juris, partim esse facti: & diversitatis ratio adferri potest, cur alij contractus tantum facti, & sola stipulatio juris. † Et contractus partim juris, respectu videlicet obligationis, quæ est juris vinculum, & nascitur ex contractu, partim facti, respectu scilicet ipsius actus, sive tracta-

27 tractatus habitu inter duos Giphani. *d. tract. cap. 6.* † Solutio quoque mixta est, hoc est, partim facti, partim juris. Quod juris sit, probatur hac ratione: quia tollit obligationem, quæ est juris. Ea autem quæ juris sunt, tolli non possunt per ea quæ sunt facti *l. patre ff. de stat. hom.* Quod facti sit, probatur *d. §. ult. de curat. furios.*

28 Ut autem contractus, ita & delicta fortasse non, malè inter mixta numerantur, ut sint partim facti, considerando ipsam perpetrationem, partim juris, considerando obligationem Giphani. *d. loc.* Ususfructus quoque, etsi est juris, sive ipsum jus potius, tamen ex facto aliquo constare dicitur *l. 1. ff. Quand. dies ususf. vel di-*

29 cendum † ususfructum ipsum esse jus: sed præceptionem fructuum esse facti. Ut & servitus, puta, itineris, &c. est jus *l. 2. §. Pomponius ff. si serv. vind.* sed ire, id est, usus servitutis sive itineris, non malè dicitur facti:

30 & † proinde si quis impediatur in usu, id est, in eundo, habet *remedium interdicti de itinere*: quia interdicta competunt de facto, hoc est, de usu & possessione. Sed si de servitute sive itinere ipso, v. g. mihi nullum iter per tuum fundum competere, controversia moveatur, aliud mihi remedium datur, nempe, *actio confessoria*, quæ est de jure, & non interdictum, quod est de facto *d. l. 2. §. Pomponius Hotom. illust. quest. 41. vers. Quartum exemplum*. Sic manumissio juris est, ratione libertatis, facti, respectu ipsius actus *l. manumissiones 4. de Just. & jure*.

31 His ita propositis, agendum est de eo, *Quare quid sit juris & facti?* & undè cognosci possit? Varias hac de re sententias recenset Giphanius *d. tract. cap. 8.* sed tandem de suo addit, *juris* dici alia, à jure, quod in se contineant; alia *facti*, quæ nullum jus contineant. So-

lent enim hæc duo, *jus & factum*, inter se opponi, *ut supra dictum est*. Usucapio igitur dicitur juris, quia jus & quiddam civile in se continet, puta, dominium, quod à possessione, quæ est facti, distinguitur *l. bona fidei 48. §. 1. ff. de acquir. rer. dom. l. si pradium 16. C. de prad. & aliis reb. min.* Sic stipulatio, *habere licere*, dicitur esse juris, quia *habere*, proprium jus dominij denotat, nec pertinet ad nudam detentationem *l. stipulatio ista 38. §. hi qui ff. de verb. oblig. l. possessio 49. §. 1. ff. de acquir. vel amit. poss.*

Restat ut videamus de *proprietate juris & facti* & effectibus inde resultantibus, ex quibus non solum *juris & facti* natura magis magisque intelligetur, sed & insignis insuper hujus argumenti utilitas. Proprietas maximè in hoc versatur, quod ea *quæ juris*, sint civilia; *quæ facti*, naturalia sunt. *l. si unus §. pactus ff. de pact.* ubi pacta facti, stipulationes vero juris esse dicuntur. Jam notum est, pacta esse naturalia. † Intelligenda autem naturalia sunt, quorum in jure sit usus (ut tussire, est naturale, non tamen pertinet ad jus.) Ea igitur quæ facti, sunt naturalia, ut tenere, ire, agere, solvere, tradere, emere, vendere, habitare, pacisci, & similia. Hæc enim naturaliter in jure fieri dicuntur; quod vulgò de facto, mit det *l. si recipia sive realiter*. Ex hac proprietate hi sequuntur effectus.

Primo, quod ea, quæ juris sunt, per acquisitionem transeant ad patrem, ad dominum, ad heredem *pr. Inst. per quas pers. nobis oblig. acquir. & §. 1. Instit. per quas pers. acquir. l. 1. ff. si à parente quis manum*. ea verò quæ facti, non transeant, sed in ipsa primi acquirentis persona hæreant, & cum ea perimantur *l. si usufructus 14. §. si ita ff. de cond. disp. legat. l. qui heredi 44. ff. de condit. & demon-*

strat. l. 1. §. Scævola ait ff. si is qui testam. l. quod dicitur 130. ff. de verb. oblig. l. si. statim libera 6. §. ult. ff. de stat. liber. Exempli causa; si stipuler: *Mibi aut Titio dabis?* certum est valere stipulationem: de me quidem, quod unusquisq; sibi rectè stipuletur *l. stipulatio ista 38. §. alteri ff. de verb. oblig. & §. si quis alij vers. planè Instit. de inutilib. stipulat.* sic nec quoad Titium, adjectio est inutilis: neq; enim alteri facta videri potest, cum non obligationem ita stipulemur Titio, sed tantum solutionem in eum conferamus *d. §. si quis alij vers. planè l. cum quis 55. de verb. oblig.* Quoad Titium itaq; stipulatio valet tantum in facto, id est, solutione, non in jure, id est, obligatione. Promissor itaq; Titio non est obligatus, sed solvere potest, eique solvendo liberari. Jus igitur alij stipulari non possumus, factum possumus; solutio autem consistit in facto *d. l. consilio 7. §. quasitum ff. de curat. furios.* sive est facti, & proinde personalis, atq; ideò non transit ad alium, neq; ad heredem, neq; patrem *§. sed cum factum Instit. de stipul. serv. l. qui heredi 44. ff. de condit. & demonstrat. l. privilegia 196. de reg. jur.* Si itaq; Titius moriatur, promissor non potest ejus heredi solvere *l. cum quis. de verb. oblig.* Atq; huc non incommodè refertur regula *Q. Mutij*, quâ docemur: nihil aliud in heredem posse transfundi, quam id quod hereditas sit; illa verò quæ meri facti sunt, hereditatis esse ineptè dicuntur *l. 1. §. Scævola ff. si quis test. lib.* Ita si servus stipuletur, ut sibi ire, agere liceat, ipse tantum prohiberi non debet, non etiam dominus *d. §. sed non factum Instit. de stipul. serv.* hæret enim factum illud in persona stipulantis, sive servi, qui & ipse naturalium, sive eorum, quæ sunt facti, capax est *l. quod attinet 32. de reg. jur.* Quia itaq; ire est facti, idcirco non dominus, sed solus servus ire poterit. Sic

Sic dominium rei legatæ ipso jure post aditionem & 36
agnitionem transit ad legatarium *l. à Titio 64. ff. de furs.
l. legatum 80. de legat. 2.* Possessio verò non transit sine
naturali comprehensione *l. i. §. quod ait pretor l. voluntate
ejus 11. ff. Quod legat.* Enim verò dominium in jure confi-
stit: omnia autem jura in heredum personâ continuari
censentur: cum & hereditas ipsa sit juris successio, non
corporum *l. omnis hereditas 138. l. omnia ferè jura 193. de reg.
juris l. hereditas 50. ff. de petit. hered.* At possessio est facti
& animi; neq; jura permittunt, ut in hereditatem cadat
l. cum heredes 23. ff. de acq. vel amit. poss. † Et hinc est, quod 37
in suis heredibus quidem admittitur continuatio domi-
nij *§. sui autem. Inst. de hered. que ab intest. defer. l. 3. C. de
jure delib.* non etiam possessionis. Neque enim va-
let conclusio à dominio ad possessionem: Fingitur fi-
lius esse dominus vivo patre: Ergò & possessor. Malè.
Dominum enim est juris; possessio facti. Fictio autem
in his quæ sunt juris locum habet, non in iis, quæ sunt
facti *l. si quis pro emptore 15. ff. de usucap.*

Secundo, quod ea quæ facti sunt, etiam in servos 38
cadant; ea verò quæ juris, non cadant in servos, v. g.
servus tenere potest, & si stipuletur sibi tenere licere,
valet stipulatio. Sic & servus contrahere potest, trade-
re potest, ire, agere potest: sed obligari non potest:
Illa enim sunt facti, & naturalia, quorum particeps est
servus; hoc verò juris, cujus expertus est servus. Sed hoc
de obligatione civili intelligendum, quod dictum: Na-
turaliter enim servi obligantur, & obligant, *ut dicitur in
l. si quis, de oblig. & act.* Sic & servo potest solvi: quia
facti est facti *d. l. 7. de curat. furios.* Nota est regula ju-
ris: *†* Civilium quidem servos esse expertes; natura- 39

lium non item *l. quod attinet 32. de reg. jur.* Sic arbitrium & arbitratus non cadit in servum, quia juris est *l. illa verba 68. de verb. sign.* Sic & servus, velle, ac nolle, potest, quia voluntas est facti. Idem de consensu dicendum est *l. 3. C. de hered. Instit.*

40 Tertio, quod ea quæ juris sunt, pereant capitis diminutione: ea quæ facti sunt, non pereant *l. pen. ff. de capite minut.* Est enim capitis diminutio, civile quidam; ut & ea quæ juris. Sed ea quæ facti, sunt naturalia. Jam civilia tolluntur per civilia: naturalia non item *§. ult. Instit. de legit. agnat. tut.* Sic legatum rei, est juris: & obligatio est juris: ac proinde tollitur capitis diminutione: sed legatum annuum, puta, in alimenta, aut habitationis, est facti, *d. l. pen. & proinde non tollitur capitis diminutione Giphani dicto tract. de jure & facto cap. fin.*

41 Illud hoc loco etiam addendum; Factum factiq; stipulationem, non recipere divisionem *l. stipulationes non dividuntur l. in executione ff. de verb. oblig. l. 1. §. si usus fructus ff. ad L. Falcid.* Cujus dicti tres rationes reddunt Interpretes, Bart. in *d. l. stipulationes quest. 3.* Anton Gomez. *2. var. resolut. cap. 10. n. 24.* quæ tamen displicent Johanni Parladorio *lib. 1. rer. quotid. cap. 6. n. 3.* eò quod hujus rei rationem à civilibus causis mutuentur, cum tamen certissimè ratio à naturalibus causis pendeat. Quare itaq; factum divisionem non recipiat, rationem reddit *d. loc. n. 5. & seqq.* quoniam secundum naturam factum nequaquam divisionem recipere potest: Impossibile est enim secundum naturam, ut quispiam pro parte facere possit: quoniam natura non patitur, ut motus in partes dividatur, v. g. ambulare facti est; innitere ergo totis nervis, ut pro parte ambules, & ne moveberis quidem.

Item, lapidem, jacere, facti est; da operam, ut pro parte jacias, & lapis quidem manu non cadet. Similiter scribere facti est; finge igitur, velle te pro parte scribere, & profectò ne unam quidem literam exarabis. Ratio verò quare ita comparatum sit naturâ, illa est sanè, quia factum, neq; antequam fiat, neq; quando fit, neq; postquam est factum, in rerum natura est; quod autem in rerum natura non est, id divisionem recipere non posse, palam est: quomodò enim quod non videmus, neque tangimus, dividere poterimus? Quod autem factum in rerum natura non sit, tum scribit *Jctus in l. opera ff. de operis libert.* tum rationem membratim explicat Pontifex Joannes XXII. *in extravag. ad conditorem, de verb. signific.* Et plane quod factum secundum naturam individuum sit, & ipsi Jureconsulti satis significasse videntur, *ut in l. 1. §. si ususfructus ff. ad L. Falcid. l. in executione §. 2. & l. stipulationes ff. de verb. oblig. l. stipulatio §. questum ff. de novi oper. nunciat. l. si is quadringenta 79. ad L. Falcid.* Parladorius *d. cap. 6.* ubi ex hoc infert, constare rationem, quare testamentum sit individuum *l. si quis & ibi Bald. de testam.* quia nempe voluntas res facti sit *l. bona fides ff. de acquir. rer. dom.* Item, quare sacra missarum mysteria individua sint *c. nihil 7. quest. 1.* nam, ut ibi textus, inquit, neq; perfecta videri poterunt, nisi perfectionis ordine compleantur. Hac etiam de causa magistratuum officium individuum dicitur *l. Imperator ff. ad municip.* quia scilicet in faciendo consistit. Et servitutes individue sunt *l. 2. §. & harum & l. stipulationes ff. de verb. oblig.* quia in facto consistunt. Quid enim aliud est servitus itineris, quam eundi, agendi? quid item aquæ ductus servitus, nisi jus aquæ ducendæ per fundum alie-

num §. 1. *Instit. de servit. l. via ff. de servit.* Cum igitur factum divisionem non recipiat, consequitur, neq; servitutes, quia in faciendo earum usus consistit, divisionem non recipere *Parlad. d. cap. 6. §. 1.*

- 42 Deniq; ne quid omittamus, quod ad hanc difficilimam & intricatam *juris & facti* materiam pertinet; adjicere, quædam libet de vulgata & frequentissima illa clausula, *Ipsò jure, & ipsò factò*, quâ *ipso jure*, aut *ipso factò*, quid annullari, aut aliàs quid fieri dicitur: cum utraq; clausula summâ inpraxi utilitatē habeat. Clausulæ, *ipso jure*, sæpissimè fit mentio in Digestis Codice, & Institutionibus Juris, item, in jure Canonico; quæ nihil aliud significat, quam quod legis dispositione immediate absq; ullo intervallo venit aut corrui Anton. Natta *consil. 353. Incip. viso & examinato diligenter processu num. 9. Felin. in c. nonnulli §. sunt alij num. 48. de rescript. sect. 6. num. 7. lib. 1.*

- 43 Sic omnes obligationes activæ filio arrogato competentes, *ipso jure* inducuntur aut transferuntur in patrem arrogatorem §. *fin. Instit. de acquisit. per arrogat.* Sic quando duo eandem pecuniam aut promiserunt, aut stipulati fuerunt, *ipso jure*, & singuli in solidum tenentur, & singuli debent, atq; ad eò *ipso jure* quisq; tenetur, ne habeat quo se excuset, *l. 2. de duob. reis constit.* Sic si quis receptor, defensor & fautor hæreticorum, fuerit excommunicatione notatus, & satisfacere contemserit, ex tunc protinus *ipso jure* ille fit infamis *Auth. credentes C. de heret. & Manich.* Sic clericus *ipso jure* privatur beneficiis *c. 1. in fin. de homicid. in 6.* Et ad eundem modum diffidationis delictum facit aliquem *ipso jure* incidere, in bannum Imperiale, quod privat aliquem bonis *Constit. Carolin. 5. de public. judic.* quia diffidatio est contra pacem

placem publicam Modest. Pistor. *illust. quest. 13. num. 3.*
 Sic dispositione legis aut juris, *ipso jure*, dicuntur res fieri
 eius cui donatae sunt *l. 32. §. 1. de donat. int. vir. & uxor.*
 Et legitima supplementum inducitur ipso jure *l. scimus in princ. verb. ipso jure, & §. repletionem C. de testam. inoffic.*
 Sic fundum illius vasalli, qui sine masculino herede discedit,
ipso jure, aperitur domino feudi *Schrad. consil. 21. n. 21.*
 Et pedagium ubi defraudatur, bona *ipso jure* confiscantur
Gravet. consil. 117. num. 1. Et compensatio fit ipso jure
l. 1. C. de compensat. quod habet aequitatem: nempe,
 quatenus interest non solvere, quam solum repetere.
l. 2. §. de compensat.

De fiducia accedit contractui, tunc is *ipso jure* an- 44
 nullus est *l. 1. §. si quis 36. ff. de verb. oblig.* Et per solu-
 tionem, *l. 1. §. si quis 36. ff. de verb. oblig.* Per acceptilationem contingit ipso jure
 liberatio *l. 1. §. 4. ff. de solut. l. 23. ff. de minorib.* Per con-
 scriptionem instrumenti secundi, *ipso jure* tollitur prius
l. 1. §. 1. ff. de solut. l. 1. §. 1. ff. de minorib. per dissensum, *ipso jure*, tollitur obliga-
 tio *l. 1. §. 1. ff. de solut. l. 1. §. 1. ff. de minorib.* Quibus modis toll. oblig. Item, pactum de
 non petendo *l. 1. §. 1. ff. de solut. l. 1. §. 1. ff. de minorib.* sicutum §. naturalis *ff. de solut.* Et falcidia
 tollit legitimum *l. pen. C. ad L. Falcid.*

De ipso jure quid prohibetur fieri: veluti, servitu- 45
 tute *ipso jure*, neq; ex tempore, neq; ad certam conditio-
 nem contractui possunt *l. 4. de servit.* ut etiam certae per-
 sonae *ipso jure*, neq; tutores dari possunt *l. 8. de reb. eorum*
l. 1. §. 1. ff. de solut. l. 1. §. 1. ff. de minorib.

Ad hereditatem qua ipso jure veniunt, immediatè ve-
 niunt, nullo facto extrinsecus accedente: quem-
 admodum ad hereditatis aditio, in suis heredibus non est
 necessaria, quia *ipso jure* heredes existunt *l. 14. de suis &*
l. 1. §. 1. ff. de solut. l. 1. §. 1. ff. de minorib. quam dices, etiam si aditio, quæ facti est, non

interveniat. Directæ quoq; libertates eæ demum sunt, quæ ipso jure competunt *l. fin. §. 1. C. de hered. petit.*

- 46 Ex hisce & similibus, talem Dd. extruunt regulam: Ipso jure quod venit, ita venire, ut non sit opus ministerio judicis Bart. *in l. 1. de compensat.* Felin. *in c. Rudolphus vers. ultimo de rescript. sententia c. fin. de prescript. in 6. c. sciant. de elect. in 6.* Gail. *tract. de pace publ. lib. 1. cap. 3. num. 2.* aut ulla magistratus opera *l. sed & socius 17. §. fin ff. pro socio l. is cui lege ff. de testam. seu, pro ut uno etiam, verbo ponit Ulpianus in l. in causa cognitione §. 1. de minorib. quod mero jure venit, sine altero medio Bart. in l. uxori ff. de auro & arg. leg. & in l. ambitiosa ff. de decret. ab ord. fac.*

- Quin & ipso jure dicitur venire aut fieri, quod nullo 47 interposito intervållo venit *per l. 27. C. de testam.* ubi statim post secundi testamenti erectionem, primum testamentum tollitur, corrumpitur, annullatur. Ex hoc rectè huic clausulæ assimulantur hæ particulæ, sive ad verbia temporis, mox, confestim, in continenti, illico, continuo, statim, protinus, penitus, omnimodò, nullatenus *l. placet. 79. de acquir. hered. l. amissi 51. §. 2. de fidejuss. l. idem q. 10. §. si cui mandavero 6. ff. mand. l. qui uxorem 15. ff. de injust. testam. l. 1. in fin. ff. de solut. §. illud proprium Inst. de adopt. §. r. Inst. de hered. qualit. cum similib.*

- Verùm contra id quod docetur, ea quæ ipso jure 48 insunt, aut fiunt, non indigere aliqua exceptione, sententiâ, aut alio quopiam ministerio, facto aut adminiculo hominis extrinseco, videtur opponi posse §. *in bona fidei Instit. de act. & l. 4. C. de compensat.* compensatio- nem nimirum opponendam esse in judicio. Sed ad hoc respondetur; illas actiones & exceptiones, quæ ipso jure obtinent, propriè non dici actiones aut exce-

piones, sed saltem simplices allegationes Zanger.
in arto. de except. p. 13. in prohem. num. 18. ac si quæ sequi-
 tur contenta illa declaratoria potius denominanda
 est Menoch. *de A. J. Q. lib. 2. casu 416. num. 64.* Mynsing.
observ. 43. etenim licet super facto, in quo ipso ju-
 re imponitur poena, non requiratur condemnatio;
 priusquam tamen ad executionem venitur, opus
 erit declaratione, ne scilicet fortassis sibi ipsi quis vi-
 deatur jus dicere, quod per abusum frequentius fieret.
*Sicard. consil. quod extat inter consilia Laurentij Kircho-
 vij. tom. 4. Incip. Quæritur nunc Wesenb. consil. 61. num. 3.*
 67. Accedit itaq; factum hominis, sed longè alio sen-
 su, ac in certis. Sic namq; constat, ex facto demum
 oriri jus, cum duo se invicem habere, tanquam antece-
 dens sit factum, nec unquam existere jus, nisi fa-
 ctum præcedat, v. g. Novatio fit quidem ipso jure, si
 factum deest, verbis voluntas novandi ante declarata
 fuerit, vel alius de mente novitatem facere volentium,
 ex facto aliquo precedente constet Vincent. *de Francb.*
decc. Neapol. p. 1. Deinde factum hominis accedit, ut
 constet, utrum vel actorem vel reum eo jure uti velle;
 allegatio igitur opus est, ac consequenter declaratio-
 nis iudicis. Veluti, si tu petas à me centum, atq; tu mihi
 centum debeas; iudex sane divinare non potest, te mi-
 hi centum debere, nisi ego id allegem ac doceam; sin-
 ceptum autem obijciam compensationem, tunc aut com-
 pensatio nulla creditur, aut certe me eam tacitè repu-
 gnare. Et ex novo capite debitum iri existimatur. Si-
 militer opponendo semel omissa, non propterea pe-
 titio inchoata, Bald. *in l. quod in diem §. si rationem ff.*
de iur. lict. l. vltimus id exinde patet. Quod ad do-

minum actorem, propter delictum vasalli ipso jure revertitur feudum; si tamen dominus voluerit. *Speculat. in tit. de feud. §. quoniam vers. 27.* Sic falcidia quidem rescatur ipso jure, si tamen heredes voluerint. *l. linea ff. ad L. Falcid.* Et licet legitimæ supplementum inducatur ipso jure, *l. scimus in prin. §. repletionem C. de inoffic. testam.* id tamen intelligitur, filio sive parte petente. *l. universa ubi gl. & Bart. C. de precib. Imp. offer.*

49 Alterius clausulæ, quæ nuncupatur, ipso facto, fit mentio in *l. fugitivus 225. de verb. sign. c. clericis vers. prelati de immunit. Eccl. in 6.* Ubi illud admonere ratio subjectæ materiæ suadet. Factum nonnunquam opponi juri *l. mora 32. ff. de usur.* quoties non attentio legis remedio, dispositione aut ordine juris, contra jus ac æquitatem quid committitur, sine causæ cognitione, ommissa citatione, manu regiâ, via facti. † Hinc vulgare; quod
50 de facto fit, de facto prohiberi potest *Menoch. de remed. possess. num. 4.* Quæ facta, non jure, fiunt, facto compescere fas est *l. 1. C. ut nemini liceat.*

Nonnunquam propius factum cum jure derivatur, quoties nimirum sumitur, pro via summaria, amplectens justiciam, & excludens strepitum ac ordinem judicij: ut si rescribatur, † ipso facto procedi debere; idem est; ac si dictam fuisset, sine solennitate civili: dum-
51 modò uterq; actor & reus suis allegationibus & defensionibus sufficienter audiatur. *Arctin. in l. stipulatio ista ff. de verb. oblig.* Deniq; eandem recipit significationem cum jure, quam etiam retinet utraq; clausulâ, ipso jure, & ipso facto, ut nimirum, tam hæc, quam illa, excludat ministerium judicis, æquè ac de clausulâ, ipso jure, id fuit prohibitum, uti modò dictum. *Grammat. decis. 15. & 19.*

quod tamen intellige, quoad juris effectum: quo respectu, nullum omnino inter præfatas duas clausulas esse differentiam, exponit Archidiaconus *in c. 1. de homicid. in 6. & Dd. in l. si quis in tantam C. unde vi*, quos refert & sequitur Joannes Schneidwinus *in §. recuperanda Inst. de interd. num. 15.* ita, ut censeri possit, clausulam, *ipso facto*, idem importare, ac si *ipso jure* dictum fuisset. Bart. *in l. 1. de heredi. nos. infam. Rol. à Valle consil. 62. Incip. Factum ipso facto habet num. 22. & 23. Moller. lib. 5. semestr. differ. 2. num. 1.*

Ceterum, utramq. clausulam, scilicet, *ipso facto*, & *ipso jure*, in effectu convenire, ita tamen quod se habeant tanquam antecedens & consequens, innuit *l. fugitivus 225. ff. de verb. sign.* ubi quaeritur, quibus modis fugitivus sit. Et respondet J. C. Tryphonianus, fugitivum esse, non eum, qui solum consilium fugitivum a domino suscepit, licet se id facturum jactaverit, sed qui ipso facto fugæ initium mente duxerit. Eiusdem legis conclusio, ideò fugitivum quod sit erroneum, non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi. Ex qua lege, quantum principaliter inducitur, solam maleficij cogitationem & consilium, delictum non contrahere, nec poenam illi referri: ea ipsa tamen conspicuum utiq. redditur, quod ipso facto fugitivum esse, quando factum illud inculpabiliter intensus est; propterea tum demum lex eum fugitivum esse statuit, qua ratione idem est, ac si dicam, quod ipso jure esse fugitivum, quatenus nimirum jus est illi, *l. clericis de immunit. Eccl. in 6.* Quoties ergò clausulam *ipso jure* & *ipso facto*, denotare debet, quod inmediate, in continenti, omni mora interrupta,

rupta, nullo facto alio accedente vel adhibito, fit, illud intelligi debet, de facto præcedente, super quo statim sequitur & fundatur jus, neq; opus est illud jus per sententiam expiscari, cum super eo casu existente lex jam disposuerit, quid juris sit, vel non sit *d. l. fugitivus.*

CAPUT II.

De aliis JURIS significationibus.

SUMMARIUM.

1. *Alia adhuc juris Significationes.*
2. *Jus denotat locum in quo jus redditur.*
3. *Jus denotat artem juris.*

I. **P**ræterquam quod jus aliquando opponitur facto, ut præcedenti capite traditum; Jus adhuc alias habet significationes. Et quidem primò propriè jus significat constitutionem, quæ recta pro imperio jubet *l. penult. de just. & jure*, eaq; acceptione, jus à jubendo dicitur, quasi jussum. Antiqui enim, authore Festo, jura dixerunt jussa, idq; propter excellentiam jubentis, & ipsius jussionis auctoritatem *Donell. lib. 1. comment. cap. 4.* qua re à dominicis & patriis jussibus differt *Wesensb. in parat. ff. de just. & jure num. 14.* Et in hoc significato dicitur jus constitutum, Naturale, Civile, Prætorium. *rot. tit. Instit. de jure nat. gent. & civ.* Præterea jus impropriè accipitur, non pro eo, quod legislator constituit; sed quod cuiq; privatim jure quodam debetur; per metonymiam continentis pro contento: ut cum dicimus, jus suum cuiq; tribuendum *l. justitia 10. in princ. & §. 1. de just. & jure & §. juris præcepta 3. Instit. d. tit.* Item,

homines alios esse sui juris, alios alieno juri subiectos
l. 2. & tot. tit. ff. & Instit. de his qui sui vel alieni juris. Sic
 jus sanguinis, adoptionis, agnationis, id est, beneficia,
 sanguini, adoptioni, agnationi, jure competentia: sic
 jus sui *l. 1. §. ult. ff. de agnosc. liber. l. fin. de just. & jure l. jus
 autem agnationis 35. de pact. l. jura sanguinis 8. de reg. jur.* Sic
 juris nomen adjungitur usufructui *l. 1. de usuf. §. 1. Instit.
 eod. servitutibus l. 1. de servit. rust. pred. §. 1. Inst. eod. obliga-
 tionibus §. 1. Instit. de obligat. actionibus §. 1. Instit. de
 act. & similibus.*

Præterea improprie jus refertur ad locum in quo 2
 jus redditur: appellatione collata ab eo, quod fit, in eo
 ubi fit; quem locum determinare possumus hoc modo;
 ubicunq; prætor salva majestate imperij sui, salvoque
 more majorum, jus dicere constituit: is locus recte jus
 appellatur *l. jus pluribus modis dicitur 11. de just. & jure.*
 Hinc in jus vocare & ducere. Hinc vetus formula:
 Quando te in jure conspicio &c. *l. voluit prætor 4 §. 1.
 de interrogat. in jure faciend. Cujat. 14. obs. 2. Duar. lib. 1.
 anniv. disputationum cap. 1.*

Deniq; in improprio significato, jus per metony- 3
 miam contenti, significat artem juris, ut valeat idem,
 quod præceptorum juris comprehensio: quo respectu
 sive significato, accipitur jus apud Ulpianum *in l. 1. in
 princ. de just. & jure*, ubi jus à justitia descendere affirmat
 Oldend. *in d. l. 1. Wesenb. in parat. eod. n. 14.*

CAPUT III

De jure scripto, & æquo bono.

SUMMARIUM.

1. *Singulis legibus constat sua æquitas.*

2. *Æqui-*

CAPUT III.

- 24.
2. *Æquitas aliquando opponitur juri scripto.*
3. *Æquitas est naturalis vel civilis.*
4. *Æquitas circa quid versatur.*
5. *Æquitas naturalis quid sit.*
6. *Quare omnes articuli singulatim legibus comprehendi non potuerunt.*
7. *Æquitas non potest duplex statui, scripta & non scripta.*
8. *Æquitas pro ipsa arte boni & equi.*
9. *Æquitas qua defectum legis supplet, in scripturam redigi non potest.*
10. *An æquitate, an verò jure scripto sit judicandum.*
11. *Jus Romanum ad rationem propius accedit.*
12. *Judicis decretum: Undè habeat suam auctoritatem.*
13. *Judici non licet judicare de legibus.*
14. *Judex non judicans secundum leges, incurrit crimen læsæ majestatis.*
15. *Interpretatio de æquitate, soli Imperatori reservata.*
16. *Judex quando æquitatis rationem habere potest.*
17. *An etiam hoc tempore usus æquitatis inveniat locum.*
18. *Æquitatis usus hodie magnus.*
19. *Æquitatis judicium quomodo formandum.*
20. *Omne jus per se est æquum & bonum.*
21. *In dubio benigniora sunt sequenda.*
22. *Ex verbis legis inducitur jus strictum.*
23. *Æquitatis usus in tribus potissimum lucet.*

I **Q**uatenus jus significat artem juris; Ulpianus ex Celso definit jus, quod sit ars boni & equi *d. l. 1. §. 1.* Et quidem rectè: singulis enim legibus sua constat æquitas *l. si duo 13. §. pen. ff. jurejur.* adeoq; omne jus civile est æquitas, sive æquum & bonum *l. in omnibus 90. de reg. jur. l. 1. §. 1. ff. si is qui testam. liber esse juss.*

Aliquandò autem ipsa *æquitas*, sive æquum & bonum, specialitèr accipitur, & opponitur *juri scripto*; & definitur, animi judicium, ex verâ ratione peti- tum, de rerum ad honestatem vitæ pertinentium cir- cumstantijs, manifesto jure non decisus, rectè discer- nens, quid fieri, aut non fieri, justum, bonum & æquum sit Johan. Oldendorp. *in tract. de jure & æquitate*.

Hæc porro *æquitas naturalis* (Est etiam *æquitas civilis d. l. 1. §. 1. ibi, naturalem potius in se quam civilem habet æquitatem ff. si is qui testam. liber jussus est*, quæ nimirum per totum jus civile, vel, *uti in l. unic. C. de rei uxor. act.* per juris nostri corpus, omnesq; ipsius partes fusa, adeoq; ipsum jus scriptum, hoc est, ars boni & æqui est *d. l. 1. de just. & jure*, quæ scilicet jure civili prodita, vel auctoritate prætoris, qui semper *æquitatem* ob oculos habere debet, temperata *l. quod si Ephesi 4. ff. de eo quod certo loco*, quam exindè quidam *æquitatem scriptam* appel- lant: verum cum illa eò quò tendimus non pertineat, de ea dicere hîc locus non est) *l. 1. in pr. ff. de pact.* vocatur *naturalis justitia l. scire oportet §. sufficit ff. de excusat. tut.* humana interpretatio *l. 1. §. qui operas ff. ad Tertull. bona fides l. 26. §. 4. ff. mandati benignitas l. benignius ff. de legib.* Faber *ad l. in omnibus 90. de reg. jur.*

Rectè autem dicitur in definitione *æquitatis* modò traditæ; *æquitatis regimen* versari in rebus jure non decisus: nam si lex scripta sit perspicua, clara, & evi- dens, præcisè illa in judicando tenenda & observanda, est, ut inferius dicitur, *text. in l. prospexit ff. Qui & à quib. manumissi*, & passim alibi.

Sic *æquitatem naturalem* definivit Aristoteles, 5 quod sit scriptæ legis defectio: Item, jus, quod lex

scripta prætermisit *lib. 1. Rbetor. cap. 83.* Sicut consuetudo propriè nihil aliud est, quam jus, quod lex scripta prætermisit. Sed *aquitas*, jus natum & naturale; at *consuetudo*, jus constitutum & receptum.

Sunt enim in juris arte summa notata genera, & factorum, & juris, de factis constituti: quæ genera, ut semper & ubiq; præcisè sibi convenient, sive verba, sive etiam mentem legis spectes, fieri nequit. Et verò, ut de singulis factis singula jura constituerentur, id erat olim, atq; etiamnum est impossibile: quod adnotavit Jctus cum dicit: Neq; enim leges, neq; Scta, ita scribi potuerunt, ut omnes casus, qui quandòq; inciderint, comprehenderent: sed sufficiebat, ea, quæ plerumq; accidunt, contineri *l. neq; leges ff. de legib.*

- 6 Quod itaq; omnes articuli singulatim legibus comprehendi non potuerunt, culpa non est in lege, neq; legislatore, sed in rei natura. Qua enim ratione fieri potuit, ut ea quæ in facto consistunt, quæq; in perpetuo sunt fluxu, & jam hoc, jam alio modo contingunt, commodè lege definiri possent? Scilicet, jus non nisi finitum esse potest *l. 2. de juris & facti ignor.* Facta autem ex circumstantiis, quæ sunt infinitæ, & ipsa infinita sunt. At res singulæ sub artem, nec sub præceptionem ullam cadunt *Aristot. lib. 5. Et hic. cap. 10. & lib. 1. Rbetoric. cap. 83.* Cum itaq; casus, qui lege comprehensus non est, quandoq; inciderit, in eo dijudicando æquitatem adhibere, mentem legislatoris attendere, ac ea quæ desunt, judicem supplere oportet. Quocirca Jctus Paulus, hæc, inquit, æquitas suggerit, etiam jure deficiamus *l. 2. §. item varus ff. de aq. & aq. plur. arcenda* Jus ergò hoc neq; definitum, neq; certum, nec scriptum esse potest. † Undè
- 7

patet, æquitatem non posse constitui duplicem, scriptam, & non scriptam: quia manifestè æquum & bonum à scripti juris ratione distinguitur *in l. in his ff. de condit. & demonstrat.* Nulla enim æquitas continetur scripto & verbis: sed quæ scribitur, æquitatis nomine, amisso, transit in nomen juris: quin etiam hoc rationi consentaneum est. Jus enim scriptum habet verba quæ scribi possunt: Æquitas mentem habet & sensum verborum, qui scribi non potest, *Duar. lib. 2. annivers. disputat. cap. 18. Faber in d. l. in omnibus ff. de reg. jur.*

Sanè si quis æquitatem scriptam intelligat pro ipsa arte boni & æqui, quæ ipso jure civili prodita, vel auctoritate prætoris, qui semper æquitatem ob oculos habere debet, temperata *d. l. quod si Ephesi non refragabor per text. in l. omnium & seqq. ff. de legib.* Et jus illud scriptum, sive æquitas scripta, semper certa est: at secus est de æquitate, quæ defectum legis supplet, & non scripta, adeoq; semper incerta est, de qua hoc loco sermo est. *Oldendorp. d. tract. tit. Quid sit æquitas, quid scriptum jus.* † Æquitas itaq; in scripturam redigi non potest: quanquam jus aliquod de casu speciali ad æquitatem redactum, possit scripto comprehendi, *uti modò dictum Oldendorp. d. loc.* Certum itaq; est *in l. placuit C. de judiciis*, contra optimorum & vetustissimorum exemplarium fidem ineptè legi, Æquitatisq; scriptæ, *Pet. Faber in d. l. in omnibus & Fr. Duaren. lib. 2. disp. cap. 18.*

Hic libet inquirere & indagare: *Utrum jure scripto, an æquitate judicandum sit?* Nam facilè quis incautior hic impingat, præsertim qui argutis disputationibus materiam hanc tractare voluerit, sicut faciunt plerique *in l. placuit C. de judic.*

Proindè sic statuendum est. In his casibus sivè factis, de quibus lex principaliter scripta, est perspicua & manifesta, etiamsi prædura videatur, simpliciter & præcisè ex scripto illo jure sivè lege pronuncian- dum est, nec licet judici à scripto recedere Cujat *lib. 2. consuet. feudal. cap. 1.* Ubi hoc primò præmittendum est, Deum in politia Mosaica jus scriptum extare voluisse, & omnibus ferè seculis præcipua & honestiora imperia jure scripta gubernata fuisse. Et legi obtemperare convenit, quòd vox divina magistratui obedire præcipiat, *Rom. 13.* ac lex sit vox superiorum magistratum; ut & idè Demosthenes Orator, legem, inventum ac munus Dei, decretum verò prudentum hominum definierit, *in Orat. contra Aristoginotem lib. 2. de legib.* Sic sacra scriptura, homicidia aliq; delicta secundum legis præscriptum sine ullâ commiseratione & æquitatis temperamento puniri jubet *Num. 35. v. 31. Deuter. 19. v. 13.* Si igitur in criminalibus lex scripta præcisè servanda est; utiq; etiam, imò multò magis, in civilibus. Et hinc quoque Theologi legem scriptam æquitatis arbitrio emolliendam negant Pet. Martyr. *in locis communib. cap. 14. n. 28. pag. mibi 923.*

Deindè etsi non omnium quæ à majoribus constituta sunt, ratio reddi possit; & idè rationes eorum quæ constituuntur ad amussim inquirere non oporteat; plus tamen quàm manifestum est, leges, plebiscita, Scta, edicta prætorum, principum constitutiones, responsa prudentum, summam in se habere æquitatem *d. l. omnium cum seq. de legib. sup. §. Sanè si quis æquitatem scriptam &c.* Ratio est manifesta. Frustra enim leges scriptæ erunt, nec opus deinceps scribi leges, si judici lice-

ret ex capite suo, vel de communi hominum opinione, contra leges scriptas, æquitatem fingere, & à scriptis legibus discedere: cum eâ ratione, homines præsumtuosi & temerarij, optimas quasq; leges prætextu æquitatis, cujus tamen vim & potestatem ipsi ignorant, sint abolituri Paul. Castr. *in l. 1. num. 3. C. de legib. & in l. placuit num. 3. C. de judic.* Ne dicam, leges eum in finem scribi, ut secundum præscriptum earum vivatur & judicetur; non ut secundum æquitatis imaginariæ rationem efformentur. Finis autem rei cujusvis semper inspicendus est *per vulg.*

Et quidem quod attinet leges, de ijs constat, eo tempore, quo penes Consules, viros prudentissimos, summa rerum potestas erat, eas esse latas: qui eas non præposterâ festinatione ferebant, sed ad considerandas res, & tempus, & diligentiam adhibebant; quò plus poterant ingenio, eò magis sibi subsidio diligentiam comparaverunt *l. 2. §. postea ff. de legib.* De quo latè Paulus Manutius *de antiquis legibus Romanis.*

Idem de plebiscitis, & reliquis partibus juris rectè dicitur. Nam à magistratu, tam usu rerum, quam doctrina præstantissimo, illa omnia sunt profecta; In quibus constituendis, procul dubio, viri, non tantum juris, sed etiam reliquarum artium peritiâ excellerunt: rem in utramque partem disputarunt, ac ipsâ disputationum cote quasi omnia perpolverunt & illustrarunt. Declarat illud Jctus *in l. quasitum 78. §. illud fortasse ff. de legat. 3. l. adeò 7. §. cum quis l. 25. l. 27. ff. de acquir. rer. dom. §. cum ex alienâ Instit. de rer. divis.* præter infinitos alios locos, quibus Jctorum scientia exquisitissima, & consilium in jure

constituendo prudentissimum confirmari posset; quos hic retensere superfedeo.

Quin amplius, ne tantum auctoritate & solâ legumlatorum prudentiâ nitar, edoceri etiam potest rerum testimonijs, legumlatores in legibus ferendis æquitatem antè oculos semper habuisse, & singulis legibus suam æquitatem tribuisse, ut patet *ex l. in omnibus 90. de reg. jur. l. Paulus 27. §. Pompejus ff. de legat. 3. l. hac lege 8. C. de pact. convent. super dote l. 1. C. ad SC. Vellej. l. 2. §. liberi & l. 5. ad SC. Tertyll.*

Sic jus prætorium itidem æquitatis est plenissimum, tam in interdictis *l. 1. in princ. ff. de vi & vi arm. quàm edictis §. adhuc autem Instit. de bon. poss. l. sed cum patrono §. ult. ff. de bon. possess.* Ut in interdicto quod legatorum, Ulpianus inquit: Æquissimum prætori visum est, unumquemq; non sibi jus dicere occupatis legatis, sed ab herede petere *l. 1. §. 1. Quod legat.* Sic interdictum de precario, naturalem in se habere æquitatem, Ulpianus inquit *l. 2. §. 1. l. habet ff. de precario.* Eiusdem æquitatis plenum est edictum, de legatis præstandis, & de collatione bonorum *l. 1. de legat. præst. l. 1. de collat. bon.* Et de mittendo in possessionem *l. 1. §. est enim ff. de vent. in poss. mit.* Sic & in alijs edictis omninò æquitatem spectavit prætor *l. 1. ff. Quod quisq; juris l. 1. de minorib. l. 1. de instit. act. l. 1. Quod falso tut. l. 1. de constit. pecunia. cum similib.*

II Undè constat, jus civile Romanum ex omnibus partibus ad humanitatem & rationem naturalem propius accedere, quam ullum aliud jus constitutum. Undè & Cicero, jus ipsum, æquitatem definire, non dubitavit: Cum jus, ait, esse æquitatem constitutam his, qui

ejusdem sunt civitatis ad res suas obcundas *in Topicis. in princ.* Nihil igitur tam diligenter in civitate, quam jus civile retinendum est: etenim hoc sublato, nihil est, quare cuiquam exploratum esse possit, quid suum, aut quid alienum sit *Cicero in Orat. pro Cecinna.*

Et quis credat, quempiam hoc seculo, graviore deliberatione boni & æqui judicaturum esse, quam à Romanis legumlatoribus justiciæ consultissimis factum est, in illis speciebus, de quibus nominatim ac principaliter scripserunt? Ut ita jam descriptæ leges formam habeant optimam, de negocijs nominatim comprehensis *Oldend. d. loc.*

Porro judicis decretum seu pronuntiatio, habet auctoritatem, non quod sit privata auctoritas (neq; enim hoc judici expediret, propter implacabilia condemnatorum odia) sed quia viva vox juris scripti est, ut dicit *Martianus l. nam & ipsum ff. de just. & jure, & Ulpianus l. 1. §. 1. de feriis.* † Idcirco judici non licet judicare de legibus, earumq; veritate, justitia & æquitate, sed debet secundum leges judicare *c. in istis. dist. 4.* & secus si fecerit, crimen læsæ majestatis incurrit *l. 1. l. 3. C. de crimine sacrilegij l. fin. C. de legib.* Quin etiam constat, sententias contra jus scriptum latas, non valere *text. in l. si expressim ff. de appellat.* Hinc Ulpianus de facto consultus, cum in proposita facti specie æquitatem cum jure scripto concurrere & confligere animadverteret, secundum jus scriptum nihilominus pronuntiavit, & scripti juris majorem ac potiozem, quam æquitatis, rationem haberi oportere, respondit *l. prospexit ff. Qui & à quib. manum.* Et si quis juri scripto mordicus non adhæreat, sed auctoritate juris scientiæ, quæstionem boni & æqui suo arbi-

arbitrio adjungat, & ex æquo & bono scriptum jus interpretari conetur, cum perniciosè plerunq; errare, Celsus scribit *in l. si servum 81. §. 1. de verb. obligat.*

- 15 Deniq; Imperator Constantinus interpretationem de æquitate & jure sibi soli nominatim reservat *l. 1. l. ult. §. 1. C. de legib.* Ut ostendat, legem scriptam semper esse sequendam, donec Imperiali autoritate aboleatur, vel alteretur, si quam duritiem legi scriptæ inesse appareat, vel si lex sit ambigua & obscura, quæ exindè interpretationem Imperialem desideret. Ea namq; solius Imperatoris, vel similem potestatem habentis, autoritate & interpretatione mitiganda & temperanda est, prout *Jcti legem prospexit ff. Qui & à quib. manum.* (quam Ulpianus perquam duram esse scribit) in pronunciando & respondendo tamdiu præcisè servarunt, quoad duritiem illam Imperatores moderarentur ac temperarent *in l. in adulterij ff. ad L. Jul. de adult.*

- 16 Ethæc in ijs obtinent, *qua scripto palam comprehensa sunt.* Quòd si verò casus inciderit, qui scripto palam comprehensus non sit, (Neque enim possunt omnes casus singulatim aut legibus, aut SCtis comprehendi *l. non possunt ff. de legib.*) tunc æquitatis ratio habenda est; & judex æquitatem potiùs, quàm jus scriptum, mentem, non verba legis, legis conditorem, non legem, spectare debet *d. l. 2. §. item Varus ff. de aq. & aqua pluvi. arc. l. in omnibus 90. de reg. jur. l. placuit C. de judic. sup. §. quod itaq; vers. cum itaq; casus & c.* Sicut enim peritus medicus, non omnium oculis uno collyrio solet mederi *c. ult. dist. 29.* Ità eruditi magistratus, qualitatem rerum, personarum, & temporum perpendere debent, quid in hujusmodi factorum speciebus ex bono & æquo pronuntiandum sit *l. jusjurandum §. pen. ff. de jurejur.*

Huc pertinet quod J. C. Paulus ait: In contractibus quidem, maxime tamen in jure, æquitatem spectandam esse. *Lin omnibus p. de reg. jur.* Et Imp. Constantinus & Lacinus rescripserunt: In omnibus rebus præcipuam esse justitiæ æquitatisque, quam stricti juris, rationem *d. placuit. C. de judic.*

Postremo, quemadmodum Gajus J. C. us, in illis, inquit, quæ extra testamentum incurrerent, possunt res ex bono & æquo interpretationem capere, ea verò quæ ex ipso testamento oriuntur, necesse est, secundum juris scripti rationem expediri *l. in his ff. de condit. & demort. p. ita illa*, quæ extra juris scripti dispositionem, incurrunt, ex bono & æquo interpretationem capiunt *d. l. placuit* quæ verò ex ipso jure oriuntur, & jure decisa sunt, necesse est, secundum juris rationem expediri *d. l. profectus*.

Sed dubitet forte aliquis, an etiam hoc tempore, 17
 æquitas inveniatur locum? quippè, quod non videtur, ut quàm nunc recens accidere, quod per tanta intervalla non sæpius evenit: si evenit, tunc debet redactum esse in jus scriptum, per Imperatoris & J. C. Utos Oldendorp. *tit. Quatenus hoc tempore locum inveniatur usum æquitatis.*

Ad respondendum est; æquitatis usum, & in legis- 18
 rationibus, & in judicijs, etiam nunc esse maximum, ac omnibus necessarium. Tum quia impossibile est, ut omnes casus scriptis legibus complecti, etiam si totidem leges darentur, quot nunc extant, multòq; minus omnes eventus casuum posse describi *l. non possunt ff. de leg. 1. c.* quia plurima eveniunt, quæ nullo modo de certa certam legislationem redigi possunt, quo-

niam ex circumstantiis planè mutabilibus, non ex re aliqua constante nascitur. Exemplo sit, quod, quæ argumenta ad quem modum probandæ cuiq; rei sufficiant, nullo modo definiri possunt *l. 3. §. ejusdem quoq; ff. de test.* Item; si tempus nec minimum, nec maximum à iudice stâtu oporteat, non est, quod ex scripto aliquo petat formam: quia magis intellectu percipi, quam elocutione exprimi potest, ut loquitur Ulpianus *in l. quoniam §. 2. ff. rem. rat. hab.* In his igitur consulenda est æquitas incorrupto animi iudicio, exigenda tamen ad præceptiones seu regulas, saltem generaliter secundum naturæ rationem à peritioribus descriptas, ne à veritatis scopo aberremus: quam Justinianus sapientiam gubernativam appellat, *Nov. 98. Oldend. d. loc.*

19 Cœterum in æquitatis iudicio formando, primum locum tenet religio: alterum, respublica; tertium, privata utilitas. Et hi gradus sic considerandi, expendendi & dijudicandi sunt, ut quovis tempore & casu, inferior & minor æquitas, cedat superiori & majori *l. si servus §. quod verò ff. de furt.* itemq; publico, privatum *l. 1. de usurpat.* honesto, minus honestum *l. si quis §. 1. vers. satius ff. de relig.* Et deniq; circumstantiarum singularum; circa personas, ætatem, conditionem, sexum; circa res earumq; qualitates, circa locum & tempus, diligens instituatür examinatio, & exquisita habeatur ratio *l. sacrilegij ff. ad L. Jul. pecul. l. aut facta ff. de pœnis d. l. in omnibus de reg. jur.* Oldendorp. ad *l. 1. de just. & jure. verb. jus est ars equi & boni §. sortitur enim æquitas*, quod Cicero multoties fecisse, exemplis ostendit Faber *in d. l. in omnibus.*

20 Quamvis enim omne jus per se est æquum & bonum, uti superius dictum, & extra omnem justam repre-

hensionem vel indignationem; tamen tunc jus commune in genere scriptum, revera fit summum & rigidum, quando in summâ severitate, non attentis circumstantiis, ad hypothesein sive praxin nimis rigidâ interpretatione transfertur & accommodatur: nam tunc incipit à justitia adeoq; à jure deviare, & ex summo isto jure, plerumq; summa fit injuria *l. nulla 25. de legib.* Undè proverbium illud, *summum jus, summa injuria.*

Atq; hæc sunt benigniora illa, quæ in dubijs semper esse sequenda, admonuit Cajus in *l. semper 56. de reg. jur.* & Ulpianus in *l. si fuerit 10. de reb. dub.* Undè est, quod **Judicant**, si quid contra strictam juris rationem receptum est, id benigna aut humana interpretatione benignius aut humanius fieri *l. 1. §. 6. ff. de SC. Tertull. l. 1. §. furioso ff. de ult. & act. l. Barbarius 3. de offic. prat. l. quidam 21. de reb. dub.* Non malè itaq; quis dixerit; ex verbis legis, inducitur strictum; ex sensu autem sive mente, legis, æquitatem. Et hoc est quod Celsus dixit: scire leges, non esse verba earum tenere, sed vim ac potestatem *l. scire 17. de legib.* Wesenb. in *parat. ff. de just. & jure jur. 18. ubi tradit*: † æquitatis usum elucere in tribus principibus articulis: **Primus**, in legibus, ex æquo & bono ad factam rationem & rectam sententiam accommodandis & interpretandis *l. nulla 24. l. in ambigua 19. de legib. l. si servam 91. §. sequitur de verb. oblig.* **Secundus**, in legibus ampliandis, & probabili æquitatis ratione ad similes species, quæ lege comprehensæ non sunt, ex paritate rationis extendendis *l. neg. l. 10. cum seqq. de legib. l. si quis in C. de consuet. pec.* **Tertius**, ut in his, quæ nec ex verbis, nec de sententiâ legis, nec ratiocinationis argumentis deduci possunt, pro regula judicij atq; juris va-

21

22

23

leat. hic enim quod æquitas suggerit, ait Ictus, sequendum erit *d. l. 2. §. item varius de aq. plur. arc. c. fin. ubi gl. & Panorm. num. 6. §. 7. Ext. de transact. Eberhard. consil. 78. in fin.*

CAPUT IV.

De tribus præceptis juris.

SUMMARIÆ.

1. *Præcepta juris tria sunt.*
2. *Præceptum generaliter sumitur.*
3. *Quæ permittuntur, propriè non sunt legis.*
4. *Quædam sunt de genere permissorum, quædam præceptorum, quædam prohibitorum.*
5. *Concubinatus, est de genere permissorum.*
6. *Testamenti factio, est etiam de genere permissorum.*
7. *Ex genere prohibitorum est præceptum: Neminem ledere.*
8. *Ex genere præceptorum: Honestè vivere.*
9. *Præcepta juris sunt connexa, sed specie differunt.*
10. *Differentia præceptorum juris.*
11. *Concubinatus, primo præcepto non est contrarius.*
12. *Non aliud quàm quod honestam est, præcipitur.*
13. *Explicatio secundi præcepti.*
14. *Non solum alium, sed & nos ipsos ledere prohibemur.*
15. *Qui se ipsum ledit, capite punitur.*
16. *Explicatio tertij præcepti.*
17. *Usucapio, tertio præcepto juris non repugnat.*

Iuris illius, sive artis boni & æqui, præcepta tria sunt: honestè vivere; alterum non ledere; suum cuique tribuere *l. iusticia 10. ff. de iust. & jure §. 3. Instit. eod.* Sunt, inquam, hæc præcepta juris. Sic quoq; lex definitur commune præceptum *in d. l. 1. de legib.*

Non tamen exinde dicendum, quasi jus duntaxat sit, quod semper præcipiat. Sic enim tradit Modestinus in *l. legis virtus ff. de leg. tit.* quod legis virtus sit, imperare, permittere, punire.

Sciendum itaque, præceptum generaliter sumi in *d. l. 1. & d. §. 3.* ut complectatur, tam ea quæ fieri, quam ea, quæ non fieri, jubentur. Omnino namq; Ulpianus & Justinianus, in dictis locis, videntur usi nomine præcepti, pro jussu sive mandato: nam quæ in *d. l. justitia 10. §. 1. & in §. 3. Instit. eod.* adferuntur, ea jure & legibus jubentur: adeoque, quidquid jure cavetur, præceptum est, non tantum si jus quid jubeat, sed etiam si vetet, permittat, aut puniat. Qui enim vetat, is præcipit, & imperat ne fiat: qui præcipit, hoc præcipit, ut permillum concedatur: idemq; adimi vetat: & quæ lex punit idem punit factum, quia prius vetuit, ne fieret: imò qui vetat sive imperat, ne fiat, is tacite punire intelligitur. Bald. in *l. 3. C. de SS. Eccl.*

Sanè quæ permittuntur, ea propriè non sunt legis. 3
Proprium namq; legis est, imperare & præcipere, teste Ulpiano *tit. 24. in princ.* Et aliàs notum est, permissio-nem propriè non esse præceptionem *l. non quicquid ff. de judic.* Hinc Imperator non permittit, sed præcipit, honeste vivere, neminem lædere, suum cuique tribuere, in *d. §. 3.*

Distinguiamus tamen secundum diversas virtutes 4
legis: quòd quædam sint de genere permissorum; quædam de genere constitutorum sive præceptorum; quædam deniq; de genere prohibitorum ex *d. l. legis virtus 7. de legib.*

Ex genere permissorum est concubinatus. Jus enim 5

civile non præcipit, vel prohibet concubinatum: sed duntaxat permittit sub quadam dissimulatione, majoris nimirum mali, puta, scortationum, adulteriorum, raptus, incestus evitandi gratia: & ita permittit, ut sit extra legis poenam *tot. tit. ff. de concubinis*. Sic usucapio permittitur, ne scilicet rerum dominia semper sint incerta §. 1. *Instit. de usucap.* Sic permittitur inter contractantes circumventio, quæ ex ipsa re oritur; non etiam fraus ex proposito *l. 2. C. de rescind. vendit.* ubi hoc tractant Interpretes.

- 6 Ex genere permissorum, etiam est testamenti factio. Quibus enim jus testandi non invenitur interdictum, ijs censetur permissum *l. cum prætor 12. de judic.* Sic parentibus & magistratibus permissum duntaxat est, ut dent tutores §. *permissum est Instit. de tutelis.* Sic quoq; permessa est defensio sui ipsius: dicitur enim, vim vi repellere licere, hoc est, permissum esse *l. 1. §. vim vi 27. ff. de vi & vi arm.* Sic deniq; Moses permisit divortium, propter causam probabilem, quam monstrat ipse contextus apud Evangelistam Matthæum *cap. 19. vers. 8.*
- 7 Ex genere prohibitorum, est præceptum juris, Neminem lædere *d. §. juris præcepta.* Sic nuptiæ inter fratrem & sororem prohibitiæ sunt §. *inter eas Institut. de nupt.* Itemq; edictum de procuratoribus est prohibitorium, ut ait Paulus *in l. mutus 43. §. 1. de procurat.*
- 8 Ex genere constitutorum sive præceptorum est, quod jubemur honestè vivere, neminem lædere, & suum cuiq; tribuere *d. §. juris 3.* Sic juris constitutum & præceptum est, quod domini, si intolerabilis videatur sævitia, cogantur servos suos bonis conditionibus vendere §. 2. *Instit. de his qui sui vel alieni jur.*

Sed ut ad proposita juris præcepta revertamur, illa ipsa videtur Apostolus Paulus ad vivum expressisse, his verbis; Neminem læsimus; neminem corrupimus; neminem defraudavimus 2. *Corint. b. 7. vers. 2.*

Coeterum, præcepta illa tria, ad quæ omnia jura reducuntur, ita conjunguntur, sive conjunctione, quâdam connexa sunt, ut in usu quidem convenient, præceptis autem ipsis distinguantur, adeoq; specie differant. Constat enim casus esse, in quibus jus quidem suum cuiq; tribuitur, neq; alter eò ipso læditur, contra honestatem tamen peccatur. Exemplum est in nuptiis, ubi solo honestè vivendi præcepto à nuptiis quarundam personarum abstinendum est. Sic namq; adoptione dissoluta, illi qui parentum liberorumve loco fuerunt, non possunt inter se matrimonio jungi §. *ergò non omnes Instit. de nupt.* scilicet, propter singularem honestatem, quæ in matrimonijs attenditur *l. semper 158. de reg. jur. l. semper 44. de rit. nupt.* Sic si alicujus uxor post divortium ex alio filium procreaverit, licet illa non sit privigna, attamen Julianus ab hujusmodi nuptiis abstinere debere, ait *l. si qua mihi 12. §. si uxor ff. de rit. nupt. §. si uxor 9. Inst. de nupt.* nimirum, propter honestatem. Sic vocatio in jus patris vel patroni prohibita est propter singularem honestatem *l. 1. de in jus voc.* Sic depositarius, qui depositum furi deponenti reddit, verum dominum quidem non lædit, secundum alterum præceptum: peccat tamen contra tertium præceptum; eò quod vero domino suum non tribuit *l. bona fides ff. depos.* Sic deniq; inter parentes & liberos testimonij dictio prohibita est *l. 9. de testib. l. 5. & l. 11. C. eod.* non quidem ex secundo vel tertio, sed magis ex primo juris præcepto.

Diffe-

IO Differunt hæc tria præcepta. Quia *primum* præceptum respicit seipsum, & ad bonos mores potissimum pertinet. *Alterum* verò ad injurias & delicta. *Tertium* ad res & facultates cujusque, ne vel in permutando, contrahendo, vel quocunq; actu, alter alterum decipiat *Interp. add. §. juris præcepta 3.*

II Sanè quamvis *primum* præceptum jubeat honestè vivere; non tamen ei præcepto contrarius est concubinatus. Non enim leges rem tam turpem, foedam & honestam approbarunt *c. hac ratione 31. quest. 1.* Idq; ex eo liquet, quòd natos ex concubina, naturales duntaxat dixerit lex civilis; honorifico legitimorum titulo eos nequaquam exornans *§. aliquando Instit. de nupt.* Sed saltem permisit concubinatum, majoris mali vitandi gratiâ, uti modo dictum *per l. 3. §. tot. tit. ff. & C. de concubinus Nov. 18. cap. 5.* melius enim est in hac infirmitate, cum unâ rem habere, quam cum pluribus, etiam conjugibus. Respectu itaq; alterius & majoris mali, honestus & permissus habetur concubinatus; at habito respectu ad justas nuptias, improbatur, & ut illegitima conjunctio & congressio habetur *§. 1. Instit. de patria potest. & in pr. Instit. de nupt. arg. c. hac ratione 8. causa 31. quest. 1. Coras. t. Miscell. cap. 3. n. 5.* Hinc probanda est sententia Johannis

12 Roberti, existimantis; † Omne quod honestum est, nec aliud quam quod honestum est, jure civili præcipi. Licet enim lex civilis non semper ijs, quæ cum honestate, aliqua ex parte configere videntur, pœnam præstituat: non tamen ea, ut fiant, præcipit, sed conniventibus quæstibus se ea videre dissimulat, longè majoribus periculis obviam ire cupiens *lib. 3. sentent. juris cap. 12.*

13 De altero præcepto ita scribit Cicero *lib. 1. offic. Justitiæ*

primū in omni s est, ut ne cui quis noccat, nisi lacēsitus
 iniuria: deinde, ut communibus utatur, pro communi-
 bus, privatis, ut suis. Prohibitum autem est alterum
 lædere, scilicet, illegitimo modo. Iudex enim, qui son-
 tes servato juris ordine & processu afficit ultimo sup-
 plicio, contra hoc præceptum non delinquit. Ut nec
 is, qui se cum moderamine inculpatae tutelæ defendit,
 si per consequentiam invasorem læserit *l. ut vim ff. de
 sep. & iure l. sed & partus ancillarum ff. Quod met. caus. l. 4.
 l. sciens in ff. ad L. Aquil. l. 1. C. unde vi.*

Non solum autem alterum lædere prohibemur, sed 14
 nec solum impune quis offendere, sibiq; violentas
 manus inferre potest. Nemo enim est membrorum suo-
 rum dominus *liber homo ff. ad L. Aquil.* Et si abusus rerū
 & bonorum nostrorum prohibitus §. *fin. Instit. de his qui
 sui vel al. heredes* magis corporis nostri. Quin & na-
 tura hominum, ita comparatum esse Terentius scribit,
 ut omnes sibi melius esse malint, quam alteri. Et Cice-
 ro *in Orat. in Catil.* dicit: Neminem esse tam dementem,
 tamq; parum de se cogitantem, qui alienam vitam
 magis quam suam diligit. Et vetat Pythagoras, injussu
 Imperatoris, id est, Dei, de præsidio & statione vitæ
 detrahere, ut scribit Cicerō *in Catone majore*. Ille ipse
 Deus, est proprietarius dominus, qui vitam mancipio
 nulli dedit, omnibus usu, *uti Poëta cecinit.* Ille solus Deus
 vitæ & salutis habet potestatem, non alius *Sapient. c. 10.*
ut supra. De hinc cum qui se graviter lædit, & vulne- 15
 raturæ capere puniendum esse, rescripsit Imperator Adria-
 nus *in senatus consulte de liberto §. qui se vulneravit ff. de re militari.*
 Plautus *in Terentio* poenam hanc proponit, ut qui seipsum
 solvant, & ex hac vitæ statione injussu summi Impera-

toris emigrarit, omni jure sepulchrrereligioli priverur.
 Et sepeliri ejusmodi solere in agris, vel locis supplicijs
 destinatis, vel, si honestiores sint, in cæmeterijs propin-
 quis, notorium est; de quo etiam testatur Wesenbec.
in addit. ad Schneidw. in d. §. juris præcepta n. 6.

At, inquires, multi se interfecerunt, ne in hostium
 manus pervenirent. Et illi malè fecère. Non enim id
 fecerunt Patriarchæ, non Prophætæ, non Apostoli.
 Quin & ipse Christus, quando eos, si persecutionem
 paterentur, fugere admonuit, de civitate in civitatem,
 potuit monere, ut sibi manus inferrent. Si verò ille hoc
 non jussit, aut monuit, ut eo modo è vitâ migrarent,
 quâ, quæso, audaciâ quis sibi idèò violentas manus in-
 ferret? Zoannet. *in tract. defensionis p. 1. n. 4. Valsq. illust.*
controv. cap. 11. n. 1. & seqq.

Sanè Ægidius Hortensius *in d. §. juris 3.* defendere
 conatur, per jus civile, licere cuiq; seipsum occidere, *per*
l. sed si 9. §. si ipse 7. de pecul. & l. 3. §. sic autem ff. de bonis eor.
qui ante sent. Sed illa sententia meritò exploditur & reji-
 citur, per modò tradita, & quæ notavit Petrus Hegius
p. 2. quest. 36. per tot.

16 Tertium juris præceptum vult, ut saum cuique tri-
 buatur. Ita autem justitia unicuiq; suum tribuit, ut non
 distrahatur ab ullius personæ justiore petitione. Ideoq;
 si latro spolia, quæ mihi abstulit, apud te deposuit, in-
 scium de malitia deponentis, mihi reddere debes, quæ
 factò scelestissimo sunt adempta, non latroni; cum ju-
 stior mea sit petitio. Quod si itaq; ad ea petenda non
 veniam, ei restituenda sunt, qui deposuit, quamvis ma-
 lè quæsitâ deposuerit, respondente ita Tryphonino *in*
l. bona fides 31. §. 1. ff. depos.

Nec repugnat huic præcepto, jus usucapiorum; 17
 quippè, quod lex præsumat, dominum tanto tempore,
 res suas negligentem, in usucapionem, adeoq; in aliena-
 tionem consentire. *l. alienationis 28. de verb. sign.* Ut ita
 usucapiens sive præscribens, dominium veteri domino
 planè invito non adimat, sibiq; acquirat; Cur enim in-
 tra tempora legibus præfinita in res suas non inquirit?
l. quod quis 203. de reg. jur. Et noverit unusquisque, jura
 vigilantibus scripta esse *l. pupillus 24. in fin. ff. Qua in fraud.*
cred. Quin autem usucapio, quæ cum mala fide procedit,
 cum hoc præcepto pugnet, nullum est dubium; Undè & ejusmodi
 usucapio vocatur impium præsidium, & improba temporis allegatio
Novell. 9. circ. med. Nam omninò hoc præcepto excluditur voluntaria
 fraus & dolus, etiam in contractibus: quamvis secus
 sit in circumventionem, quæ ex ipsa re oritur; quam jura
 permittunt *l. in causa 16. §. pen. de minorib. l. item si 22. §. fin. ff. locati.*

Illud prætermittendum non est: hæc verba in definitione
 justitiæ, *jus suum unicuiq; tribuendi*, latè accipi;
 ita ut duo juris præcepta priora simul comprehendantur:
 hic verò strictè accipi, & duobus prioribus præceptis
 opponi Borch. *in d. §. juris præcepta.*

CAPUT V.

Quæ sint consideranda in arte juris.

SUMMARIUM.

1. Jus non consistit in sola cognitione, sed actione.
2. Jcti profitentur veram Philosophiam.

3. *Vocabulum praxeos quid notet.*
 4. *In arte juris, tria observanda.*

1. **J**us nostrum non consistit in sola cognitione, sed actionem semper intendit, ejusq; finis est *πραξις l. 1. de justitia & jure §. 1. ubi Ictus Ulpianus dicit, Ictos veram & non † simulatam philosophiam affectare l. 1. & 2. ff. de legib. & §. fin. in proemio Instit. ibi, posse etiam nostram rempublicam in partibus ejus, vobis credendis gubernari. Aristot. lib. 10. Et hic. cap. ult. Cora. lib. 2. indagat.*
3. *juris civilis cap. 13. vocabulum πραξις † actionem hominis notat, cujus ducem facit rectam rationem, & executores affectus, & vires per membra corporis dantes effectus Aristot. lib. 1. Et hic. cap. 3. & 7. & lib. 3. cap. 1. Hujusmodi autem actiones justas esse, quæ sunt proximus finis hujus partis Philosophiæ practicæ, testatur idem Aristoteles l. Et hic. 3. Quæ itaq; Philosophi, alijq; viri docti, à cæteris disciplinis practicis præcognoscenda, monstrarunt Jacob Zabarella lib. de tribus præcognitis c. 1. & lib. 2. de metodo cap. 15. eadem in arte juris observare*
4. † operæ pretium est, *Finem, Subjectum, & Principia: de quibus ordine breviter videbimus.*

CAPUT VI.

De fine juris; ubi simul quoq; de justitia, ejusq; speciebus.

SUMMARIUM.

1. *Finis juris, duplex est.*
2. *Justitia duplex est; Universalis & particularis.*
3. *Justitiam universalem non tractant Icti.*
4. *Justitia Particularis quid.*

5. *In hominibus nihil stabile.*
6. *Justitia definitur, non in concreto, sed in abstracto.*
7. *In definitione justitia, rectius legitur, tribuendi, quam tribuens.*
8. *Definitio justitia quomodo ad praxin accommodetur.*
9. *Nulli dantur casus pro Amico.*
10. *Judex non aliter judicabit, quam legibus aut moribus est constitutum.*
11. *Explicatur plenius, definitio justitia.*
12. *Justitia distributiva, unde dicatur, & quid sit.*
13. *Justitia distributiva vult rationem personarum haberi.*
14. *Justitia distributiva in distributione pœnarum maxime conspicitur.*
15. *Justitia distributiva neq; hodie in delictis & honoribus est sublata.*
16. *Investigatio analogia geometrica.*
17. *Justitia commutativa unde dicatur, & in quibus consistat.*
18. *In justitia commutativa non habetur respectus personarum.*
19. *Justitia commutativa aliquando commivet.*
20. *A justitia, jus appellatur.*
21. *Remittitur finis juris quis sit.*

Finis juris duplex est; proximus & remotior. Finis
 juris proximus est *justitia*: cum vetus sit illud pro-
 verbum; ne Jovem quidem sine justitia Regem
 agere posse Plutarch. *de doctrina Principis* Cic. i. *de orat.* ea
 est sanitas politiarum Nov. iii. *in princ.* & *proxim.* *Instit. d.*
loc. Hinc Imperator Justinianus, expositurus jura po-
 puli Romani; præmittit *de justitia & jure*: de justitia,
 inquam, tanquam sine juris & jurisprudentiæ. Ut enim
 artis medicæ finis est conservare, & restituere sanita-
 tem: sic jurisprudentiæ verus & proprius finis est, justitia

cia Nov. 21. § 163. quò omnes leges ferunt & collimant, nec - non omnes nostrorum studiorum rationes, & conatus nostri, in vita civili referri debent. *arg. Novell. 69. in prasat.*

- 2 Priusquam autem ad definitionem progrediamur, præmittendum est, aliam justiciam esse universalem, aliam particularem Aristot. 5. *Et hic. 1. § 2.* *Justicia universalis* nihil aliud est, quam obedientia erga omnes leges. Ea itaq; justicia non una, sed omnis virtus & virtutum regina appellatur, quod in proverbium etiam abiisse videtur, quando dicitur:

Justicia in sese virtutes continet omnes.

- 3 Sed hanc justiciam non tractant Juri. Quamvis enim contemplatio universalis justiciæ, ad legum explanationem plurimum conducatur; ad eam tamen non tam Juri admodum, quam hi, qui vel Rempublicam constituere, vel Regem aut Principem instituere satagunt, respicere solent. Hi enim bonis ac salutaribus legibus fundaturi civitatem, eam ad omnium virtutum chorum, depingent & collineabunt, auctore Platone *lib. 1. de legib.* Hi itidem Regem aut Principem instituturi, omnis virtutis gloriam eidem ob oculos ponent, ut patet ex principio *proemij Instit. § 1. unic. in pr. C. de Justin. Cod. confirmat.* Hinc est, quod postquam Persarum Regum filij primogeniti, & in regno successuri, prima inventutis rudimenta percepissent, illis adhiberi soliti sunt quatuor pædagogi; quorum primus ipsi prudentiæ, alter justiciæ, tertius fortitudinis, quartus temperantiæ præcepta traderet *Coras. lib. de arte juris p. 1. cap. 23. Hopper, lib. 1. de arte juris, cap. de speciebus justitia.*

- 4 Succedit nunc ergò altera, quæ *particularis* justicia

dicitur, & quam propriè legumlatores & Juri expetunt. Ea definitur, quod sit constans & perpetua voluntas jus suum cuiq; tribuendi *l. 1. de just. & jure §. 1. Inst. cod.*

Justitia definitur *voluntas*, per metonymiam subje-
cti pro adjuncto. Voluntas est subjectum justitiæ, quæ
est habitus voluntatis sive, animi, adeoq; justitia est
habitus ~~voluntatis~~ perpetuè justa faciendi. Non enim
qui justa facit, aut injusta non facit, vi nimirum com-
pulsus, aut metu poenæ, sed qui sic ab animo compara-
tus est, ut perpetuè, jus suum cuiq; velit tribuere, verè
justus est Cujat. *in notis posteriorib. ad tit. Instit. de just. &*
jure. Neq; voluntas firma & constans esse potest, nisi
in habitum transierit. Undè & Cicero *lib. 1. de legib.* vir-
tutem, constantem & perpetuam rationem vitæ, vocat.

Sanè in hominibus nihil est stabile *Nov. 7. cap. 2.* Un-
de septies dicitur justus cadere *Proverb. 24. v. 16.* Justitia
tamen ratione essentia & naturæ suæ semper talis; at-
mutatio contingit, ratione hominis: neq; homo justus
est, nisi agat justè; & quandiu justus, tamdiu constan-
tèr justè agit *Aristot. 2. Etic. 4.* Undè patet, justiciam de-
finitam esse non ratione nominis, vel, prout inest homi-
nibus, sive in concreto, sed ratione essentia & naturæ,
quam definitio explicare debet, sive, in abstracto *Pac-*
cent. 1. in d. quest. 4.

Quia autem plurimarum rerum in homine volun-
tas & cupiditas est, ut scientiæ, opum, gloriæ, immorta-
litate: idè additur differentia ab officio sumta (pro-
ut in definitionibus virtutum, quæ alijs differentijs
proprijs destituuntur, fieri debet) *jus suum cuiq; tribuen-*
di, hoc est, servans æqualitatem cum cæteris homini-
bus, & debitum cuique reddens, nec cujusquam cor-
pori,

pori, famæ, bonis injuriam ullam inferens. Wesenbec.
in parati. de just. & jure num. 10. Justitia enim ex omnibus
 alijs virtutibus sola est ἀλόγιον ἀποδοῖν, alienum bonum:
 quia semper respicit alium, & inservit aliorum utilitati.

6 Non tamen ita in alio est occupata justitia, ut con-
 trà seipsum quis injustus esse, & violentas manus sibi
 inferre possit. Nam eum jura alium lædere prohibent,
 certè multò magis nos ipsos lædere prohibemur, ut su-
 præ *cap. 4. in altero præcepto* dictum est. Præterea ita ju-
 stitia unicuiq; suum tribuit, ut non distrahatur ab alte-
 rius justiore petitione, quod eisdem explicatum est su-
 perius.

7 Cœterum, in fine definitionis rectius legitur, *tri-*
buendi, quàm *tribuens*: cum illud non tam actum, quàm
 voluntatem designet, per quam voluntatem justitia
 definitur, & ad habitum voluntatis referretur in *Logicis*:
 uti jurisprudentia ad habitum intellectus, utpotè, quæ
 pro ipsâ juris scientiâ sumitur. Sed vocabulum, *tri-*
buens, ad actum propriè respicit: at non semper qui
 justiciam colit, actu ipso tribuit, sed potentiâ, quoties
 datur occasio. Nam & geometra dicitur, licet non
 semper metiatur. Et sic, *jus suum cuiq; tribuendi*, legitur in
 Pandectis Florentinis. Wesenbec. in *§. 1. Instit. de*
just. & jur.

8 Quando autem justitia definitur, *constans & perpetua*
voluntas, illud ad usum fori ita accommodandum est:
 Quod judicis arbitrio relinquendum non sit, quidquid
 in jure decisum reperitur: ne judicibus in vitas & fa-
 cultates hominum impunè libera grassandi relinquatur
 facultas. Ità ergò concludendum est. Non esse libe-
 rum judici, ut is controversiam, prout sibi æquum

visum fuerit, definiat, mihiq; jus meum auferat, & alteri donet. Justitia enim est constans & perpetua voluntas, jus suum cuiq; tribuendi. Proinde nulli casus dari poterunt, qui PRO AMICO appellantur; ut in quo gratificari possit iudex, cui parti velit. Ità enim quæstiones *pro amicis* quidam appellant; eam ob causam, quòd plerumque in gratiam, & ad votum amicorum, præsertim in articulo dubio, decidi soleant Alex. Stiaticus *Observ. pract.* 22. num. 88. quanquam & in his meritò potior ratio veritatis & justitiæ, quàm amicitiae, haberi debeat Rauchb. *quest.* 18. num. 3. p. 2. Et certè sicut verum, non nisi unum est, ità & justum, respectu ejusdem objecti, non nisi unum Anton. Tessauro. *decis.* 89. num. 3. & *decis.* 206. num. 13. ubi dicit, quòd potius sit casus pro Diabolo; cum det causam ad inferos derrudendi. Induendi personam iudicis, exuenda est persona amici: cum vix fieri possit, ut non oculorum sensum & animum premat amor; affectus, justitiæ maximè obsint.

Illud itaq; observare debet iudex, ne aliter judicet, quàm legibus aut constitutionibus, aut moribus sit proditum *in pr. Inst. de offic. jud.* Iudicem legibus sapientiore esse non decet. Graviter Cicero *in Orat. pro Cluent.* Sapientis est iudicis, inquit, cogitare, tantum sibi à populo esse permissum, quantum commissum, & non solum sibi potestatem datam, verum & fidem esse habitam; meminisse posse, quem oderit, absolvere, quem non oderit, condemnare: semper non quòd ipse velit, sed quòd lex & religio cogit, cogitare, animadvertere, quà lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in cognitione versetur &c. Ac idcirco non sunt audiendi, qui dicunt, bonum esse, habere iudicem propitium Stiatic. *d. Obs.* 22. n. 88. Gail. 1. *Obs.* 153. n. 9.

Quando autem & quomodo in ambiguis, cum per nostram inscientiam, vel aliter respectu nostri, atque ita per accidens jus incertum sit, via eligenda sit, vel dividendo rem petitam æqualitèr inter partes, vel componendo eas ad amicabilem transactionem, distinctè docet Antonius Tessaureus *d. decis. 206. & decis. 98.* & faciunt scripta Zasij *in l. 2. §. exitus n. 12. de verb. oblig. Cujatij 10. Observ. 4. Menochij remedio 3. retinenda possess. num. 339. usq. ad num. 380.*

II Sed ut definitionem justitiæ aliquantò plenius explicemus; tribuit justitia suum cuiquè, æqualitate sive proportione duplici; *Geometrica & Arithmetica.* Et exindè justitia duplicitèr dividitur, in justitiam distributivam, & commutativam *Aristot. 5. Ethic. 2.* Proportio sive æqualitas *Geometrica*, respicit justitiam distributivam; proportio verò *arithmetica*, respicit justitiam commutativam.

12 *Justitia distributiva* dicitur à distribuendo: eò quòd inter personas dividit publicas res, putà, honores, munera, præmia & pœnas, *geometricà æqualitate*, hoc est, non juxtà numerum personarum, sed solà dignitatis & meritorum collatione facta, suum unicuique tribuit. *tot. tit. ff. de munerib. & honorib. l. nullis. C. de summ. Trinit. l. semper ff. de jur. immun. l. 3. l. 11. ff. de decurionib. l. 2. §. 7. de vacat. mun.* Nam quoniam inter personas magna est differentia & inæqualitas, sive bona animi spectes, sive corporis, sive externa, sive etiam facta singulorum, & mores *l. inter 31. solut.* idcirco non possunt publica illis singulis æqualia & numero & mensurà tribui. Hinc enim omnium rerum confusio sequetur, si v. g. eadem munia, officia, præmia & pœnæ, peritis juxtà ac

imperitis, bonis & nocentibus, benè meritis & indignis distribuuntur. Proportio itaq; illa in eo spectatur, ut æqualibus æqualia, & inæqualibus inæqualia, secundum comparationem tribuantur Aristot. 5. *Ethic. cap. 3. & 4.* adeoq; æqualitatem proportionum & rationum, inter se comparat, ponderans magis quantitates quam annumerans Wesenb. *in paratt. de just. & jure num. 11.* † 13
 Et hinc justitia distributiva vult, rationem personarum haberi *l. honor 14. §. de honoribus ff. de munerib. & honorib.* & idoneos eligi ac promoveri ad curam Ecclesiarum, sive ministerium Ecclesiasticum *c. nullus 2. & c. seq. dist. 24.* ad magistrarum *Nov. 82. ad tutelam l. Divi 24. ff. de tutorib. & curat. dat. & tot. tit. ff. & C. de magistrat. conveniendis* juventuti erudiendæ præficit doctos & moratos *l. magistras 7. C. de profess. & Med.* militiam commendat viris fortibus & probatæ virtutis *l. 1. c. Qui milit. & tot. tit. C. de re milit. aliæ dignitates senibus l. semper ff. de jure immun. aliæ junioribus l. non aliter 69. in fin. de legat. 3.* sic justitia distributiva non confert officia publica mulieribus *l. alienam C. de procurat. l. 2. de reg. jur.* sed viris, ijsq; idoneis *Nov. 82.* unde Plato *lib. 4. de republ.* distributivam hanc justiciam commendans, optimum & felicissimum Reip. statum esse dixit, qui geometricâ proportionem constituitur, h. e. ubi certi sunt gradus officiorum & personarum, idoneisq; aptæ functiones tribuuntur *arg. l. ut gradatim ff. de munerib. & bon.*

Nusquam autem potest certius conspici hujus justitiæ actio, quàm in pœnarum distributione. Nam tamen metfi verè & rectè dicitur, pœnam delicto ex lege Talionis commensurandam, hoc est, delicto parem esse, debere: quippè quòd lex in genere & in abstracto citrà

aliquem personarum & rerum complexum, & sine
 ποσωνολογία poenam constituit arithmeticâ propor-
 tione *l. rescriptum 6. de his quib. ut indign. l. respiciendum 11. de pœn. l. 1. C. ubi senat. vel clariss. l. 1. §. 1. ad L. Cornel. de Si- car. l. 1. §. cum patronus ff. de offic. pref. urbi c. 2. de his quæ fiunt à majori parte c. non adferamus 21. caus. 24. quest. 1. At- tamen justitia hæc legis executrix, seu magistratus, in- strumentum justitiæ, cum legem exequitur, & in con- creto de poenâ personæ applicandâ disputat, rem ad proportionem geometricam reducit, nec tantum quid facto debeat, sed quid congruat personæ, tam ejus qui deliquit, quam illius in quem commissum est, ex- pendit & examinat: cum enim, uti modò dictum, per- sonarum ingenia, voluntates, dignitates, status, consi- lia, dicta atq; facta inæqualia sunt, non possunt etiam ijs æqualia numero tribui Wesenb. *d. loco.* sed ratione personarum, aliarumq; circumstantiarum, poenæ aut intenduntur, aut mitigantur *l. aut facta §. qualitate ff. de pœn.* ipsarum quippè circumstantiarum diversitas facit, ut, quamvis idem delictum sit, alia tamen atquè alia sit tenenda æqualitas. Undè notum illud, quod vulgò di- citur: *Duo cum faciunt idem, non est idem*, respectu scilicet poenæ. Et sic poenæ graviores conferuntur his, mitio- res illis *d. l. aut facta §. 2. l. hodiè de pœn. l. 5. de pecul. l. 2. in fin. ff. de termino moto Wesenb. d. loc. n. 11. Tiraq. de pœ- nis temperandis aut remittendis. causâ 6. 7. 11. 13. 31. & passim.**

15 Ex his, ut opinor, constare potest, quòd justitia di- stributiva versetur in ordinandis personis, & in investi- gatione honorum, præmiorum, itemq; poenarum. Fal- luntur itaque, qui hodiè in delictis & honoribus vo- lunt sublatam esse justiciam distributivam Cephal. *in*

tract. de orig. contract. in pr. Item, qui scribunt, hodie non posse reperiri in omnibus nostris legibus, vel unicum exemplum justitiæ distributiæ Gribald. *in repetit. l. vinum ff. si cert. pet.* Utrumq; enim falsum est. Illud refutat totus titulus, *de munerib. & honoribus*: Huic verò ad-versantur Jcti, Julianus *in l. si ita scriptum sit 12. de liber. & postb.* & Hermogenianus *in l. ex uncys 87. de hered. instit.*

Et ut investigemus analogiam geometricam, sit, 16 exempli loco, id quod scriptum est, à Paulo Jcto *in l. Clemens 81. de hered. instit.* his verbis: Clemens patronus testamento caverat, ut si sibi filius natus fuisset, heres esset; si duo filij, ex æquis partibus heredes essent: si duæ filiæ similiter: si filius & filia, filio duas partes, filia tertiam dederat. Duobus filijs & filiâ natis: quærebatur, quem ad modum in propositâ facti specie partes faciemus? Et respondet Paulus: cum filij debeant pares esse, vel etiam singuli duplo plus quàm soror accipere, ut ex his binas masculi, unam foemina accipiat. Filij igitur duplo plus, quàm soror, accipiunt: hoc est, habent plus vel amplius altero tanto, quod est bis tantum *l. si ita scriptum 47. §. in testamento & l. qui non militabat 78. §. filijs ff. de hered. instit.* Indè igitur talis ineunda collatio: Thesis est: Filijs æqualiter dare oportet *§. cum filius instit. d. tit. & d. l. qui non* Filio autem duplum ejus quod filia *d. l. Clemens* Hypothesis: Sic nato filio Titio, & Caja filia ex duodecim uncis, vel asse, Titius octo, filius quatuor consequetur. Ergò natis Titio & Sempronio, cum filiâ Cajâ, sic temperanda res est, ut quisq; eorum bis tantumdem habeat, quantum filia. Hinc ita argumentamur ex analogiâ geometricâ. Quæ ratio est Titij ad filiam, eadem est Sempronij ad eandem. At

Titius altero tanto plus habet quàm filia: Ergò & Sempronius *d. l. Clemens.*

17 *Justicia commutativa* dicitur à commutando. Eamque in commutationibus, pactis, & commertijs locum habet; adeoq; in rerum privatarum permutatione, servat æqualitatem, proportionem Arithmeticâ *tot. sit. de pact. tot. tit. de rerum permut. l. i. de contrab. empt. Aristot. 5. Ethic. 2.* Non enim hîc quæritur, quid personæ conveniat, nec ut ei aliquid tribuatur, propositum est; sed res privatorum, rebus duntaxat commutantur; earumquæ saltêm habetur ratio, non etiam personarum. Adeòquæ cùm rerum æqualitas eadem est, unâ etiam Arithmeticâ proportionem rectè definitur: quod secus est in personis, in quibus est magna disparitas, *uti modo dictum.* Exemplum esto in contractu emptionis: ubi nihil spectatur aliud, quàm traditio rei, & dati pretij collatio *l. quod vendidi 19. l. ut res 53. de contrab. empt. l. ex empto 11. §. 2. de act. empt.* quâ plus & minus, lucrum & damnum, per hoc medium, & per istum habitum, justiciam nimirum, æqualitèr conferimus. Eleganter id declarat Vaconius à Vacunâ *lib. 1. declarat. cap. 30. num. 17.* hoc exemplo: Sint duo, quorum uterq; habeat in bonis centum: horum alter, inter alia, habeat equum valentem viginti: is si eum vendat tradatq; alteri, remanebunt in bonis ejus octuaginta: & sic minùs habebit, quàm in principio habebat. Ille verò, cui equus venditus est, tradito ei equo, habebit centum & viginti: habebit itaq; lucrum. At si idem accepto equo, pretium, id est, viginti tradat venditori, remanebunt sibi computato equo centum, ut à principio habebat: venditor etiam acceptis viginti, illisq; computatis, in bonis ha-

bebit centum, ut prius. Neuter itaq; in hoc contractu emptionis, nec in damno, nec in lucro existit, sed inter eos est justitia commutativa, seu parilitas arithmetica.

Et sic hæc justitia, per istum habitum, qui hujusmodi æqualitatem facit, cuique contrahentium hoc quod suum est, hoc est, æquum & justum tribuit *l. bona fides ff. de pos. l. 4. C. de oblig. l. justitia ff. de just. & jure sine ulla nimirum comparatione vel respectu personarum, aut, aliarum circumstantiarum: adeoque in emptione, pretium, rei: in locatione, merces, usui: in permutatione, res, rei respondere debet. Quod licet ita exactè semper propter quotidianam varietatem observari non potest *l. pretia rerum ff. ad L. Falcid. l. servum meum ff. ad L. Aquil. l. 3. de eo quod certo loco l. 2. §. 1. C. ut nemini liceat in empt. nihilominus † tamen justitia connivet; si modò dolus 19 abfuerit, & læsio non sit enormis, sive ultra dimidium justipretij l. 2. C. de resc. vendit. Undè natum est; contrahentes in pretio & mercede se naturaliter decipere, posse *l. in causa §. Pomponius ff. de minorib. l. item si pretio §. quemadmodum ff. locat. l. 2. & seqq. C. de resc. vendit. vocem naturaliter exponit Justinianus in Novell. 93. ἐπιμετρώς, quod vetus interpretes vertit, negotiative. Haloander verò, ex usu & jure gentium: quo emptor viliori comparandi, venditor cariori distrahendi votum gerentes ad contrahendum, accedunt *l. si voluntate C. de resc. vendit. Idq; ideo, ut expellatur incurta, & excitetur diligentia, quam hominum natura desiderat; maxime in contractibus, in quibus est par utriusq; conditio l. quod Nerva ff. de pos. & ut quodammodò læsi discant deinceps cautius mercuri l. in civilem C. de furt. Quod si verò dolus, vel nimia læsio intervenerit; tùm dolus contractum vel****

18

vel ipso jure, vel per exceptionem reddit nullum: propter nimiam verò læsionem, contractus vel rescinditur, vel id quod deest suppletur *d. l. 2. l. si dolo C. de resc. vendit. l. Julianus 13. §. si quis ff. de act. empti.*

- 20 Hucusq; de proximo fine juris, nimirum *justicia*, à qua jus appellatum Ulpianus dixit *l. 1. de just. & jure*. Et rectè: si enim jus est ars, perindè, ac cæteræ artes, denominatur à re, cujus ars est, ac præcepta tradit, scilicet à *justicia*, cujus regulas atq; præcepta præscribit. Ordine quippè naturæ, omnis ars sive scientia, posterior est eo quod docetur. Et naturæ ordinem Jcti perpetuò in deducendis verborum originibus sequuntur Borch. *ad princ. tit. Instit. de just. & jure*. In quantum itaq; jus consideratur, quatenus in artem redactum est, *justicia* est prior jure *l. 1. §. 1. d. tit. tanquam mater, filiâ; vel obligatio, actione l. licet §. ea obligatio ff. de procurat. l. 2. in pr. mandati*. At quatenus jus consideratur, in quantum à præceptis est separatum, & in imaginatione positum, certè jus prius est *justicia c. non debet, ubi Dd. Ext. de consang. & affin.* Neque jus in natura positum, dici potest ars: cum hæc ex principiis exstructa naturalibus, studio paulatim discatur: ea verò lux mentis, sine doctrinæ exercitio ingenita sit nobis, & divinitus indita *Wesensb. in parat. d. loc. n. 14.*

- 21 Remotior finis & ultimus, est *salus populi*, quæ in felicitate, pace externa, charitate, honore, dignitate, splendore, & aliis semper benè agentibus quæ competunt, consistit *Duar. lib. 1. disputat. 11. Coraf. ad l. 1. de stat. bom.* Ille dicit, finem juris esse utilitatem populi, atque ad eum omnia referri, quæ tot continentur voluminibus. Hic finis juris, inquit, est publica salus, civium.

tranquillitas. Hinc lex XII. tabb. *Salus populi suprema lex esto.* Et hanc ponit Horatius 1. *Satyr.* 3.

Atq; ipsa utilitas justis prope mater & equi.

Ejus itaq; ob id semper ratio habenda est potior, si forte ei justum primo intuitu repugnare videatur Cic. *lib.* 2. *de legib.* Robert. *lib.* 3. *sentent. cap.* 12. Pet. Gregor. *lib.* de *arte juris cap.* 24. num. 8. & seqq.

C A P U T VII.

De subjecto juris; ubi de divisione juris, in publicum & privatum.

S U M M A R I A.

1. *Quodnam sit subjectum juris.*
2. *Rectius dicitur, hujus studij esse duas positiones, quam species.*
3. *Publicum jus quid sit.*
4. *Publicum, unde dicatur.*
5. *Publicum dicitur dupliciter.*
6. *Testamenti factio, est juris publici, & quomodo.*
7. *Tutela, quomodo dicatur juris publici.*
8. *His que juris publici sunt tantum auctoritate, per conventiones derogari potest.*
9. *Jus privatum quid sit.*
10. *Quod ad unum privatum in specie pertinet, dicitur jus singulare.*
11. *Objecta juris tria sunt.*

Subjectum juris & jurisprudentiæ, sunt omnia negotia, seu omnes res & actiones, quatenus circa eas de jure acquirendo, conservando aut minuendo

quæritur *l. iusticia 10. de just. & jure §. jurisprudentia Instit. eod. l. fin. ff. de legib.* Id verò cum duplici fine potissimum quæritur, videlicet, ad utilitatem publicam; vel privatam, fit, ut jus distinguatur in publicum & privatum *l. i. §. hujus studij ff. d. tit. & §. fin. Inst. eod.* Ubi rectè Justinianus nominat, positiones juris, non species. † Est enim unum & idem jus, quod versatur in duabus rebus, publicis & privatis: ut ita hæc particio, non tam sit juris, quam finis & subjecti, in quo jus versatur Wesenb. *in §. juris præcepta 3. verb. hujus studij Instit. d. tit.*

- 3 Publicum jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Privatum, quod ad singulorum utilitatem *d. §. hujus studij*, ubi Oldendorpius notat, ita optimè, à duplici utilitate, describi jus publicum & privatum. Quia in societate humanâ duplex versatur utilitas. Quidquid itaq; nullam adfert utilitatem, illud jus non agnoscit: multò minùs, quod oppugnat utilitatem publicam, vel privatam *l. quoties nec hominum ff. de servit. l. transactio C. de transact.*

Huic bipartitæ divisioni, non contrariatur *l. ut inter 23. in prin. C. de SS. Eccl.* ubi jus triplex statuitur; *divinum, publicum, & privatum.* Quippè, quod sub jure publico, jus sacrum livè divinum, quoq; comprehendatur Donnell. *2. comment. cap. 4.*

Quin & potest illa divisio trimembris, fieri bimembris, si dividatur in jus publicum & privatum. Et rursus, publicum subdividatur, in jus publicum humanum, & jus publicum divinum: quoniam eadem divjini juris consideratio in arte juris est, quæ publici juris Cujat. *15. obs. 33. Donell. d. cap. 4.*

Quæ si ad definitionem jurisprudentiæ accommo-

dentur, patebit; juris prudentiam nihil aliud esse, quam publici & privati juris notitiam. Undè etiam juris prudentia definitur: quod sit rerum divinarum (hoc est, juris publici) & humanarum (hoc est, juris privati) notitia. Privatum autem jus continet res humanas *d. l. i. & d. §. fin.*

Publicum dicitur quasi populicum; quod nimirum nunquam in privati arbitrio consistat, nec singulorum conventionibus subjiatur. At contra, quæ juris privati sunt, ea in privatorum arbitrio consistunt, & singulorum conventionibus subjiuntur *d. §. hujus studij.* Hinc de jure publico pro regula statuitur: Quod id privatorum conventionibus tolli aut mutari non possit. *l. jus publicum 38. de pact. l. neq. pignus 45. §. ult. de reg. jur.* Quod tamen de eo jure publico accipiendum est, quod ad statum Reipublicæ principaliter pertinet. *l. 7. §. & generaliter ff. de pact. l. nec ex pratorio de reg. jur.*

Tenendum enim est, publicum jus dici dupliciter: Primò *ratione cause efficientis & finis*, hoc est, quod auctoritate & utilitate est publicum; sive quod Reip. administrationem & utilitatem principaliter spectat, ut religio Christiana, constitutio legum & magistratum, transactio des Religionsfriede Augustæ 1555. post transactionem Passaviensem 1552. repetita; & confirmata 1566. §. Und nach dem / cum similibus. Et hoc verè proprie dicitur jus publicum; de quo dictum, quod illud privatorum conventionibus tolli aut mutari non possit *l. jus publicum 38. de pact.* Deindè dicitur jus publicum, *ratione cause efficientis duntaxat*, non etiam ratione finis, qui est utilitas privatorum in rebus singulis: hoc est; aliud est jus publicum auctoritate duntaxat, id est, ejusmodi publi-

publicum, quod non est in arbitrio & potestate privatorum: cum ab ejus præscripto recedendi facultatem non habeant, nisi quid arbitrio & voluntati privatorum sit relictum. Est, inquam, publicum auctoritate; sed tamen utilitate privatum, cum in eo principaliter utilitas privatorum respiciatur. † Sic testamenti factio est juris publici *l. 3. ff. Qui testam. fac. poss.* nimirum auctoritate: quia non est in arbitrio & potestate privatorum positum, qui, & quomodo testamenta facere, & quos heredes instituere velint *l. testandi 13. C. de testam. l. 1. ff. ad L. Falcid.* Quin & hi tantum possunt heredes institui, qui jure civili hereditatem capere possunt *l. 1. C. de hered. instit.* Postremò necesse etiam est in testamentis condendis servare formam & solennitates Romano jure introductas *l. 1. de injust. rupt. irrit.* Nemo enim potest in suo testamento cavere, ne leges in illo locum habeant *l. nemo ff. de legat. 1.* Sed quia fine etiam ad res privatas, & utilitatem privatorum pertinet, exindè testamenti factio dicitur etiam esse juris privati.

7 Sic tutela dicitur juris publici esse, nimirum, auctoritate: quia nec tutorem dare potest, nisi is cui jus permittit: nec tutor dari potest, nisi is quem lex dari permittit. Quin & tutores etiam nolentes fiunt *in pr. Instit. de excusat. tut.* at utilitate, tutela est juris privati: quia fine ad utilitatem privatorum tendit. *Pac. cent. 5. évâv. quest. 81. & 85.*

8 De his & alijs, quæ ita publici juris sunt, ut privatorum usibus tamen deserviant, hoc est, quæ juris publici sunt auctoritate, non etiam utilitate, ita jus est; quod ijs per conventiones derogari potest *l. 2. §. hoc interdicitum ff. Ne quid in loco publ.* Hinc est, quod partes

inter se pacisci possunt, ne liceat sibi ad provocandi & appellandi beneficium confugere *l. ult. in fin. C. de tempor. appellat.* Sic quoniam lex falcidia non principaliter ob utilitatem publicam, sed potius in heredis saltem gratiam & favorem lata est, ne propter nullam aut minimum lucrum detrectet hereditatem adire; ideò, licet testator efficere nequeat, ut falcidia in suo testamento locum non habeat *l. quod de bonis 15. ff. ad L. Falcid.* tamen heres cum legatarijs pacisci potest, ne falcidiam deducat *l. qui quod 46. l. potest 71. ad L. Falcid.* quilibet enim potest juri pro se introducto renunciare *l. pen. C. de pact.*

Jus privatum est, quod ad singulorum utilitatem principaliter pertinet §. *fin. Inst. de just. & jure l. 1. §. bujus studij ff. eod.* Dico principaliter: In distributione namq; hac juris, in publicum & privatum, spectandum est, cujus maximè principaliter interfit, totius ne Reipublicæ, an verò singulorum. Nam in consequentiam, jus privatum, etiam publicam utilitatem concernit: cum Reipublicæ interfit, ne quis re sua malè utatur §. *sed & major Instit. de his qui sui vel alieni juris*, ne tempore incendij, ruinæ, vel naufragij, aliquid rapiatur *l. 1. §. sed & si servus 13. ff. de ventre inspic.* Item, rivos & cloacos purgari *l. de pupillo 5. §. si quis rivos ff. de novi operis nunciat.* & subditos esse locupletes *Nov. 8. in prefat. §. 1. & similia.*

Addidi, *generaliter*: nam quod ad unum aliquem privatum duntaxat & in specie pertinet, jus singulare & speciale, item privilegium dicitur *d. §. fin. ubi Borch.* Differentia igitur est, inter *jus singulare*, & *jus privatum*. Licet enim utrumq; ad privatos pertineat; jus tamen privatum, non ad singulos in specie refertur, uti jus singulare, sed ad singulorum utilitatem generaliter spe-

Etat d. §. fin. Jus itaq; privatum, genus est: privilegium est species: & privilegium, quali privati juris communis privata, seu singularis lex habenda c. *Abbati. de verb. sign.* Oldendorp. in tract. de jure singulari. cap. de variis nominibus juris singularis.

II Hoc cum omnes causæ legitimæ principaliter vel personarum jura respiciant, vel rerum qualitatem, quatenus eæ vel jam dominio nostro contineantur, vel jure aliquo obligationis in genere, vel specie nobis teneantur, vel deniq; rationem juris nostri obtinendi, fit, exinde ut hoc subjectum in tria subdistinguatür objecta, *personas*, nimirum, *Res & Actiones* textus in §. fin. *Inst. de jure natural. gent. & civ. l. 1. l. 2. de stat. hom.* Nam omne jus redditur *personis*, quarum causa jus constitutum est d. l. 1. l. 2. & de *rebus* redditur, de quibus jus constitutum est l. pen. ff. de legib. & per *actiones ac judicia* redditur, quæ hoc nomine constituta sunt l. nullus 13. C. de judais. in pr. *Instit. de actionib. Wesenbec. in §. fin. Inst. de jure naturali gent. & civili.* Hucusq; de fine, itemq; subjecto juris: superest ut de principijs juris agamus.

CAPUT VIII.

De principiis juris.

SUMMARI.

1. *Vocabulum principij, quid hoc loco significet.*
2. *An talia principia dari possint.*
3. *Causa nihil aliud sunt, quam principia.*
4. *Causa juris est ipsa natura.*
5. *Jus in artis formam redigi potest: imò & modo redutum est.*

6. *Exordium juris constituendi, ducitur ab ipsa natura.*
7. *Quare apud diversos contraria reperiuntur jura.*
8. *Quanam sint principia propria.*

Pincipij appellatio variè solet usurpari: at hic nobis principia sunt illa fundamenta, ceu fontes, è quibus jurisprudentia nostra ac præceptiones juris, æqui boniq; rationem capiunt, ejusq; interpretationi solidæ cum primis inserviunt. † Sane sunt qui audacter negant, posse dari principia, & exinde etiam jus in artis formam redigi posse, nolint asserere, ut videre est apud Bodinum in sua juris universi distributione, itemq; Costalium in *prolegomnis suis*; sed hi vel eo ipso reselluntur, quod Justinianus scribit in *§. fin. Instit. de jure naturalis gent. & civit. ex* Cto Ulpiano in *l. 1. §. hujus studij ff. cod. de leg. 1.* collectum esse Ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus. Ubi particula (Ex) denotat causam, & quidem causam efficientem proximam & immediatam, ut loquitur Bartolus *consil. 132. n. 2. vol. 1.* † Causæ verò nihil aliud sunt, quam principia; teste Aristotele 2. *Physic.* quando ait: omnes causæ principia sunt. Principijs autem omnibus commune est, esse prima, unde vel est aliquid, vel fit, vel cognoscitur. † Causa itaq; efficiens juris, est, tum ipsa natura, tum ratio naturalis, tum civilis cujusq; populi constitutio: unde jus aliud naturale, aliud gentium, aliud civile *l. 1. §. hujus studij, vers. privatum jus & §. seqq. 4. ver. que res à jure gentium l. jus civile 6. de just. & jure §. ult. Inst. cod. l. bona fides ff. de pos. Wesenb. in parat. de just. & jure n. 14.*

Præterea in jure nostro habentur præcepta vera, in se disposita, & in vitâ utilia *l. 10. §. 1. de just. & jure & §. juris præcepta Inst. cod.* at ars nihil est aliud quam *ovispa* seu

seu ordo certarum præceptionum, exercitatione cognitatarum, ad finem utilem in vita *Quincil. lib. 2. cap. 18.* Quin etiam in jure nostro habemus progressus ab universalibus ad singularia, per notationes, definitiones, causas &c. *l. 1. de orig. jur. l. 1. ff. de reb. cred. si cert. pet. §. his igitur Instit. d. tit. Coraf. de arte juris cap. 14.* Cicero *lib. 1. de Oratore*, ubi inquit; sit igitur in jure civili finis, & legitimæ atq; usitatæ in rebus causisq; civium æqualitatis conservatio *Coraf. d. tract. cap. 14.* Ex quibus itidem evincitur, jus nostrum in artem redigi posse: imò, redactum esse; prout hoc probant Cujatius & Wesenbecius, Pacius, Fregius *in paratitulis & oeconomis suis*, sed Wesenbecius rectè scribit, quatenus Imperator jus artem appellat, eum loqui de doctrina juris, seu jurisprudentiæ, quæ certis methodi artisq; præceptis inclusa tradi potest; licet jus, quatenus in naturâ positum est, ars dici nequeat *in parat. de just. & jure num. 14.*

Cœterum, ut eò redeam, quò volebam, & quod instituti mei est, in gratiam studiosæ juvenutis conabor principia illa *de quibus in §. fin. Instit. de just. & jure*, ex quibus jus nostrum collectum est, paucis explicare.

- 6 Rectè autem juris constituendi exordium ab ipsâ naturâ ducitur: cum jus non opinione, sed naturâ & ratione constet. Cui non refragatur, quod duplex sit ratio juris, quæ partim naturâ, partim legibus habetur,
- 7 & quod exindè politicum jus fit mutabile, adeoque, † contraria jura apud diversos populos reperiantur. Ratio namq; consideratur dupliciter; Primò, ut à naturâ est: hæc ubiq; locorum eodem modo viget, cognoscenti animæ infixæ *§. pen. Instit. de jure natur. gent. & civ.* Deinde consideratur ratio, uti politico judicio infor-

mata est: quæ ipsa varia est, non per se, sed ex alio externo; tum quia eadem omnibus Rebuspublicis non conveniunt *l. 2. §. 1. de pæn. Nov. Leonis 78.* tum quia in eadem republicâ, magna temporum diversitas existit, quæ leges invicem dissonas sæpè multumq; extorquet, *arg. l. continuus 137. §. cum quis ff. de verb. obligat. c. fraternitatis dist. 14.* tum etiam, quia authores legum multoties errant, non quidem in fine, quem omnes salutem populi constituunt, sed in medio, quo illam salutem deprehendimus. Una itaq; eadem mens est legislatorum omnium, ut æquitate constituendâ cives suos ad primævam naturæ justiciam revocent: quam si legibus scriptis exprimere nequeant, voluntate tamen propè accedunt.

Principia autem sive jura & leges, quia collectæ sunt ex jure naturali, gentium & civili, *d. l. 1. §. 2. ff. de just. & jure, & §. fin. Instit. eod. ubi Wesenb. exindè patet,* principia juris alia esse communia, quæ apud omnes peræquè observantur; alia quibusdam certæ Reipublicæ civibus propria *l. 6. l. 9. l. 11. de just. & jure. Donell. 1. comment. 6. Connan. 1. commentar. 4. Aristot. 1. Rbetor. 13.* quorum illa, rursus sunt aut ex naturali omnium hominum inclinatione & instinctu communi; qui id jus constituit, quod NATURALE vocatur *§. 1. Instit. de jure natur. gent. & civ.* aut ex naturali omnium ratione; quâ quod profectum est, jus GENTIUM appellatur *§. sed jus quidem civile vers. jus autem gentium Instit. de jure natur. gent. & civ.* † Principia propria sunt, quæ ad optimam cujusque politiæ constitutionem & conservationem speciatim populus quisq;, aut civitas, vel is, penes quem juris reddendi potestas, est, refert, ex ijsq; extractum jus, CIVILE vocatur *§. jus autem vers. nam*

quod quisq; Instit. d. tit. l. 6. de just. & jure Connan. d. loc. cap. 4.

Quin & si legitimâ consuetudine, & tacito usu quid receptum & comprobatum, juris & legis auctoritatem obtinet §. *ex non scripto Instit. de jure naturali gent. & civili l. de quibus 32. de legib. l. 2. C. Qua sit longa consuet.* Sed de his omnibus & singulis, separatim sequentibus capitibus aliquandò latius agemus.

CAPUT IX.

De jure naturali.

SUMMARIÆ.

1. *Jus natura, primus juris Romani fons.*
2. *Jus naturale, & jus gentium, promiscuè aliquando accipiuntur.*
3. *Jus naturale & gentium quomodo distinguantur.*
4. *Jus naturale in specie, quid sit.*
5. *Non indistinctè quicquid natura omnia animalia docuit, est juris naturalis.*
6. *Primum juris naturalis exemplum.*
7. *Conjunctio maris & femina secundum præcepta juris, est juris civilis.*
8. *Conjunctio maris & femina, diverso respectu est juris natura, & juris civilis.*
9. *Alterum juris natura exemplum, est procreatio sobolis.*
10. *Tertium exemplum est, liberorum educatio.*
11. *Quodcumq; nascitur, ex eo undè nascitur, ei alimenta relinquuntur.*
12. *Objectio ejusq; solutio.*
13. *Liberi, parentes egenos alere tenentur.*
14. *Bruta, jure non utuntur.*

Primus juris Romani fons est, *jus natura*. Et quidem
natura est causa juris, non tantum juris naturæ, sed
& juris gentium, undè etiam fit, quod jus naturale,
& jus gentium, promiscuè aliquando accipiuntur §. *fin.*
Instit. de jure natur. gent. & civ. §. singulorum Instit. de rer.
divis. l. 3. de just. & jur.

Quamvis autem jus naturale, & jus gentium, origi-
gine, nimirum naturâ, idem sint, undè & utrumq; erit
naturale: definitio tamen juris naturalis, & juris gen-
tium, diversa est; adeoq; etiam ipsa jura erunt diversa.
† Distinguendum enim inter jus naturale, & jus gen-
tium, ratione & modo utriusq; introducendi diverso.
Jus enim naturale, est à naturâ simpliciter & per se: jus
gentium, à ratione naturali. Præterea jus naturæ est
à naturâ immediatè: jus gentium est à naturâ me-
diatè, nimirum, ratiocinatione ex principijs naturæ
deductâ.

Jus itaque naturale, in specie, dicitur jus, ratione
causæ, quæ est natura. Undè & quilibet, naturâ, sive
naturæ instinctu, sine ullo rationis discursu, protinus
ubi de eo cogitat aut audit, jus naturale pro jure agno-
scit. At jus gentium, habet causam, rationem natura-
lem, tum simplicem, tum compositam. Verum jus ci-
vile, habet causam, rationem sive ratiocinationem civi-
lem Vult. *ad pr. Instit. de jure natur. gent. & civ.*

Hinc jus naturale definit Imperator Justinianus,
quod natura docuit omnia animalia: sive quod natura
produxit circa eas actiones & qualitates, quæ homini-
bus cum brutis animantibus communes sunt, ut maris
& foeminæ conjunctio, prolis procreatio & educatio *in*
princ. Instit. d. tit. Jus autem gentium, quod naturalis ra-

tio, sivè communis humanæ naturæ ratio inter homines constituit §. *quod verò naturalis ratio Instit. d. tit. l. omnes populi ff. de just. & jure.* Jus verò civile, quod quisq; populus ipse sibi jus constituit §. *jus autem civile Instit. d. tit.*

- 6 Non tamen indistinctè jus naturæ est, quicquid natura omnia animalia docuit; ut includat actiones & facta, item edere, bibere, dormire, quiescere, currere, & similia, quæ homini cum brutis sunt communia. Licet enim homines ea faciant, non tamen faciunt jure naturali, sed naturaliter tantum. Adeoq; id saltem juris naturæ est, quod dictante simplici ratione ab hominibus pro jure receptum est, & in brutis simul animalibus sola inclinatione tenus animadvertitur. Quicquid ergò jure, sivè secundum præcepta juris, facit homo; idem si faciat bestia ex solo sensu & naturæ instinctu, erit juris naturalis: at quicquid homo non facit jure, sivè secundum præcepta juris, idem si faciat bestia, erit id quidem naturale, sed non juris naturalis Cujat. *in notis Instit. tit. de jure nat. gent. & civ. Govean. lib. 1. variar. lect. cap. 5. num. 19.* Hinc, sive ex hoc jure naturæ, descendit maris & foeminæ conjunctio; hinc liberorum procreatio; hinc educatio, cujus actiones, communes sunt hominibus, cum brutis animantibus. §. 1. §. 3. *Instit. d. tit. l. 1. §. 3. de just. & jure l. si quis 5. ff. de agnosc. & alend lib.*

- 7 Primum juris naturæ exemplum est, *conjunctio maris & foemina.* Hanc enim conjunctionem omnibus animantibus naturà esse inditam, eleganter demonstrat Cicero *lib. 1. offic. & lib. 3. de finib. & lib. 2. de natura Deorum.* Itemq; Lactantius *lib. 6.* ubi inquit: cum excogitasset Deus duorum sexuum rationem, attribuit ipsis,

ut se invicem appetent, conjunctione gaudent. Itaque ardentissimam cupiditatem omnium animantium admiscuit corporibus, ut in hos affectus avidissimè ruerent, eaque ratione propagari & multiplicari genera possent. Conjunctio itaque maris & foeminae, absolute considerata, est juris naturae † sed conjunctio viri & uxoris, secundum praecepta juris & legum, quae matrimonium dicitur, est juris civilis *Coral. p. 2. de arte juris cap. 2. circ. fin. Schneidw. ad §. 1. Inst. de jure nat. gent. & civ.*

Alterum exemplum est, *liberorum procreatio*. Nihil enim magis natura nos docuit, quam generare & procreare aliud nobis simile, sive filios filiasve concipere, & in lucem edere, ut ex prole eorum earumve, diuturnitatis memoriam nobis in aevum relinquamus *l. liberorum appellatione 220. §. ult. de verb. sign. vel, ut immortalitatem, quam in individuo non possumus, in specie saltem conservemus Aristor. lib. 2. de anima.*

Tertium exemplum est, *liberorum educatio*. Ipse enim naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur *l. unic. §. taceat. C. de rei uxor. act.* Et lege naturae liberos à parentibus alendos & educandos esse, nisi vel ipsi se commodè alere possint, vel nisi sint improbi, probat *l. si quis §. & tot. tit. de agnosc. & alend. liber. l. 3. l. 4. C. de alendis liber. l. ult. §. si ipsum autem C. de bonis qua liber. † Quodcumque igitur nascitur, ex eo, undè nascitur, alimentum ei relinquitur. De quo graviter apud Gellium *lib. 12. Noct. Attic. cap. 1.* Phavorinus Philosophus disserit: matres suo lacte, non nutricum adhibitarum, debere suos foetus alere atque educare: quod leges ac instituta majorum quoque fieri jusserunt. *l. pen. ibi Bart. & Dd. C. de patria potest.**

12 Nec obstat, quod educatio ad omnes indistinctè à nobis procreatos liberos non pertineat *Aut b. ex complexu C. de incest. nupt.* Distinguere enim oportet, inter jus educationis per se consideratum, quod naturale est; quo modo jus civile prohibere vel disponere contra jus naturæ non potuit, ne incestuosi alantur; & inter illud, quod ejus respectu civile est, in actione danda, ad obtinenda alimenta ab invito, de quo tantum loquitur *dicta Authentica, ex complexu.*

13 Sicut autem de liberis dicitur; ita quoq; natura in-sevit curam parentum educandorum *d. l. si quis s. s. pa-rens ff. de agnos. vel alend. lib. d. l. ult. s. ipsum autem C. de bon. qua lib.* Undè & Imperatores rescripserunt, liberos, qui ultrò egenis parentibus alimenta non præstant, à competenti iudice cogendos esse *l. 1. & 2. C. de alend. liber.* Et præcipuè parentibus, quibus liberi omnem pietatem, gratitudinem & obsequium debent, alimenta suppeditanda esse, luculenter demonstrat Aristoteles *9. Ethic. 2.* Ejusq; pietatis memorabile exemplum præbuit illa fœmina, quæ patrem carcere inclusum, uberibus suis aluit, cum cibaria ei deferre prohiberetur: *de quo apud Val. Maxim. lib. 5. cap. 4.*

14 Hæc & alia ejusmodi, brutis cum homine quodammodò communia, juri naturæ adscribuntur; non quod bruta jure utantur, sed propter simulacrum & similitudinem aliquam hujusce juris in brutis animantibus apparentem; & quod nullo certiore argumento demonstrari possit, jus aliquod naturæ humanæ insitum esse, quam si in brutis, quæ solo naturæ instinctu moventur, simulachra quædam, & quasi vestigia juris ostendantur *Duar. ad tit. ff. de just. & jure Connan. d. cap. 4.* Nam quæ

bruta faciunt incitatione naturali, eadem si homines duce ratione faciunt, jure naturæ facta censentur, *uti modo dictum.*

CAPUT X.

De jure gentium.

SUMMARIA.

1. *Secundus Romani juris fons est, jus gentium.*
2. *Quare dicatur jus gentium.*
3. *Hoc jus gentium duplex, rationis & ratiocinationis.*
4. *Juris gentium effectus longè se extendunt.*

Secundus juris Romani fons est, *jus gentium*, quod naturalis, hoc est, humanæ naturæ communis ratio inter homines constituit *d. §. quod verò & d. l. omnes* & deinceps in forum Romanum traduxit: quod quia semper æquum & bonum est *l. pen. de just. & jure* ab omnibus peræquè custoditur *d. l. omnes & d. l. pen.* † Diciturq; *jus gentium*, non quasi à gentibus constitutum & introductum sit; sed quia natura constituit tale jus, ut omnibus gentibus ubique placeret, & observatione omninò necessarium videretur. Ideoq; Ulpianus de auctoritate gentium nihil dixit, sed de usu tantum; *jus gentium*, inquit, est, quo gentes humanæ utuntur *l. 1. de just. & jure ubi ubi* Oldendorp.

Hoc jus pro ratione duplicis naturalis noticiæ existentis in homine, simplicis nimirum & compositæ, etiam duplex est: Nam quoddam jus consistit in simplici & à naturâ cum ipso hominum ortu ingenita quorundam principiorum noticiâ, nec habet rationem necessitatis vitæ vel utilitatis: & dicitur *jus gentium rationis:*

tionis: huc pertinent, religio erga Deum, pietas in patriam, observantia erga parentes, & quoscunque superiores, item propulsatio violentiæ & impetus *l. scientiam 45. §. qui cum ff. ad L. Aquil. l. 2. & 3. de just. & jure l. postliminium §. filius ff. de postlim. rev.* Aliud porro jus gentium, non tam ex naturali ratione, hoc est, simplici noticia, quam ex noticia composita, nempe ratiocinatione commodorum ususq; vitæ defluxit: quatenus nimirum in conclusionibus ex hominum necessitate & usu certa ratiocinatione exstructis consistit, adeoque quæ vitæ usus & necessitas requirit, considerat, & dicitur indè jus gentium ratiocinationis *Wesemb. in parat. de just. & jure n. 5.*

Uso itaq; & necessitate vitæ exigente, jus gentium hoc ratiocinationis introductum est. Ab initio enim cum omnia adhuc essent communia, generi humano incognitæ erant dominiorum distinctiones, bella &c. Posteaquam verò terra hominum multitudine frequentari cæpit, nec amplius communiter possideri cuncta possent, illæ & alia successu temporis, urgente ita hominum usu & necessitatibus, secuta fuerunt. *Usus scilicet seu utilitas vitæ communis, peperit rerum communicationem, & commercia; dominiorumq; & possessionum acquisitionem, & translationem. Necessitas, ad tranquillitatem & defensionem condidit regna, constituit judicia, distinxit dominia, terminos agris posuit, struxit ædificia, & munitiones, introduxit bella, inducias, legationes, fœdera, captivitates, servitutes, manumissiones, postliminia l. manumissiones de just. & jure, §. jus autem gentium Institut. de jure nat. gent. & civ. ubi Wesemb.*

Hujus fontis rivuli itaq; longè lateq; se effundunt, in omnes ferè juris Romani partes. Hinc omnes penè obligationes & contractus, tam nominati, quàm innominati introducti sunt *d. §. jus autem gentium*. Hinc varij modi acquirendi rerum dominia & possessiones *l. 1. §. tot. tit. ff. de acq. rer. dom. §. §. singulorum Instit. cod. l. 1. §. tot. tit. de acq. poss.* Hinc jura servitutum realium & personalium *§. 1. Instit. de usu §. habitat. Coraf. in Rubr. de servit. Forcat. ad l. 1. de servit.*

CAPUT XI.

De jure civili.

SUMMARIUM.

1. Tertius juris Romani fons est, jus civile.
2. Jus Romanum privatam, triplex.
3. Tripartita hec juris divisio quomodo considerari debet.
4. Juris naturalis causa, est ipsa natura.
5. Jus naturale cum homine natum.
6. Jus naturale simplex & per se immutabile.
7. Jus civile per se mutabile.
8. Originem juris civilis quis tractet, & ubi tractetur.
9. Initio civitatis, omnia manu regia gubernabantur.
10. Leges regia rogatione Tribunitia abrogata.
11. Decemvirorum origo.
12. Origo plebsciti.
13. Origo SCti.
14. Magistratum origo, & varia illorum species.
15. Quis promissum jura professus est.
16. Hodie JCtorum auctoritas tantum probabilis.
17. Species juris quæ.

18. *Jus scriptum quid.*

19. *Modestinus non dissentit à Papiniano in enumerandis speciebus juris.*

I **T**ertius juris Romani fons est, *jus civile*, exstructum ex principijs, quæ ad optimam cujusq; politicæ constitutionem & conservationem, spectatum populus quisq; , aut civitas, vel is penes quem juris condendi potestas est, refert *d. §. jus autem vers. nam quod quisq; l. omnes autem populi g. de just. & jure*. At contra, *jus naturæ & gentium*, utrumque, illud constat principijs communibus, quæ apud omnes peræquè observantur, ut superius *cap. 8.* dictum.

2 Ex his ergo tribus generibus, tanquam fontibus & principijs, jus omne Romanum constat & derivatur: ut ita sit triplex jus privatum, *unum naturale, alterum gentium, tertium civile*. Quæ divisio tripartita est elegans, si eam conferas, habito respectu ad naturam & vitam hominis, cujus causâ omne jus constitutum est *l. 1. & 2. de stat. hom.*

3 Primò namq; potest homo considerari, ut *animal*: & illo respectu jus naturæ illi attribuitur. Deindè ut *homo*, à cœteris animantibus ratione distinctus; & illo respectu est particeps juris gentium. Postremò ut *inviduum* quia hujus aut illius urbis civis est, & ea ratione jus civile consequitur *Salom. in l. 1. de just. & jure Mudæus in l. 1. §. est autem ff. de contrab. emt. Coraf. ad d. l. 1. §. 2. de just. & jure*. Sine naturali jure, rerum natura; sine civili jure, civitas; sine gentium jure, generis humani societas stare nequit *Hotom: in Epis. Digest. tit. de just. & jure n. 9.*

4 Juris itaq; naturalis causa est, ipsa natura *§. 1. Instit. de jure*

jure natur. gent. & civili. Juris gentium, naturalis ratio
 §. 2. *Instit. d. tit.* Juris civilis verò causa, est occasio civili-
 lis l. 2. §. *bis legibus 5. & §. deinde ff. de orig. jur.*

Jus naturale cum homine natum est: Jus gentium, 5
 cum genere humano, sivè cum gentibus: Jus civile,
 cum civitatibus. Jus naturale, proprium est omnium
 animantium d. §. 1. jus gentium, est proprium omnium
 hominum d. §. 2. Jus civile, proprium est singulorum
 populorum d. §. 2.

Jus naturale, simplex & sibi semper æquè constans 6
 & per se immutabile est §. *sed naturalia Instit. d. tit.* Jus
 gentium, est quidem aliquo modo immutabile d. §. *sed*
naturalia. sed aliquandò naturæ vel juri naturali repu-
 gnat d. §. 2. & §. 1. *Instit. de jure pers.* † Jus civile, juri na- 7
 turæ vel gentium aliquid vel detrahit, vel addit, adeoq;
 per se mutabile est, increfcit & decrefcit, secundum
 temporum, quibus præsidet, conditionem eodem mo-
 do non semper euntem l. *jus autem civile ff. de just. & jure.*

Coëterum originem juris civilis historicam scire si 8
 quis desiderat, illam petet ex iis quæ Pomponius adfert
in l. 2. ff. de orig. jur. Undè triplex origo constitui potest;
Imperator qui fert leges; *Jure Consulti*, qui interpretantur
 leges; & *magistratus*, qui jus constitutum executioni
 mandant Rubr. *ff. de orig. jur.*

Initio namq; civitatis, cum omnia manu regia gu- 9
 bernarentur, nullæ scriptæ fuerunt leges, sed arbitria
 Principum pro legibus erant. Nonnullæ tamen à Ro-
 mulo, & sequentibus Regibus latæ sunt, quæ dictæ
 fuerunt Regiæ, vel curiatæ, ex eo, quod curiarum,
 in quas divisus erat à Romulo populus, sententiis &
 approbatione præferebantur *Plutarcb. in Romulo circ. fin.*

Hæ à Sexto Papirio collectæ, juris Papiriani nomen adeptæ sunt *d. l. 2. §. postea in fin.*

- IO Exactis autem Regibus, has leges, rogatione Tribunitia abrogatas, tradit Pomponius *d. l. 2. §. exactis*, quando iterum cæpit populus incerto magis jure & consuetudine ali, quam per latam legem: idq; propè viginti annos passus est. Postea ne diutius hoc fieret, placuit publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges à Græciæ civitatibus Athenientium & Lacedæmoniorum §. *Et non ineleganter Inst. de jure natur. gent. Et civ. c. 2. dist. 7.* quæ ad hunc modum conscriptæ, latæ approbatæq; in duodecim tabulas æneas sunt redactæ, quæ fontes sunt omnis publici privatiq; juris *d. l. 2. §. postea 4. Nov. 9. cap. 15. in fin.*

At verò cum mirifica eas implicaret obscuritas Cic. *lib. 2. de legib. Et lib. 3. offic.* multi ingenio & doctrinâ præstantes viri, ad eas populo interpretandas se contulerunt *d. l. 2. §. his legib.* Undè illa altera juris civilis pars fluxit, quâ ceperunt jurisprudentes leges duodecim tabularum interpretari.

Sicut autem hanc partem juris civilis illustrarunt jurisperiti; ita Pontifices, legis actiones, quibus inter se homines disceptarent: Et ita eodem penè tempore, tria hæc jura nata sunt; leges duodecim tabularum: Ex his cæpit interpretatio prudentum, quæ communi nomine appellatur jus civile. Ex iisdem, legis actiones compositæ sunt *d. l. 2. §. 2.*

- 12 Augente civitate evenit, ut plòbs in discordiam, cum patribus veniret, & secederet in montem Aventinum, sibiq; jura constitueret, quæ *plebiscita* vocantur §. *plebiscita Instit. d. tit. & postea pro legibus assumpta: undè*

factum est, ut inter plebiscita, & legem, species constituendi interessent, potestas autem eadem esset.

Deindè quia plebs difficilè convenire cæpit, populus certè multò difficilior in tanta turba hominum, necessitas ipsa curam Reipublicæ ad senatum deduxit: & quidquid Senatus constituisset, id jus appellabatur *Senatus Consultum d. l. 2. §. deinde d. tit. & §. Senatus Consultum Instit. d. tit.* Nunc sequuntur magistratus.

Et quantum quidem ad illos; constat initio urbis Romæ; Romulum & alios subsequentes Reges omnem potestatem habuisse *Plutarch. in Romulo.* Quibus exactis, res ad magistratus rediit, & tam ordinarij, quàm extraordinarij, tam urbani, quàm provinciales, pro usu civitatis creati sunt, per quos, rebus ita exigentibus, res publica & foris & domi rectè administraretur *d. l. 2. §. quod ad magistratus 8. d. tit.*

Juris civilis scientiam plurimi & maximi viri profecti sunt. Ex omnibus autem qui scientiam nacti sunt, ante Tyberium Coruncanum, publicè jura professum neminem traditur *d. l. 2. §. juris civilis 8.* quem deinceps alij præstantes ingenio, eruditione, & multarum rerum usu homines subindè secuti, ad id fastigij & auctoritatis jurisprudentiam evexerunt, ut non privata amplius, sed publica Cæsarum auctoritate tandem sub Augustis responderi sit cæptum: adeò, ut ab hujusmodi responsis judici recedere non liceret *d. l. 2. §. fin. & §. responsa Instit. d. tit.*

Hodiè autem eorum quæ Juri respondent, auctoritas non est necessaria, sed probabilis *arg. l. nemo C. de sent. & interlocut. judic.* Undè est, quod pro se habens duorum Doctorum approbatorum Consilium, dun-

taxat probabilem præsumatur habuisse litigandi causam; exindèq; , quamvis causâ cadat, in expensas non condemnetur *l. eum quem 79. ff. de judic. Bald. in l. juris ff. Qui admitt. ad bon. poss.* Atq; hæc de origine juris civilis hæctenus.

- 17 Restant ejus species; quales sunt, jus scriptum, & jus non scriptum sive consuetudo §. *constat. Instit. d. loc.* Non enim omnia legibus sancienda sunt, ac ne possunt quidem: itaq; ferendi etiam sunt mores *Cic. lib. 1. de legib.*

Constat jus scriptum ex sententia Papiniani *l. jus autem civile ff. de just. & jure.* Legibus, Senatus Consultis, Principum placitis sive Constitutionibus, magistratum sive prætorum edictis, & responsis prudentum *d. §. constat.* Has partes Modestinus JC. brevius recenset, quando inquit: Omne jus aut consensus facit, aut necessitas constituit *l. pen. de legib.*

- 18 Consensu enim constituitur lex, vel plebiscitum, illa populi, hoc plebis *d. §. constat. d. l. §. deindè.* Necessitate verò Senatus consulta *d. l. 2. §. novissima* Principum constitutio *d. l. 2. §. post originem.* Imò & jus prætorium. Cum enim prætor asperitatem juris civilis corrigere, & quod deest adimplere soleat §. *media autem Instit. de legit. agnat. tut.* facit hoc, & utilitate *l. 1. ff. de restit. in integ. l. 1. de his qui effud. l. 1. de exercit. act. l. 1. de tribut. l. 2. Ne quid in loco publ. & necessitate, motus l. 1. ff. de negot. gest. l. 1. Quod met. caus. l. 1. §. 1. depositi l. 1. Quæ in fraud. credit.* Indè omnes istæ actiones, quæ proficiuntur ex edicto prætoris, dicuntur utiles *l. 1. l. 2. de eo quod cert. loc.* Indè etiam id, quod necessitate introducitur, jus prætorium dicitur *d. l. 1. de negot. gest. cum similib. modo alleg.*

- 19 Modestinus itaq; in *d. l. 2.* qui duas tantum partes juris

juris civilis scripti numerat, non dissentit à Papiniano in l. jus autem civile ff. de just. & jure qui sex recenset. Quæ enim illa plenius persequitur, hic ad pauciora redigit. Cujat. 14. obs. 16. Videndum est aliquantò latius de his scripti juris speciebus; & primò de legibus.

CAPUT XII.

DE LEGIBUS:

SUMMARIÆ.

1. Lex in jure accipitur dupliciter.
2. Lex in genere quid sit.
3. Hodie jus ferendi leges competit soli Imperatori, cum consilio statuum Imperij.
4. Forma ferenda legis.
5. Leges de quibus constituentur.
6. Jus interpretandi leges, competit soli Imperatori.
7. Leges benignius sunt interpretanda.
8. Si casus lege non sit comprehensus, tunc recurrendum ad similes.
9. Quoties deficit actio vel exceptio, utiliter actio & exceptio locum habet.
10. Vitium in jure, aliud grammaticum, aliud iniquitatis.
11. Interpretatio legum quomodo faciendæ.
12. Priores leges ad posteriores declarandas sæpè trahuntur.
13. Posteriores leges ad priores pertinent.
14. Quid in legum interpretatione observandum.
15. Differentia legis à judice.
16. Effectus legum quis.
17. De vita & duratione legum.
18. Hodie Duces & Marchiones quales sint.

I **L** Ex in jure accipitur dupliciter, late & strictè. Late acceptum vocabulum legis, omnes juris scripti, & non scripti species amplectitur. Atq; ita accepta lex, definitur à Papiniano, quod sit commune præceptum, virorum prudentium consultum, delictorum, quæ sponte vel ignorantia contrahuntur coercitio, communis Reipublicæ sponsio *l. 1. b. tit.* Quæ definitio coincidit cum illa Demosthenis: Lex est, cui omnes homines decet obedire, cum ob alia multa, tum verò maximè, eò, quod omnis lex inventum ac munus Dei est, dogma hominum prudentum, coercitio eorum, quæ vel sponte, vel ignorantia delinquantur, communis sponsio civitatis, secundam quam omnes debet vivere, qui in ea civitate sunt *l. 2. in princ. d. tit.* Strictè vero intelligitur de ista rogatione senatoriâ, quæ fiebat ad populum, undè lex constituebatur. Et ita lex, pars tantum una est juris civilis §. *lex Instit. de jure nat. gent. & civ.* Undè definitur ab Imperatore Justiniano, quod lex fit, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante, veluti consule, constituebat *d. §. 1. lex.*

3 Hodiè jus ferendi leges cõpetit soli Principi *l. si Imperialis 11. in fin. C. de legib.* Sunt autem ferendæ leges de iis quæ frequenter, non quæ raro accidunt *l. jura 3. de legib.* Adeoq; generaliter sunt conscribendæ leges, non in singulas personas, (ne nimirum uni magis deserviant quam alteri, exclusis cæteris) *d. l. jura.* Et quamvis plurimæ constitutiones contra formam propositam in singulas personas conceptæ; quæ de singularibus causis loquantur, in Codice existunt; attamen omnes generaliter sunt intelligendæ, & vim habent universalem *d. l. si Imperialis.*

Forma faciendæ legis, proponitur ab Imp. *in l. bu-* 4
ranum §. C. cod. ut scilicet lex in sacro Consistorio reci-
tetur, & Imperialis serenitatis autoritate firmetur.

Veterum cum neq; leges, neq; SCra, ita scribi pos- 5
 sunt, ut omnes casus, qui quandoq; inciderint, compre-
 hendantur, sed sufficit ea quæ plerunq; accidunt, con-
 tineri: Ideò de his quæ primò constituuntur, aut inter-
 pretatione, aut constitutione optimi Principis certius
 statuendum est *l. neq; leges 10. cum l. seq. b. tit.*

Jus itaq; interpretandi ac supplendi leges, soli Impe- 6
 ratori competit *l. i. C. de legib.* Si enim in præsentì leges
 condere soli Imperatori concessum est *d. l. si Imperialis,*
 etiam leges interpretari solo dignum Imperio esse,
 oportet *d. l. Imperialis 11. §. cum igitur Nov. 143. in pr.*

Benignitatem leges interpretandæ sunt, quò vo- 7
 luntas (quæ in articulis *in l. legis virtus de*
legib. & l. i. §. 1. de just. & jure) earum conservetur
l. i. §. 1. de just. & jure. Nulla enim juris ratio, aut benignitas pati-
 tur, ut quæ statim pro utilitate hominum introdu-
 cuntur, ea non duriore interpretatione contra ipsorum
 commodum producamus ad severitatem *l. 25. b. tit. l.*
semper §. de reg. jur.

Si præsens casus speciali aliqua lege comprehensus 8
 non est, ad similes leges recurrendum, supplendumque
 id quod legi deest: & ubi eadem ratio, ibi quoq; idem
 ius constituendum *l. ideo 27. cod.* Exemplum est in que-
 renda officiosa donationis, quæ ad similitudinem in-
 officiosi testamenti introducta est *l. ult. C. de inoffic. do-*
na. l. 1. C. de serv. l. 14. §. 1. de serv.
 In his verbis: De filio, filiave familias corruptis
 non factò locus non est: quia servi corrupti constitu-
 ta hæc

ta hæc actio est, qui in patrimonio nostro esset: sed utilis, competit officio iudicis æstimanda: quoniam interest nostra, animum liberorum nostrorum non corrumpi.

In summa, quodcumq; deficientibus verbis legis, utilis actio vel exceptio datur, dicendum est, exemplum esse propositæ modò regulæ, *vers. si præsens casus speciali aliqua lege &c.* Hinc Pomponius: Quia actionum non plenus numerus est, inquit, idè plerumq; actiones in factum desiderantur *l. ii. de præscript. verb.* † Et quoties deficit actio vel exceptio, utilis actio vel exceptio danda est *l. 22. d. sit.*

Cœterum si vox legis ambigua est, ea potius arripienda est significatio, quæ vitio caret, quæ æquitati convenit *l. 19. eod.* At lex: *qua vitio caret*, hoc est, quæ rei gerendæ aptior est *l. 67. de reg. jur.* Loquitur de vitio, non Grammatico, sed de vitio iniquitatis: quod aliàs absurdum appellatur. † Vitium enim injure significat quandam repugnantiam juris & facti. Puta, jus in se quidem bonum est, factò tamen proposito non respondet. Id enim absurdè & vitiosè allegatur, quia jus in factò positum *l. si ex plagis ff. ad L. Aquil.*

Imprimis autem, si de interpretatione legis quærat, inspiciendum est, quo jure civitas in ejusmodi casibus usà fuit: Optima enim interpres legum est consuetudo. Nam Imperator noster Severus rescripsit, in ambiguitatibus, quæ ex legibus præfiscuntur, consuetudinem, aut rerum perpetuè similiter judicatarum auctoritatem, vim legū obtinere debere *l. 37. & l. seqq. b. tit.*

Non etiam est novum, ut priores leges antiquæ, ad posteriores declarandas & interpretandas trahantur:

ut ita leges priores in posterioribus interpretandis possint adhiberi. *l. 36. cum l. seqq. eod.* Exemplum est in rei uxoriæ actione antiquâ, cujus jura Imperator Justinianus trahit ac transfert ad actionem exstipulatu de dote novam. *l. unic. §. sed etsi non ignoramus, ibi, si quid autem optimum & §. videamus igitur cum seqq. C. de rei uxor. act.*

Sed & posteriores leges ad priores pertinent, scilicet, declarandas, ac distinguendas, & supplendas. *l. 28. de legib.* Ut ita posteriores leges in prioribus interpretandis sint adhibendæ, nisi contrariæ sint. Sic jura fidei commissorum, quæ tempore sunt posteriora, pertinent ad legatorum jura, tempore priora. *§. sed non usque Inst. de legat.*

Quia & hoc in interpretatione legum tenendum est, ea quæ in favorem alicujus constituta sunt, adversus eum non esse interpretanda. *l. quod favore 6. C. eod.* Exemplum est in *l. contra 28. in princ. ff. de pact.* Ubi pactum, quod pupillus sine tutoris autoritate fecit, non valet; idè nimirum, ne lædatur pupillus. Qua ratione cessante, cessat lex, & valet pactum, quamvis sine autoritate factum. Deniq; lex utilis Republicæ extendenda & adjuvanda est interpretatione. *l. hoc modo 26. de condit. & demonstr.* Ut & beneficia Principum quam plenissimè interpretanda. *l. beneficium 3. de const. princ. l. 2. C. de bonis vacantib.*

Cæterum cum legum constitutarum proprium sit præscribere quid agendum, quid vè fugiendum. *l. leges C. eod.* Siquidem leges non medentur malis præteritis, sed futuris, quantum possunt, occurrunt. *in præm. Inst. & l. 2. C. de Justm. Cod. confirm.* † Hinc traditur differentia legis à jure. Nam jure statuit de præteritis; Lex de

futuris Cujat. *ad Nov. 22. in pr.* Potest tamen Princeps etiam pendenti negotio novam legem dare *l. 21. in fin. C. de SS. Eccl. Nov. 19. & Nov. 115. in pr.*

- 16 Effectus legum est, ut omnes obligent, tam Laicos quam Clericos, si utriq; subsint statuenti, ad scientiam, obedientiam & poenam *l. leges C. eod. tit.*

Si de tempore quaerimus, quo leges incipiunt subiectos ligare, hoc jure utimur, ut ante lapsum duorum mensium, vel ejus temporis quod adjectum est, à die publicationis, quempiam non ligent *Nov. 66. §. Sancimus l. fin. ff. de decret. ab ord. fac.* Idq; adeò verum est, ut post duos menses à tempore publicationis lapsos, non possit quis ullam praetendere ignorantiam; nisi fortè absens esset, adeoq; longè, ut verisimile sit, ad ejus noticiam legem non pervenisse *d. Nov. 66. §. Provinciarum.*

- 17 Ad legum ipsarum vitam & durationem quod attinet, ita se res habet; Quod leges sunt perpetuae, quando jurisdictio legem ferentis perpetua est, qualis est jurisdictio populi, qui semper durat, *l. quarebatur ff. de judic.* aut jurisdictio Principis perpetui, ut sunt Reges, & similes. At quando leges ab habente temporalem jurisditionem fiunt, tum & ipsae quoq; temporales sunt, actionesq; temporales producunt *Inst. de perpet. & temporal. act. Vasq. lib. 1. illust. controvers. cap. 50.*

- 18 Cum itaq; hodie Ducum, Marchionum, aliorumq; Principum, instar praesidum, imperia sunt perpetua & hereditaria; leges quoq; ipsorum tales esse, atq; adeò pro jure civili haberi oportere, sequitur Schrad. *de feud. p. 10. sect. 4. n. 44. & seqq.*

Coeterum adversus violatores legum, competit actio ad poenam in lege vel constitutione expressam;

DE PLEBISCITIS. 85
nec si expressa non est, ad pœnam arbitrio iudicis vel
principis infligendam *tot. tit. C. de legib. & consit. princ.*
6. in his rebus dist. 11.

C A P U T XIII.

DE PLEBISCITIS.

S U M M A R I A.

1. *Origo plebisciti, & quid sit.*
2. *Differentia plebis à populo.*
3. *Plebiscita lege Horatia universum populum obligant.*
4. *Hodierna consuetudo in ferendis legibus seu condendis statutis qua.*

DE origine plebiscitorum ante hac *cap. 11.* dictum
est *ex l. 1. §. cum deinde ff. de orig. jur.* Est plebiscitum,
quod plebs scivit sive constituit, plebeio
magistratu interrogante *§. lex Instit. dict. tit.* Lex, tem-
pore & ordine prior est plebiscito, & hoc, ipsâ posterius
l. 1. §. 1. ff. de orig. jur. Et quem-
admodum senatorius magistratus à populo universo
legem; ita magistratus plebeius, veluti Tribunus; à
plebe plebiscitum rogabat *l. 1. §. 1. ff. ad L. Aquil. † Plebs*
autem à populo differt, sicut membrum ab integro: *2*
Populi enim appellatione, universi cives significantur, hoc
est, patricii, senatores, & plebs: sed *plebis* appellatione
significantur, præter patricios & senatores, cœteri cives
§. plebs Instit. d. tit. Et quidem plebiscita ab initio non
universum populum, sed plebem duntaxat, à qua nimi-
um constituta essent, obligabant; quæ erat insignis
inter leges & plebiscita differentia. *† Verùm cum mul-*
3

ta discordiæ nascebantur de plebiscitis, placuit tandem primum lege Horatia, & deinde lege Hortensia, ut plebiscita pro legibus observarent, ac utriusq; eadem in universum populum Romanum, etiam patres, potestas esset. Et hoc est, quod Imp. ait, non minus valere, quam leges, cæperunt §. *sed & plebiscita, Inst. d. tit.* Hinc factum, ut lex Falcidia, lex Aquilia, lex Voconia, & similes, (quæ plebiscita fuerunt) leges tamen dicerentur.

- 4 Sanè ut in Romanâ Republicâ, plebi, etiam injussu senatus, leges, ex quibus tota civitas Romana obligabatur, condere permissum erat; hodie tamen in civitatibus nostris, plebi absq; consensu senatus leges vel statuta condere minime conceditur; nisi statuto ab universa civitate condere hoc eis permissum fuerit; vel nisi lex vel statutum postea à senatu civibus confirmata fuerit l. 2. §. *deinde cum essent ubi Bald. ff. de orig. jur. Bart. in l. omnes populi num. 7. de just. & jure, Schneidw. in §. constat. n. 3. Instit. de jure natur. gent. & civ. Schrad. in d. §. constat. num. 3.* ubi etiam tradit, quatenus senatui alicujus civitatis, non consentiente plebe, legem vel statutum condere liceat.

CAPUT XIV.

DE SENATUSCONSULTIS.

SUMMARIÆ.

1. *SCtam quid sit.*
2. *SCtorum effectus.*
3. *Diversa Senatusconsulta recensentur, ut Vellejanum, Silianum, Trebellianum, Pegasianum, Orpbitianum, Carbonianum, Turpilianum.*
4. *Senatus cum quibus hodie conferri possit.*

DE origine & causa SCti, agit Imperator in *S. Senatusconsultum 7. Instit. d. tit. & Pomponius in d. l. 2. de origine juris*. Et est Senatusconsultum, quod senatus jubet atq; constituit *d. §. 7. Cum enim progressu temporis ita populus Romanus augetetur, ut legis faciendæ causâ in unum convocari amplius non posset, necessitas ipsa curam Reipublicæ ad senatum deduxit, ipsiq; legis ferendæ potestatem tribuit d. §. 7. & d. l. 2. §. deinde quia difficile l. non ambigitur 9. ff. de legib. † Antiqua itaq; SCta vim legis obtinent, & contra ea elicta rescripta, nullius sunt momenti; quia Senatusconsulta illa, quatenus corpori juris inserta sunt, Justinianus confirmavit, adeoq; illis etiamnum obligamur. l. unic. C. de SCtis*. Ejusmodi † est SCrum Vellejanum, quo intercessionem mulierum infirmantur *tot. tit. ff. & C. ad SC. Vellejanum*. Item, SCrum Macedonianum, quo tollitur exactio pecuniæ filiofamilias creditæ *tot. tit. ff. & C. de SC. macedon.* Item, SCrum Sillanianum, quo cautum & sancitum, ut de servis ejus, qui domi suæ necatus erit, qui quidem sub eodem tecto fuerint, nec opem eis tulerint, nisi qui impuberes fuerint, quæstio publica habeatur, & de convictis supplicium sumatur: neve bonorum possessio petatur, hereditas adeatur, vel operiatur testamentum, antequam de familia quæstio sit habita, & supplicium sumptum fuerit *ff. de SCto Sillajano & Claudiano*. Item, SCrum Trebellianum; quo cautum, ut absq; metu litium heres adiret hereditatem, translatis actionibus in fideicommissarium *l. 1. §. 1. ff. ad Trebell. §. restituta autem versic. & Neronis Instit. eod.* Sed quia heres sæpissimè hereditatem adire recusabat, introductum est SCrum Pegasianum, quod

quod fuit de quarta deducenda, si plus quam dodran-
tem, aut totam hereditatem restituere heres gravaretur
interpositis tamen stipulationibus, de oneribus pro rata
subeundis. Sublatis SCti Pegasiani captionibus, omnis
vis & autoritas ejus à Justiniano in SC. Trebellianum
translata est §. *sed quia stipulationes Instit. de fideicomm. be-
rod.* Est item SCrum Tertullianum, quo sancitum, ut
mater jus trium liberorum, ingenua, libertina quatuor
habens, ad liberorum succelsionem admitteretur §. 2.
Instit. de SC. Tertulliano. Item, SCrum Orphitianum, quo
cautum, ut matri succederet tam filius quàm filia *in pr.*
Instit. de SC. Orphit. Item, SC. Libonianum, ex quo ac-
cusatio nascitur, si quis in alieno testamento heredita-
tem, legatum, vel fideicommissum, per se, vel per alium,
sibi, vel ei, in cujus potestate est, vel ei, quem in pote-
state habet, dicente licet testatore, commodi sui causa
adscripterit *l. 1. §. 7. & 8. l. 5. 6. §. ult. l. 10. l. 11. cum seqq. C.*
de his qui adscript. Item, SC Turpilianum, quod institua-
tum, ut accusatorum temeritas coereretur: publicè si-
quidem interest, ne calumniatores impunè evadant si
falsò accusent; item, ne accusatio intermittatur, si vè
vera sit, ut delicta puniantur, si vè falsa, ut accusatores
pœna afficiantur *tot. tit. ff. ad SC. Turpill. & de abolit.*
crim.

- 4 Hodiè ejusmodi senatum propriè non habemus,
nisi velimus eum conferre cum hodierno senatu Impè-
rij. ex Electoribus, Principibus, & Civitatibus Imperij
collecto, den Reichsständen. Sed in posterum SCta fieri
vetat Novella Leonis 78. senatus nimirum po-
testate in Principem trans-

lata.

De Constitutionibus Principum, ubi simul de privilegiis.

SUMMARIA.

1. *Constitutio principum quid sit.*
2. *Constitutiones alia speciales, alia generales.*
3. *Constitutionum generalium tres species; Item, de epistola.*
4. *De decreto.*
5. *De edicto.*
6. *Mandata principum quid sint.*
7. *Sanctio pragmatica quid sit.*
8. *Unde dicatur.*
9. *Constitutionis verbum proprie accipitur de Principum re-
scriptis; & quid Canon sit in jure Pontificio.*
10. *Constitutiones speciales quæ.*
11. *Privilegium dandi jus, quibus competat.*
12. *Privilegij definitio.*
13. *Privilegiorum species tres, quæ definiuntur.*
14. *Privilegiorum finis.*

Constitutio Principis est, quicquid Principi placuit, ut legis habeat vigorem §. *sed & quod Principi Instit. de jure nat. gent. & civ. l. 1. in pr. §. 1. b. tit.*

Sunt autem constitutiones Principum duplices, generales & speciales. Generales sunt, quæ procul dubio omnes Romano Imperio subiectos tenent d. §. *sed & quod l. 3. C. eod.* Et harum tres constituit species Imperator; Epistolam, Decretum, Edictum d. §. *sed & quod l. 1. ff. eod.*

N

Prima

3. Prima constitutionis species per *Epistolam* sive rescriptum est, quando Princeps, tum privatim à partibus, tum publicè à iudicibus & magistratibus consultus, vel subscribit precibus supplicantium privatorum, vel magistratibus, consulentibusq; rescribit, quid pro jure servari velit; undè Rescripta dicuntur §. 1. *verb. subscriptione Instit. Quib. mod. non est permiff. fac. testam. l. 7. ff. ad L. Rhod. de jact. l. sed addes 24. §. ult. ff. locati l. Divi 17. de jure patron. l. 1. de testib.*
4. Altera species est per *decretum*, quod Princeps cognoscens de negotiorum meritis statuit in causa proposita inter litigatores *l. 3. de his que in testam. del. l. Aemilius 39. de minorib. l. ult. de hered. Institut.* Solebant enim boni Principes, quatenus præ occupationibus ullo modo possent, præsidere judiciis, causasq; plena ac solenni cognitione per sententiam definire, quæ in similibus speciebus quoq; jus faciebat *l. fin. C. de legib.*
5. Tertia constitutionis species est *Edictum*, quando Princeps motu proprio aliquid jubet, aut prohibet, ad honestatem & utilitatem subditorum omnium Theoph. *ad d. §. sed et quod Principi l. 3. C. de legib.* Atq; hoc Imperij proceribus prius proponit, & cum eorum consensu promulgari debet, ad id, ut perpetui juris vim habeat, omnesq; teneat *l. humanum 8. C. de legib.*
6. Et his ferè modis fiebant olim constitutiones. Fiebant tamen interdum etiam mandatis *tot. tit. ff. de mandatis*, quæ sunt præcepta & monita, quæ à Principe dantur certis personis Cujat. *in paratt. C. de mandatis.* Itemq; Orationibus, quæ à Candidatis jussu Imperatorum in senatu recitabantur, ad persuadendum senatui, ut ipse, quod vellent, firmaret: hæ Orationes modò

DE CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM, &c.
etiam SCta dicebantur *l. pen. ff. ad SC. Tertyll. & Orfit.*
Cujat. *ad l. 8. de transact.*

Ad Constitutiones Principum pertinet etiam *San-*
ctio, in Comitibus, vel Auditorio Principis, super negotio
aliquo controverso, cum causæ cognitione, de consilio
Procerum & Sapientum facta ac promulgata: quæ ad
differentiam aliarum Sanctionum, dici solet *pragmatica*
Sanctio, sive *pragmatica lex l. fin. & in Rubr. C. de divers.*
rescript. l. lege pragmatica C. de domest. & protect. lib. 12. c. per-
venit ibi gl. distinct. 101. † Indè deducto verbo, quod pra-
gmaticis, sive viris rerum forensium peritis, in consiliū
adhibitis, interponatur: *πράγμα* namq; dicitur causa:
indè *pragmatici, hoc est, causidici l. universa §. 1. C. de div.*
rescript. & pragmat. sanct. ubi Gothof. ad Rubr. Ejusmo-
di *pragmatica sanctio*, est *Carolina Constitutio, ut fra-*
strum filij diversi numeri, soli se sint, in capita succedant.

Ex prædictis igitur patet, constitutionis verbum
proprie & ferè semper de Principum & Imperatorum
rescriptis accipi *l. 1. & tot. it. ff. de constit. princ. l. prator 3.*
§. Divus 5. ff. de sepul. viol. Sed uti Imperatores, ita quoq;
Pontifices sua rescripta hoc verbo Constitutionis in-
gnire audent *c. constitutio dist. 2.* Estque *Canon* in jure
Pontificio proprie *constitutio* Concilij universalis;
quamvis largiori significatione, de quavis Constitu-
tione vel regula Canonizata hodiè accipiatur. Sic *de-*
cretum dicitur *Constitutio* Pontificis, motu proprio
cum Cardinalium consilio facta & promulgata. Item,
Decretales epistole, quæ sunt constitutiones, vel potius
rescripta ad preces alicujus data & emanata Decius &
Ripa ad Rubr. de constitutionibus princ.

Constitutiones Principum speciales sunt, quæ de

singularibus personis, causis & rebus constituuntur, ac quandoq; jus singulare *l. jus singulare 16. de legib. aliquando constitutio personalis l. 1. de consf. Princ. interdum beneficium l. 3. eod. communiter privilegium l. privilegium 166. de reg. jur. c. privilegia dist. 3. dicuntur.*

II Quamvis autem privilegium propriè sit concessio Principis supremi, hoc est, Imperatoris ac Regis: nihilominus tamen etiam verum est, alius quibusdam superioribus ac dominis, privilegij dandi jus competere, subditis præsertim suis. Sic enim privilegia concedit Episcopus *c. fin. Ext. de his que fiunt à maj. c. 2. de maj. & obed. c. ut unimarum de consf. in 6. Senatus l. non ambigitur 9. de legib. c. fin. de offic. de leg. Itemq; civitas l. Antiochensium 37. de privileg. cred. l. lucius 21. §. fin. ff. ad municip. Guido Pæ quæst. 394.*

12 Definitur propriè *privilegium*, quod sit jus singulare, contra jus commune, seu civilium ordinationum tenorem, propter aliquam naturalis æquitatis rationem, certâ constituentium autoritate introductum *d. c. privilegia dist. 3. c. Abbate 25. de verb. sign. Oldendorp. in tract. de jure singulari cap. 1.*

13 Privilegiorum species sunt tres: Sunt enim alia personalia, alia corporalia, alia realia. Personalia, subdividuntur in privilegia communia, & singularia.

Privilegia *personalia communia* sunt, quæ pluribus, ac certæ alicujus ætati, vel conditioni hominum tribuuntur, ut absentibus, advocatis, clericis, creditoribus, Doctoribus, Professoribus, Studiosis & similibus.

Privilegia *personalia singularia* sunt, quæ uni certæ personæ conceduntur, veluti, cum Imperator concedit mercatori alicui obærato, ne intra certum tempus satis-

facere criminibus suis cogatur. *l. unia. C. qui bonis cedere*
de quibus. et C. de premb. l. pp.

Privilegia corporalia sunt, corporibus quibusdam &
universitatibus concessa, veluti, Academicis, Civitati-
bus, Collegiis, Ecclesiis, fisco & monasteriis.

Privilegia realia sunt, ut rerum Ecclesiasticarum,
patronatus, & similia, quæ cum personæ seu cor-
poris coherent, eis cognitis, ultro sequitur realium
cognitio.

Finis privilegiorum est, ut imbecillitati, vel præ- 14
stantiæ, vel etiam justæ omissioni & negligentia suc-
curatur: idem, ut virtutes & merita præmio aliquo re-
munerentur. *l. 26. de testam. milit. l. 58. C. de decurionib. c.*
de nova quasi. 2.

CAPUT XVI.

De magistratuum edictis.

SUMMARIUM.

1. Magistratum edicta quia sint.
2. Juris civilis differentia à jure prætorio.
3. Juris civilis species est, jus Prætorium: quod etiam voca-
tur edictum, num. 4. & 5.

Alia species juris scripti, sunt magistratuum edi- 1
cta, puta, Prætorum, Proconsulium, Præsidium,
& similia *d. §. constat*. Nec moveat quem, quod
Papinianus Prætorum edicta nominatim à jure civili
distinguit. *§. de just. & jur. c.* † Papinianus
jus civile restrictius accipit, & jus Prætorium,
quod adjuvandi, vel supplendi, vel corrigendi
gratia introductum est. Quo significari, jus

Prætorium sanè diversum est à jure civili: quippè, quod aliud sit jus interpretans, aliud jus interpretatum. At sanè generaliori significatione, juris civilis scripti species est † jus Prætorium. Dicitur Prætor, quod juri dicundo præest. Et quia Ædilis Curulis etiam comprobavit aut constituit edictum, exindè vocatur Ædilitium † edictum. Vocatur Ædilis ex eo, quod curam ædium gerebat. Curulis appellatur, quod curru sellæ insidens vehebatur. Utrumq; autem jus, honorarium appellatur §. *Prætorum Instis. d. loc. l. 7. §. 1. & l. seqq. ff. de just. & jure.* At jus ædilitium non propriè jus Prætorium est Cujat. *ad l. 5. de verb. obligat. Pæt. Faber in l. nec ex Prætorio 27. de reg. jur. † Verum cum eadem de re edicere possit, de quo edicit ædilis, indè fit, ut sub jure Prætorio contineatur quoq; jus ædilitium §. Prætorias Instis. de divis. sibi. §. Prætorias ff. de verb. obligat. Cujat. 8. obf. 38.*

CAPUT XVII.

De responsis prudentum.

SUMMARIA.

1. *Prudentes quinam sint.*
 2. *Responsa prudentum in initio fuerunt jus non scriptum, sed postmodum aliter factum.*
 3. *Responsorum verbo quæ contineantur.*
 4. *Libri Pandectarum undè compositi: Codex est ex constitutionibus Principum num. 5.*
 5. *Hodiè qualiter auctoritatem habeant 3 Corporum scripta.*
 6. *Judex debet judicare secundum leges.*
1. **U**ltimam partem juris scripti, responsa prudentum constituent §. *responsa Instis. d. loc. Prudentes sunt Jure-*

consulti. Horum responsa in juris scripti, & non scri-
 pti disceptatione, interpretatione, definitione, deci-
 sione & auctoritate, itemq; in formularum & cautio-
 num conceptione consistunt: † & initio quidem fuerunt 2:
 jus non scriptum *d. l. 2. §. his legibus s. de orig. jur.* sed dein-
 de Jurisconsultis concessum est, Cæsarum auctoritate,
 jura ordinare & condere; undè juris conditores appel-
 lantur *l. nulla C. de procurat. l. si furiosi C. de nupt. l. 1. C. de*
nupt. l. 1. C. de comm. servo manum. atque tùm scripto re-
 sponsa illorum sunt comprehensa, & juris scripti pars
 facta *d. §. constat.* † Responsorum verbo non tantum 3:
 continentur ea, quæ consulentibus respondebant, quæ
 hodiè consilia vocantur, sed quælibet Jctorum scripta
 & commentaria, quorum varij extant tituli in indice
 Pandectarum, & in inscriptionibus legum in Pandectis.
 Quippè, quod libri † Pandectarum ex responsis pru- 4:
 dentum sive Jctorum compositi sunt; ut ex Constitu-
 tionibus † Principum Codex confectus est. Quamvis 5:
 autem Jctorum omnium scripta eandem auctoritatem
 olim non habuerint, sed si quæ dissensio esset inter illos,
 & numerus utrinq; æqualis, prævalebat sententia ejus
 partis, in qua esset Papinianus *l. unica C. Theodos. de respon-*
sis prudentum. Hodiè tamen eorum † scripta, parem au- 6:
 thoritatem habent, cum Justinianus ea sua esse voluerit
l. 1. vers. sed neq; C. de vet. jure enucl. Auctoritas igitur &
 vis hujus juris ea est, ut non liceat judici à responsis
 prudentum recedere *d. §. responsa & in pr. Instit. tit. de of-*
ficio judicis, ubi ait Theophilus, Judicem imprimis ob-
 servare debere, ne aliter judicet, quam legibus, aut con-
 stitutionibus, aut legislatione prudentum prodi-
 tum est. Hucusq; de juris scripti
 speciebus.

De jure non scripto, sive consuetudine.

S U M M A R I A.

1. *Consuetudo quid sit.*
2. *Consuetudo duplex.*
3. *Causa efficiens consuetudinis.*
4. *Consentire quinam possint.*
5. *Causa materialis consuetudinis qua.*
6. *Quenam consuetudo non valeat.*
7. *Requisita consuetudinis.*
8. *Qualia facta ad consuetudinem requirantur.*
9. *Quot & quales actus requirantur ad consuetudinem in-
troducendam.*
10. *Consuetudinis prater legem potestas.*
11. *Consuetudo si legi contraria sit, quid dicendum.*
12. *Mutatio bona legis vel consuetudinis non praesumitur, sed
probanda est.*

IU T autem olim non tantum quod populus expresso
sanxerat consensu pro jure valebat, sed & quod
tacito usu receperat, §. *ex non scripto Institut. d. tit.*
Ita etiam hodie, si quid diuturnam consuetudine cives
comprobent, adhuc legis auctoritatem obtinet *l. de qui-
bus 32. de legib.* Definit Imperator *Consuetudinem*, per jus,
quod usus approbavit; hoc est, quod tacito populi con-
sensu receptum est *d. §. ex non scripto.* Consuetudo enim
est jus non scriptum; ac non minus species juris, quam
jus scriptum *d. l. de quibus & c. consuetudo dist. 1.* Quod si
itaque Princeps subditis in oppido aliquo usum omnium

jurium quæ ibi vigent, per speciale privilegium concederent, de consuetudinibus quoq; ibidem exstantibus accipi debet, Rauchh. *lib. 1. quest. juris 36. per tot.*

Consuetudo (æquè uti lex) alia est *generalis*, alia *specialis*. Illa est, quæ universaliter consensu omnium est approbata, & omnes stringit. Specialis hæc sive particularis, est illa, quæ homines alicujus loci astringit Wesenbec. *in parat. ff. de legib. num. 9.*

Causa efficiens consuetudinis & proxima, est consensus populi. Nisi enim consensus interveniat, non potest censerijus, *d. §. ex non scripto.* nam diuturni mores consensu urentium comprobati legem imitantur *d. l. de quibus vers. nam cum ipse.*

Possunt consentire, qui & statuendi facultatem habent; argumento ducto ab expresso ad tacitum *l. omnes populi ff. de just. & jure div. de quibus, vers. nam quid interest l. ult. ibi; & quod officii, curiis, civitatibus, principis, vel collegiis C. Qua sit longa consuet. l. 1. ibi, quibus autem permissum est corpus habere collegij, societatis, sive cujusq; alterius eorum nomine ff. Quod cujusq; univ. nom.* Qui verò facultatem non habent statuendi, vel consuetudinis introducendæ; iis solent confirmari à majoribus magistratibus, vel etiam ab ipso Cæsare Oldendorp. *add. l. de quibus ff. de legib.*

Causa materialis, circa quam versatur consuetudo, sunt res possibles atq; honestæ. Turpium enim ac impossibilium nulla est obligatio, adeoq; nec ullum jus aut consuetudo *l. impossibile 19. de reg. jur. l. generaliter 28. de verb. oblig.* Quare laudabiliter ajunt, consuetudinem oportere esse rationabilem *l. quod non ratione 39. de legibus.*

6 Generaliter tamen non valet consuetudo contra jus divinum & naturale; adeoq; consuetudo, cum ratione, id est, regula honestatis & naturæ, & cum bono publico, pugnare non debet. Quin & si ad honestam hominum utilitatem non deserviat, potius corruptela censetur *c. crimina de elect. & s. fin. de consuet.* Non audiendus itaq; est, si quis existimet, consuetudinem sine ratione esse posse Bald. *d. l. de quibus.* Quod enim non ratione introductum, sed errore primum, deinde consuetudine obtentum est, in alijs similibus non obtinet *l. quod non ratione 39. de legib.* Et ea demum propriè dicitur, & est consuetudo, quæ cum lege scripta parem habet auctoritatem definiendi, interpretandi. Juris enim, non facti, significatio inspicitur *arg. l. i. C. Ne uxor pro marito. l. stipulatio ista habere §. hi qui sunt. in fin. de verb. obligat.*

7 Cœterum ad consuetudinem, præterquam quod ea cum justitiæ regulis & ratione, cum jus sit, convenire debeat, requiruntur adhuc, tum actuum frequentia, tum diuturnum tempus §. *ex non scripto ubi Interpp. In sit. d. tit.* Ex actuum frequentia, usu & moribus, colligitur consensus populi: quem causam esse proximam consuetudinis, superius diximus. Adeoq; non sufficit, si dicatur populi consensum adesse: sed actus sive exempla consensum illum confirmantia requiruntur *l. i. sibi probatis bis, qua in oppido frequenter C. Que sit longa consuet.* Neque omne consuetum, sive quod læpius factum, id etiam consuetudinis est; hoc enim esset exemplis judicare *cont. l. nemo C. de sentent. & interlocut. judic.*

8 Sed si quid factum est in eum finem, ut progressu temporis pro jure observaretur, idq; populus non oppugnet, ex eo tacitus populi consensus inducitur, & legis

legis naturam induit. *consuetudo dist. 1.* alias multa fiunt, non perpetuandi, sed alia causa. Animus itaque debet esse, ut alius vigorem habeat. Et cum tali consensu, oportet etiam concurrere facta sive exempla, & temporis legitimum. *S. ex non scripto, ubi Interpp.*

Quot actus ad introducendam consuetudinem requirantur, plerique Dd. arbitrio iudicis committunt. *Meusius in verbis. iud. quest. casu 81.* quod tamen arbitrium eorum in duobus, ut maxime si notorii sunt, subsistere videtur. Dd. Bart. *in d. l. de quibus num. 12. Et ibi Jason. n. 85.* id est quod pluralis numerus duobus sit contentus. *l. ubi iuratus ff. de testib. l. has adiectio 192. de verb. sign.* Sed actibus voluntatis consuetudinem contra jus non introduci, nisi in contradictorio iudicio duabus ad minimum sententiis asserta & firmata sit, expresse docet. *Accursius in d. S. ex non scripto Et in d. l. de quibus, cui meritis attendendum est.* Sic namque Ictus Ulpianus ad hanc questionem, de consuetudine quæ vincat legem & deroget, discrete scribit; illud primò explorandum, an consuetudo contradicto iudicio firmata sit. *l. de consuetudine 34. de legib.* non quod iudicium ad hanc causam aliquam adjiciat consuetudini; sed ut ex testimonio iudicij testimonio constet, existere talem consuetudinem. Hoc igitur explorandum tradit Ulpianus: *l. de consuetudine 34. de legib.* aliquando inter duos, quorum alter consuetudinem allegaret, alter verò contradiceret; iudicatum esse non talem assertam consuetudinem Oldendorp. *ad d. l. de consuetudine.*

Quot autem plerique communioribus Interpretum sententiam esse scribunt, consuetudinem non solum in iudiciis, sed & aliis extrajudicialibus actibus

actibus rectè introduci & probari Costal. *ad d. l. de quibus*
n. 11. Panorm. in c. fin. n. 16. Ext. de consuet. id eò tantum per-
 tinere intelligendum est, quod inter cetera ad consuetu-
 dinem introducendam, actus etiam extrajudiciales cre-
 bros & frequentes intervenire necesse sit *d. l. de consue-*
tudine D. Cothm. resp. 34. n. 66. & seqq. vol. 2. & ad tit. 14.
Cod. num. 230. & seqq. Nisi enim diceremus, consuetudi-
 nem crebris actibus & frequenti exercitio introduci &
 recipi, futurum esset, ut consuetudo nunquam intro-
 duceretur: quippè quod consuetudo recepta sit, non
 possit per sententiam affirmari & declarari, nisi actibus
 aliquot probatis. At ut consuetudo non tantum inter
 aliquos observetur, sed & ut contra juris communis di-
 spositionem jus singulare & exorbitans introducat,
 omninò necesse est, judicalem intervenire authorita-
 tem, qua consuetudinem ita esse asseratur & firmetur
 populo assentiente, vel non contradicente *d. l. cum de*
consuetudine Cothm. d. resp. 48. num. 66. & seqq. ubi plu-
 res allegat.

IO Quod si consuetudo est præter legem, tunc eadem
 est potestas ejus quæ legis. Sic namq; Julianus; De qui-
 bus caulis, ait, scriptis legibus non utimur, id custodiri
 oportet, quod moribus & consuetudine inductum est
d. l. de quibus 32.

II Sed quid si consuetudo sit legi contraria? Sanè lex
 quæ ex naturalibus negotiis ducta & descripta, pia,
 æqua, & utilis est, contrariâ consuetudine nullo modo
 abrogari potest *l. 2. C. Quæ sit longa consuet.* alioquin hu-
 mana plerumq; incerta observatio superaret certum
 divinæ rationis judicium: quod absurdissimè foret Ol-
 dendorp. *in d. l. de quibus.* Verum si sit consuetudo, quam

COLLATIO JURIS DIVINI CUM CIVILI. : FOX
 major ratio suaverit *l. 1. C. d. tit.* quamq; publica utilitas
 introduxerit, tacitusq; & inveteratus omnium consensus
 receperit & probaverit *d. l. de quibus rerumq; perpetuè*
judicatarum autoritas firmaverit d. l. 1. C. arg. l. nam
Imperator 38. de legib. certè illa, legem, cupas ratio tan-
 ta non est, quæq; minus Reip. nunc confert, & parum
 utilis, jure abrogat *d. l. de quibus D. Cothm. d. tit. 14. n. 227.*
 Non tamen in dubio præsumitur mutatio bonæ legis,
 vel consuetudinis, nisi legitimè probetur *c. 1. de consti-*
tutionib. in 6.

CAPUT XIX.

Continens leges divinæ tabulæ decem
 Præceptorum; collatas cum jure
 Romano.

SUMMARIUM.

1. Jus civile ex decalogo deducitur, adeoq; leges civiles circa
 decalogum versantur, eiusq; executio sunt.
2. Lex à Deo data, sive decalogus, completitur tum religio-
 sam vitam, tum disciplinam civilem; illa respicit cul-
 tum Dei, hæc vero charitatem proximi & n. 2.
4. Summa tabule primæ & secundæ & n. 5.
6. Triæ priora præcepta juris pertinent ad Deum, reliqua se-
 ptem ad proximum.
7. Primum & maximum Præceptum quid sit.
8. Ethnici an & quatenus voluntatem Dei in lege Dei pate-
 factam noverint & n. 9. & 10.
11. Nulla gens tam ferax est, que non sciat Deum habendum esse.
12. Religio erga Deum est juris gentium.
13. Ræna dignus est, qui dubitat, utrum Deus honorandus sit.

14. Religio illa sincerior est, quae est de redemptionis &c. mysterio.
15. Secundi praecepti sententia.
16. Jurare an & quatenus liceat & n. 17. & n. 18.
19. Juramenti formula qualis concipienda sit.
20. Juramentum assumendum non intentione ejus cui juratur, sed ejus qui jurat.
21. Jurare non licet per virginem Mariam, itemq; per sanctos angelos.
22. Si quis non facit, quod juravit, ille pejerat.
23. Perjuriorum puniendorum causa sunt poena constituta, & quales ea de jure Romano n. 24. 25. & 26.
27. Religioni standum est.
28. Sabbatum quo sine à Deo institutum: & quid sit Sabbatum & n. 29.
30. Ferie in jure sunt dies sanctificationibus destinati.
31. Sanctificare verbum quid complectatur.
32. Sabbati observantiam Imp. se verè praeceperunt; ejus violati poena & n. 33. 34. 35.
36. Sabbatum non violatur, quando succurritur necessitati proximi: nam proprium Sabbati opus est, consulere salutem propriam, & aliorum n. 37.
38. Honorare patrem & matrem, quid sit: & cur Deus utrumque honorandum praecipiat n. 39. & scriptura semper utrumq; parentem conjungat n. 40.
41. Patris matrisve appellatione qui contineantur: ejus appellatio est latissima, quod declaratur n. 42.
43. Ex quarto praecepto promanarunt & placent Deo omnes gradus magistratum, & Imperia publica & privata.
44. Honorandos esse parentes, etiam leges civiles praecipunt: item, parentes esse alimentandos à liberis n. 45. & 46. & 47.

- 49. Patrem officium est, castigare liberos immorigeros, tam de jure civili, quam divino & n. 49.
- 50. In militibus etiã pietatis ratio in parentes constare debet. sui parentes percutiens, pœna mortis est afficiendus: de pœna parricidij n. 53.
- 51. Honores sunt honorandi: itemq; magistratus & Principes n. 54.
- 52. De promissione quam Deus quarto præcepto adnectit: & an obsequentes semper sint diuturnioris vita num. 56.
- 53. Immorigeros liberos punit Deus n. 57.
- 54. Præceptum, solos homines non occidendos respicit: & qua sit ejus sententia n. 59. Ex hac lege conceditur defensio magistratus, & puniendi potestas n. 60.
- 55. Tollunt pœnam adhuc hominibus observari, esset utile.
- 56. Dominus sibi licuit servos occidere, sed jus divinum prohibet, itemq; jus civile.
- 57. Servos occidere licet n. 65.
- 58. Maritus licuit uxorem adulteram interficere.
- 59. Magistris & præceptoribus licet discipulos castigare.
- 60. Patri conceditur castigatio liberorum, saltem in iis quæ ad domesticam disciplinam pertinent: non autem quæ pertinent ad publicam correctionem n. 68.
- 61. Pœna homicidij & n. 70.
- 62. De homicidarum alyis, scilicet qui involuntariè cadem, & faciunt, non de iis qui voluntariè occidunt num. 72.
- 63. De seqq.
- 64. De iis Imperatorum.
- 65. De pœna homicidij à quadrupede facti.
- 66. De maribus quid sit: prohibentur tam mares quàm femina: n. 78. 79. magis tamen à maritis n. 80.
- 67. De maribus etiam non debent mæbars: quia Deus etiam mæbarum pœna est n. 82.

83. *Adulterij pœna spiritalis: & corporalis n. 84. ex L. XII. tabb. n. 85. & L. Julia num. 86. ex Constitutione Justiniani num. 87.*
89. *Si quis coierit cum sponsa alterius, qua pœna de jure divino: & qua de jure Romano n. 90.*
91. *Præceptum septimum quod prohibet furari, habet æquitatem & divinam & naturalem. Ex hoc præcepto ostenditur, rerum omnium communionem pugnare cum natura n. 92. statuitur legitima rerum distinctio n. 93. approbantur omnes contractuum formula n. 94. an pertineat etiam ad eos, qui ex necessitate furantur n. 95. illi enim non excusantur n. 96. pertinet etiam ad milites, naves, &c. illi furari debent n. 98. & 99.*
100. *Milites debent certi esse de causa belli.*
101. *De pœna furti & n. 102.*
103. *Falsum testimonium dicere prohibetur præcepto octavo & quid hoc sit dicere num. 104. utilitas hujus præcepti & n. 106.*
107. *Advocati non debent mentiri.*
108. *De pœna mendacij.*
109. *Concupiscentia prohibetur nono & decimo præcepto.*
110. *Circa posteriora duo præcepta cessant omnes leges civiles: n. 111.*
111. *Discrimen inter Dei & hominum legem.*
112. *Posterioribus præceptis duobus, confirmatur œconomica vita.*
113. *Summa totius legis divine duplex: dilectio Dei, & proximi: qua tamen inter se differunt n. 114.*
115. *Pœna & promissio Dei de decem præceptis.*
116. *Respublicæ insunt pœna & premio.*
117. *Patris an debeat portare iniquitatem patris? ubi, an alter pro alterius peccato puniatur n. 118. & 119. de crimine lesa majestatis n. 120.*

Et hinc de juris principiis, deductis ex certis & indubitatis principiis: sed quia juris civilis doctrina, quæ legis divinæ pars, ex Dei Præceptis, & propriis digitis tabulæ lapideæ inscriptis, etiam desumpta, adeoq; leges nostræ circa decalogum versantur, hinc deinceps hoc loco breviter, quomodo hæc præcepta cum divinis sæpè conspirent & con-

Decalogus autem sive lex illa à Deo data, duo præcepta capitula complectitur; vitam & religiosam, & civilem. Quorum ratio duobus jussis est comprehensa, & cultu Dei, & charitate proximi. Unde Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo (quæ est summa & Tabulæ primæ) & proximum tuum sicut teipsum (quæ est summa Tabulæ secundæ). Ea verò dilatata, ad decem numero præcepta, quorum tria & priora, pertinent ad Deum, reliqua septem, ad proximum, sive ad homines: qui numerus septenarius incipit ab honore parentum Osi-

Deuteronomij lit. b.

quibus itaq; decalogi præceptum, vetat alienos honorare. *Deuteron. 6. & 10.* Quæ lex naturæ, prima, & maxime est, *Matth. 22. vers. 39.* ubi dicitur Dilige Deum & primum mandatum; puta, ratione obsequens Deo, qui & Optimus Maximus. Lex illa est naturæ consentanea. Nam & gentes sive nationes, & voluntatem Dei in lege seu decalogo patenter cognoverunt & intellexerunt. Quæ voluntas & naturalis de Deo, ejusq; operibus, dicitur est ab his capitibus, quæ solius fidei Christianæ præcepta sunt: ut de Sacrosancta Trinitate, de

P

Chri-

- Christo, redemptore generis humani, omniaq; Evangelij mysteria: Hæc enim non ex principijs naturâ notis, sed ex sola patefactione divinæ vocis petenda sunt *Rom. 16. n. 16. Coloss. 1.* De secundæ tabulæ Decalogi operibus, inquit Apostolus Paulus *Roman. 2. vers. 14.* quod
- 10 gentes naturaliter ea, quæ † legis sunt, faciant imbutæ noticia naturali de discrimine honestorum & turpium, & scientes regulam: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Cicero *lib. de legib.* inquit: De ipsis quidem
- 11 hominibus, nulla gens est, neq; tam mansucta, † nequæ tam fera, quæ non (etiã si ignoret qualem habere, Deum deceat) tamen Deum habendum sciat. Et inde sumpta sunt omnia, quæ in XII. tabulis dicuntur Lex XII. tabb. ita habet: *Ad Divos adeunto castè: pietatem adhibento: opes admovento: Qui secus faxit, Deus ipse vindex erit.* Valde igitur ad rem Pomponius, inter exempla juris naturalis (nam sic tibi intelligi debet jus gentium) refert religionem † erga Deum *l. 2. ff. de just. & jur.*
- 12 Omnes namque, modo sint sanæ mentis, communi fatentur consensu, Deum religiosè colendum esse: & Deum existere æternum, commune judicium est, cuictorum degentium ratione, ut Boetius ait *lib. 5. de consol. philof. prof. 6.* Ac propterea castigatione † & poenâ dignos eos, qui, utrum Deus honorandus sit? dubitare, videatur, judicat Aristoteles *lib. 1. Topic. cap. 9.* Sed itidem hæc religio discernenda † est, à religione & pietate illa sinceriore, quæ est de redemptionis, justificationis sanctificationis mysterijs, (uti quoq; de Prophetarum intellectu occultiori *2. Petr. 1. vers. 20.*) temporibus secularibus tacitâ, omniq; absconditâ carni, quæ à Spiritu S. per prædicatum & auditum verbum Dei descendit,
- 14

& sapientiæ humanæ scandalum existit *Matth. 16. vers. 17. Rom. 10. v. 14. & 1. Corinth. 1. v. 23.* Coeterum ad hoc primum decalogi præceptum pertinet, quicquid *de justitia & legibus ad cultum Dei pertinentibus*, in libris nostris juris per scriptum reperitur.

Alterum præceptum est; Non assumes nomen Dei in vanum *Deut. 5. & Levit. 19.* Uti Deus in primo præcepto ostendit, quales esse motus cordis debeant: ita in secundo præcepto monet, qualis esse nostra oratio debeat. Vult enim Deus † nasci orationem ex piis motibus cordis, videlicet, ex verâ agnitione Dei, timore, 15
Dei, fide, dilectione &c. Item, ne per sacrum ejus nomen proximo nostro malè imprecemur; ne juremus in vanum; ne fallamus sub testimonio Dei; ne magicam exerceamus, sed nomen ejus glorificemus, & in omnibus rebus invocemus. Huc respiciunt leges omnes *Digest. & Cod. de jurejurando, & de perjurijs.*

Rectè scribit Augustinus *Epist. 89. ad Hilarium circ. fin.* Non prohiberi nos omninò † jurare, à Christo: sed 16
tantum superflue jurare, vel oblique: quia his modis Deo fit injuria, & ejus majestas spernitur. *Superflue jurat*, qui affirmationi & negationi addit Dei nomen, & juramentum non necessarium: & sine quo partes agentes poterant esse contentæ. *Oblique jurat*, qui non quidem ipsius Dei nomen, sed tamen creaturas illius veluti testes assumit, & plerumque, ubi nec opus est, nec decet. Licet † ergò jurare, ubi necessitas rei magnæ postulat, & 17
tunc præcipitur ab ipso Domino *Deut. 6. v. 13. & 10. v. 20.* quin dominus ipse juravit, *Exod. 17. v. 16. Psalm. 132. v. 11. Heb. 6. v. 17. Psal. 116.* Sic & Paulus Deum testem invocat *2. Corinth. 1. v. 23. Roman. 1. v. 19.* Et privatis hominibus

18 conceditur juramentum à magistratu, quando † veritatis cognoscendæ quilibet alius modus deficit, *Hebr. 6. v. 16.* quo lites finiantur *l. 2. de jurejur. cum seqq.* & tuti inter se vivant mortales: majoris alicujus potestatis & numinis metu: Juramentum ergò hujuscemodi, malum non est Lambert. Danæus *lib. 2. Et hices Christ. cap. 9.*

Sed non omnis verborum jurisjurandi conceptio
 19 licita & honesta est, per quam Dei fit † mentio: sed formula juramenti modestissimè est concipienda, Dei nomine & appellatione quam reverentissimè interpositâ, aut additis verbis: *Sic me Deus juvet: sic mihi addat: sic faciat Dominus:* ut sæpius in veteri testamento. Ac illud in ipsa jurisjurandi forma notandum, juramentum ex voluntate & intentione jurantis, non autem ejus cui
 20 juratur, esse æstimandum † & interpretandum *c. humanè 22. quest. 5. & c. juramenti ibid.* Sanè apud Christianos jam dudum receptum est, ut juretur per Deum & Sancta Evangelia, seu per verbum Dei, tactis Evangelij; quod etiam tempore Justiniani in rebus majoris momenti usurpatum fuisse, declarat formula jurisjurandi præscripta à Justiniano *Nov. 8.* Quod verò Imperator
 21 ibidem jubet jurare *per sanctam gloriosam † Dei genitricem, & semper virginem Mariam, itemq; per Sanctos Archangelos, Michaëlem, Gabrielem, nec non per quatuor Evangelia,* æquè ac per Deum & Christum & Spiritum sanctum, eundem probari non potest, cum tota scriptura clamet, hunc honorem soli Deo deberi, ut per eum juretur *Jeremia 5. & Hebr. 6. Deut. 6. v. 13. & cap. 10. v. 20. Matt. 5. v. 33.* ille enim solus est inspector & scrutator cordium, ut scire possit, qua fide, quavè conscientia quisq; juravit, solus sui nominis conterriti idoneus ultor & judex.

Cæterum qui non fecit, quod ex animi sui sententia quis juravit, sicut verbis conceptum est, ille † pejerat, sive perjurium committit, Cic. *lib. 3. de offic.* Et ait Dominus ipse: non jurabitis nomen meum mentiendo *Levit. 19. v. 12. Psal. 15.* Is autem mentitur, qui sciens fallit. Ad hoc autem ut coerceantur † perjuria, ut religiosè promissioni satisfiat, sunt actiones & poenæ constitutæ. Ex leg. 12. tabb. perjurij poena divina, exitium: humana, dedecus. Apud Romanos † hæc fuit nomothesia, ut si per Deum jurans, quis pejeraret, ad Deum ipsum plectendus remitteretur, quem satis esse idoneum suæ maiestatis vindicem dicebant *l. jurisjurandi C. de reb. cred. & jurejur.* Sin per genium Principis quis jurans pejerasset, castigabatur fustibus, cum hoc elogio, Temerè ne jura *l. si duo patroni §. fin. de jurejur.* At si rem & pignus, quod dabam, juravi esse meum, nec est; est criment † stellationatus, & punitur hoc perjurium exilio ad tempus *l. de perjurio ff. de crim. stellationas.* Quod si, deferente me, juraveris, & absolutus sis, postea perjurium fuerit approbatum: Labeo ait, de dolo † actionem in eum dandam. Pomponius autem, per jusjurandum transactum videri. Quam sententiam & Marcellus *libro octavo Digestorum* probat: stari enim † religioni debet.

Deniq; præter jusjurandum & perjuria, huc respiciunt *leges de veneficiis; incantationibus; sortilegiis, mathematicis, & inde promanantibus & dependentibus causis factisq; item, de pactis: & transactionibus; de stipulationibus & verborum obligationibus; de fidejussoribus; novationibus aliisq; contractibus & promissionibus fidè vel Christiana vel palistica sancitis & confirmatis.*

Tertium præceptum est: Memento ut diem Sab-

bathi sanctifices. Præcedentibus legibus præcipitur vera religio, dilectio & amor Dei. Ut autem remotis impedimentis vera religio doceatur & tradatur, adeoque ex auditu verbi concipiamus fidem & dilectionem, 28
 29 Dei, instituit † ille Sabbathum, quo externo Dei cultu pietatem nostram testificaremur, sepositis omnibus mundi negotiis: Sabbathum enim ^{ait Cæsar:} † lingua Hebraicâ dies quietus dicitur: & est septimus dies, quo Deus requievit ab operibus suis. Hos dies sanctificationibus destinatos, ferias † in jure dicunt, de quibus 30
 multa in libris Pandectarum & Codicis *sit. de feriis*. Pertinent quoq; huc quæcunq; *de ceremoniis, & de templis* 31
 scripta sunt. Nam verbum, *Sanctifices*, † completitur omnes omnino justas ceremonias conservandas & defendendas, una cum sacerdotibus verbi divini *tot. sit. C. de SS. Eccl. & c. l. non distinguemus §. Sacerdotio obviente ff. de recept. qui arbit. receper.*

Observantiam Sabbathi Constantinus Magnus & 32
 Justinianus Impp. severè præceperunt, ut † ex ipsorum sanctionibus constat. Sic enim inquit: Dominicum diem semper honorabilem decernimus, taceat apparitio, advocatio delitescat, sit ille dies à cognitionibus alienus, præconis horrida vox filescat & c. *l. fin. C. de feriis*. Et scribit Cornelius Tacitus, quod veteres Germani fuerint devoti in servanda die dominicâ. Si enim 33
 servus laboraverat † in die dominicâ, fuste fuit correptus. Si homo liber, ter fuit admonitus, & si non paruit admonitioni, quartò amisit tertiam partem bonorum, & emancipatus fuit. Scriptura autem sacra duriorẽ 34
 pœnam decernit † contemptori Sabbathi: nam qui profanaverit Sabbathum, morte morietur, inquit textus

*Exodi 21. & jubet lapidari virum, qui collegerat ligna
 † in Sabbato Num. 15. ut alias pœnas omittam Levit. 19. 35
 23. 25. & 26. Ezech. cap. 20. 22. & 23. Amos cap. 8. Esaie 1.
 Thren. 1. Jerem. cap. 17.*

Quando autem succurritur necessitati † proximi, 36
 tunc non violatur Sabbatum: Necessitas enim legem
 non habet. Sic Dominus excusat discipulos suos vellit-
 cantes spicas die septimo *Matth. 12.* proprium enim Sab-
 bati opus est, saluti † tam nostræ, quam aliorum. 37
 contulere.

Et hæcenus de tribus legibus prioris tabulæ; quæ, ut
 constat, latè patent; continent namq; totam religionis
 formam à capite usq; ad finem, & consequenter potif-
 simam juris publici partem, de quâ loquitur Ulpianus
*l. 1. §. 1. de just. & jure publicum jus (inquiens) in sacris,
 Sacerdotibus & magistratibus consistit.*

Quartum præceptum jubet: honorari patrem &
 matrem: hoc est, † timere nos vult, & amare parentes: 38
 Item, illos qui in nos, authore Deo, imperium habent,
 aut aliud quodlibet jus. Non enim debemus eos con-
 temnere, multò minùs offendere; sed habere illis ho-
 norem & reverentiam secundum uniuscujusq; condi-
 tionem. Pervenimus itaq; ad secundam tabulam hujus
 legis, primumq; illius præceptum, quod est, honora-
 patrem & matrem, cum promissione speciali.

Utriusque, patris scilicet & matris, meminit lex.
 Quamvis enim satis sub masculino foemininum concipi
 posse videbatur *l. 1. de verb. signific.* Quia tamen vul-
 gò omnium populorum legibus sancitum est, ut foemi-
 narum, quam virorum, in multis sit deterior conditio:
 Itaq; & vilior censetur matrum conditio quam pa-
 trum

trum, & non habent matres in sua potestate liberos, sed patres habent: neq; eos ex suo cognomine & familia denominant, neq; iis nobilitatem pariunt, sed soli patres: Idcirco Deus expressè & disertè † utrumq; honorandum docet, *Deut. 21. v. 28.* ne propter jus illud dispar, uni tantum, nimirum patri, officium deberi censeretur, atq; negligerentur matres. Sic & *Proverb. 23. v. 22. 10. v. 15. v. 20. 17. v. 25.* utriusque, patris & matris, disertè fit mentio, quia in procreandis liberis & educandis, utriusq; & labor intervenit, & ministerium.

Si itaq; de jure civili quæritur, potiora sunt jura patris: si de divino aut naturali, nihil plus patri tribui videtur, quam matri: nam, uti modò dictum, scriptura 40 † semper utrumq; parentem conjungit *Deut. 21. v. 28.*

Sed illud adhuc tenendum; patris matrisvè significationem, hoc loco non esse restringendam † ad solas eorum personas, qui ipsi nos procrearunt, sed latius extendendam esse. Itaq; ajunt Jcti, eos omnes comprehendendi, qui parentum nuncupatione continentur: hoc scriptum est à Constantino *in l. unica C. de iis qui parentes vel liberos occiderunt* & in §. *alia deinde lex Instit. de publ. judic.* Parentum autem appellatione continentur omnes, qui sunt in rectâ lineâ ascendente, usq; ad tritavum, ait Paulus *l. Jurisconsultus ff. de gradib. affin.* Ergò ultra tritavum non erunt honorandi parentes. Aliud tamen sentiendum est. Nam patris matrisvè significatio 42 † hoc loco est latissima, & ad quatuor hominum genera pertinet: nempe, ad eos qui sunt vel patres naturâ sive adoptione, ut omnes cognati, consanguinei, patria ipsâ (& huc quadrat, quod Pomponius, addens exempla juris gentium naturali ratione constituti, hoc est,

est, juris verè naturalis & divini: ut parentibus (inquit) & patriæ pareamus. Conjungit parentes & patriam, *d. l. 2. de just. & jure*) vel dignitate, ut Principes, Domini; Magistri: vel ætate, ut senes omnes: vel beneficio, ut benefactores animorum & corporum.

Ex hoc igitur fonte promanarunt, & Deo placent, omnes gradus magistratuum, & publica † imperia: 43
item, parentum & dominorum, aliorumq; administratorum privata potestas, dominia & jura: adeoq; ad hoc caput legis referri oportet omnia, tum œconomica, tum politica præcepta, qualia sunt ea, quæ docent, cujusmodi & qualia sint subditorum officia ergà magistratus, & contra, Magistratuum officia ergà subditos: quale officium conjugis ergà maritum, & mariti ergà uxorem; servi ergà dominum, & domini ergà servum: denique discipuli ergà magistrum, quorum autoritas hoc præcepto sancitur, & de quibus *Paul. Ephes. 5. & 6. & Coloss. 3. & 4. Tit. 2. & 1. Petr. 2. & 3. 1. Johan. 2.* Hinc est titulus, *de patria potestate; lex Pompeja parricidiis, lex Julia Majestatis: titulus de statu hominis; de his qui sunt sui vel alieni juris: de adoptionibus: de arrogationibus: emancipationibus & manumissionibus: de tutelis & curationibus: de obsequiis parentibus & patronis præstandis: de operis libertorum: de operis servorum: de testamentis & ultimis voluntatibus: de imperiis & magistratibus, puta, de officio consulis, & aliorum magistratuum: de jurisdictione: de legibus: de Constitutionibus Principum: de custodia & exhibitione reorum: de accusationibus & inscriptionibus: de privatis judiciis: titulus de edendo: ad exhibendum: de interrogationibus in jure faciendis: ad SC. Turpilianum & de abolitionibus criminum: de questionibus: de pœnis*

interdictis & relegatis: de bonis damnatorum: de sententiam passis & restitutis: de cadaveribus punitorum: denique tota actionum & interdictorum materia, libris nostris sparsim comprehensa, totusq; judiciarius processus huc est referendus. Unde patet: esse hic locum communem, totius juris civilis, qui tractat de jure personarum, juxta divisionem Caji l. 1. de stat. hom. & §. ult. Instit. de jure nat. gent. & civ. adeoq; ad hoc præceptum referri posse videntur etiam ex actiones, quæ apud Romanos præjudiciales, sive præjudicia vocantur; quibus scilicet de statu hominis quaeritur, liber an servus sit; libertus an ingenuus; filiusfamilias, nec ne sit.

- Præcipit itaq; hæc lex divina honorari parentes.
- 44 Sic etiam ex sententiâ Ulpiani; filio semper honesta † & sancta persona patris videri debet l. 9. de obseq. parentib. & patron. præst. & filium patrem matremq; venerari oportet l. 1. dict. tit. & jus gentium solis hominibus inter se commune est, veluti, erga Deum religio, ut parentibus & patriæ pareamus l. 2. de just. & jure. Imò etiam militibus pietatis ratio in parentes constare debet l. 1. ff. obseq. par. & patron. præst.

- 45 Sed ipsa natura nos docere potest, honorare parentes non posse dici eum, qui non suppeditat † illis ad vitam necessaria, pro suis facultatibus. Sed tamen & legibus cautum hac de re fuit, & quidem de alimentis nominatim l. si quis à liberis §. ff. de agnosc. & alend. lib. Ubi scribit Ulpianus: si quis à liberis ali desideret, vel, si liberi, ut à parente exhibeantur: judex de ea re cognoscet. Et paulò post: si vel parens neget filium, idcirco alere se non debere contendat, vel filius neget parentem: summam judices oportet super eâ re cognoscere. Et si

quis ex his alere delectet, pro modo facultatam ali-
 menta constituentur. Quod si non præstentur, pigno-
 ribus captis & distractis cogetur sententiæ satisfacere.
 Sic Imp. Antoninus, parentum necessitatibus liberos
 succurrere justum est *l. 1. C. de alimentis liber.* Sic Divi fra-
 tres rescripserunt: Competens iudex à filio te ali ¶ ju- 46
 bebis, si in ea facultate est, ut tibi alimenta præstare
 possit *l. 2. C. dict. tit.* itemq; Imp. Diocletianus & Maxi-
 mianus: Filia tua non solum reverentiam, sed ¶ etiam 47
 subsidium vitæ ut exhibeat tibi, Rectoris provinciæ
 autoritate compelletur *l. 5. C. de patria potest.*

Extenditur hoc ad castigationem liberorū, qui sunt
 parentibus immorgeri aut etiam ¶ malè cocontractant, 48
Deut. 21. v. 18. Si genuerit homo filium contumacem &
 protervum, qui non audierit patris ac matris imperium,
 & coercitus obedire contempserit, apprehendent eum,
 & educent ad seniores civitatis illius, & ad portam ju-
 dicij: dicentq; ad eos, Filius noster iste protervus, &
 contumax est, monita nostra audire contemnit, com-
 messationibus vacat, & luxuriæ atq; convivis. Et la-
 pidibus eum obruet populus civitatis, & morietur. Et
 qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur,
Exodi 21. v. 16. Et qui maledixerit patri suo, aut matri,
 morte moriatur. Patri matriq; qui maledixerit, sanguis
 ejus sit super eum.

Concordat ¶ jus civile: sic namq; Imperator Ale- 49
 xander: si filius tuus pietatem patri debitam non agno-
 scit, castigare jure patriæ potestatis non prohiberis:
 acriore remedio usus, si in pari contumacia perleve-
 rarit; eumq; præsidi provinciæ oblaturus, dicturo sen-
 tentiam, quam tu quoq; dici volueris *l. si filius tuus C. de*

patria potest. Ulpianus: si filius matrem aut patrem, quos venerari oportet, contumelios afficit, vel impias manus eis infert: Præfectus urbis delictum, ad publicam pietatem pertinens, pro modo ejus vindicat *l. 1. §. pen. ff. de obseq. parentibus & patron. præf.* Imp. Valerianus & Gallienus: Præses Provinciæ reverentiam debitam exhibere matri filios coget: & si provecctam ad inclementiores injurias improbitatem depræhenderit, læsam pietatem severius vindicabit *l. congruentius C. de patria potest.* Quin etiam si filius miles in patrem aliqua commisit, pro modo delicti puniendus est: quia in militibus etiam pietatis ratio in parentes † constare debet *l. 1. §. 1. de obseq. parentibus & patron. præf.* & indignus militiâ judicandus est, qui patrem & matrem, à quibus se educatum dixerit, maleficos appellaverit *d. l. 1. §. ult.*

50

51 Qui verò percusserit patrem suum, aut matrem suam, illi pœna mortis pœna est constituta *Exod. 21. v. 15.* Concordat *d. l. 1. de obseq. parent. & patron. præf.* ubi Ulpianus: si filius matrem aut patrem, quos venerari oportet, contumelios afficit, vel impias manus ei infert, præfectus urbis delictum, ad publicam pietatem pertinens, pro modo ejus vindicat. Sed pœna parricidij exactius

52 describitur à Modestino, his verbis: Pœna parricidij † more majorum hæc instituta est, ut parricida, virgis sanguineis verberatus, deinde culeo insuatur cum cane, gallo gallinaceo, vipera & simiâ: deinde in mare profundum culeus jactetur. Hoc ita, si mare proximum sit: alioquin bestiis objicitur, secundum divi Adriani Constitutionem *l. 9. ff. ad l. Pomp. de parricid.* Cœterum ab Imp. Constantino hæc parricidij pœna alijs etiam quibusdam homicidijs statuitur *l. unica. C. de his qui parent.*

rent. vel liberos occid. & §. alia deinde lex 6. Institut. de publ. judic.

Præterea non tantum parentes honorandi, sed etiam senes, † itemq; magistratus & Principes. *De honoratione senum* legitur; Coram cano capite confurgendum, & honorandam personam tenis, *Levit. 19. vers. 32.* Eleganter Callistratus: semper in civitate nostra senectus venerabilis fuit. Namq; majores nostri penè eundem honorem senibus, quem magistratibus tribuebant. Circa munera quoq; municipalia subeunda idem honor senectuti tributus est *l. semper ff. de jure immunit.*

De honoratione magistratum & Principum † *causum* est *Exodi 22.* Magistratibus (vel iudicibus) non maledices: neq; Principi populi tui maledices *Deuterom. 12.* Nec verò solum ut obtemperent obediantq; magistratibus, sed etiam ut eos colant, diligantque, præscribimus; *ut Charondas in suis scripsit legibus.*

Illud ad finem quarti præcepti addendum, quod de promissione ei Deus adnectit: *Honora patrem & matrem, ut bene tibi sit, & sis longævus super terram.* Quæ † promissio ideò addita est, ut adhuc magis ad illud obsequium incitarentur homines, atq; ita tanquam per gradus ad alia obsequia provocarentur: item, ut esset velut quoddam fœderis divini signum. Ea; promissio non tantum pertinet ad adolescentes liberos, uti volunt *Chrysothomus & Theophylactus in Epist. Pauli 6. v. 2.* quos refert *Danaus lib. 2. polis. Chriff. cap. 12.* sed etiam ad senes, adeoq; ad omnes liberos, si modò vitam, & lucis hujus usuram diuturnam, itemq; prosperitatem à Deo habere velint. Quamvis autem non semper ita fieri videamus, ut, qui obsequuntur parentibus, sine vitæ

diuturnioris & longioris in his terris: eatenus tamen hoc fit, quatenus dominus ipse ijs ipsis expedire videt. Prospicit enim nobis melius, quam nos ipsi, & plus videt. Neq; verò propterea fallit Dominus filios obsequentes & morigeros parentibus, cum is vitam hanc temporalem adimit. Facit enim ut cœlestem longeq; beatiorum illi habeant. Itaq; commutat potius terrena promissa cum cœlestibus, caduca cum immortalibus.

- 57 Contra, immorigeros † & ingratos liberos Deus puniet, & in hac vitâ, si non brevitate, certè infamiâ, varijs ærumnis, doloribus & cruciatibus, uti dicitur etiam *Prov. 30. vers. 17.* à feris bestijs: & in futura vitâ: nam quoq; filius qui maledicit patri, citò morietur *Prov. 20. v. 20. & 23. v. 22.* Exemplo est Absolon, & ejus ignominiosa mors 2. *Sam. 18. v. 9.* Itemq; Cham, irridens Noachum, ab eo maledictus *Genes. 9.*

- Quintum præceptum est, Non occides *Exod. 21. & Deuteron. 5.* Quod præceptum ad solos † homines non occidendos pertinet. Dei itaq; præcepto, ipsiq; voluntati planè repugnat, si quis alium occidat. Et quia Deus hominem creavit ad suam imaginem *Genes. 1.* Dei imaginem violat, qui alterum occidit. Nam eam imaginem delet, quam Deus exsculptam esse vult. Itaque Deo ipsi, non tantum homini mortali, quem offendit, injurius est homicida *Genes. 9. v. 5. & 6.* Undè interea scelera sex, quæ Deus maximè odit, enumeratur homicidium, *Poverb. 6. vers. 17. & Osee 4. vers. 2.* Et idcirco omnium gentium legibus prohibita sunt homicidia, & hominum corpora Sacrosancta habentur, & sacra testâ ab omni injuria conservantur. Indè lex *Cornelia de fisciis & leges Julia de vi publicâ & privata, lex Julia Majestatis*

tis, lex Pompeja de parricidiis, lex Aquilia, de his qui dejecerint vel effuderint, de noxalibus actionibus injurarum. Hoc † 59 enim vult hoc præceptum; Non tantum ne quis lædat corpus, sed & nec famam proximi, neq; ulla cum adficiat injuria; ne quis insidietur proximo, velut vulpecula, sed juvet potiùs, & adsit ei in omnibus periculis, quoad potest. Cum enim natura seu Deus velit esse societatem quandam & cognationem hominum: ea non potest conservari, si nemo adversus injurias tutus sit. Ex hac igitur † lege divina, conceditur defensio mag- 60
 gistratui, & puniendi potestas, adversus malos, naturali ratione *l. ut vim ff. de just. & jure.* Undè promanarunt omnes leges de varijs poenarum speciebus, sancientes, ne sint majores, aut minores, quam delicti qualitas exigat: inter quas nulla ad naturam proprius accedit, quàm poena Talionis, de quâ valde elegans locus extat *l. 1. & tot. tit. ff. Quod quisq; juris in alium statuerit, ut ipse eodem jure utatur:* quam utinam † hodiè retineremus! 61
 neq; enim tunc daret veniam corvis censura vexans columbas, ut Poëta verè dicit.

Pertinet autem hoc præceptum, non solum ad mar- res, sed etiam ad foeminas, nam de his nominatim sancitum est *Deut. 25. v. 11. & 12.* At infans & furiosus non tenetur, nisi per dilucida intervalla necaverit: quia rationis judicio caret *l. 12. ad ff. l. Cornel. de fcar.*

Sanè olim dominis † servos occidere licuit §. *in* 62
potestate Instit. de his qui sui vel alieni jur. Quin etiam varia extant exempla eorum patrum, qui privatis judicijs filios suos necaverunt *apud Valer. Maxim. lib. 8. cap. 8.* sed lege † Dei, quæ judicialis dicta est, vetebantur Do- 63
 mini occidere servos *Exod. 21. v. 26.* multoq; magis pa-
 tres

tres prohibentur filios privato iudicio interficere. Unde apud Romanos ex epistola Severi, & rescripto D. Antonini, puniri iubentur Domini, qui servum suum sine causa iudicisq; cognitione occiderunt: non minus quam si alienum *d. §. in potestate l. 11. ff. ad L. Cornel. de sicar.*

Marito uxorem occidere nunquam licuit, Mosais legibus. At Romanorum legibus licuit, si in adulterio deprehendisset *†* eam *l. nec in ea lege §. ideo autem §. l. seqq. ff. ad L. Jul. de adult. Gell. lib. 9. Noct. Attic. cap. 23.*

Quamvis autem occisio & nex sive cædes servorum prohibeatur, *Exod. 21. v. 26.* Licet tamen domino *†* servos moderatè & ex justa causa castigare: idq; apparet ex eo quod non prohibetur emendatio *dict. cap. 21. vers. 26.* Estq; lex Constantini *85. C. de emendat. propinq.* ubi docetur, licere servum ex causa emendare, non tamen immoderatè: & locis verberibusq; cedere. Idem licet magistris, nimirum discipulos suos *†* castigare verberibus, moderatè tamen: Verbera, *inquit lex*, impunita sunt à magistris, vel patente; quia emendationis, non injuriæ causa videntur adhiberi *in l. aut facta §. causa ff. de pœnis.* Sed ea castigatio patri conceditur, in ijs, quæ ad domesticam disciplinam *†* pertinent, ut si quod à filio flagitium domi commissum, vel in fratres, vel in ipsum patrem: non autem in ijs quæ pertinent ad publicam morum *†* correctionem & accusationem, quemadmodum si filius sit adulter, homicida, falsus testis; de quibus correctio ad patrem non pertinet, sed ad iudicem, quia edusq; se patria potestas non extendit *d. l. unic. C. de emendat. propinq. §. tot. tit. ff. §. C. de jurisd.*

69 Pœna *†* homicidij extat *Exodi 21. & Levit. 24.* Qui percussit hominem, & mortuus fuerit, morte moria-

tur. Quicumq; effuderit humanum sanguinem, effundetur sanguis illius *Genes. 9.* Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt *Matth. 26.*

Cum his convenit, quid constituerunt Impp. Theodosius & Arcadius: homicida † quod fecit, expectet. *70 l. 3. C. de Episc. audient.* Justinianus §. *item lex Cornelia Institur. de publ. jud.* lex Cornelia de sicarijs, homicidas ultore ferro persequitur, vel eos qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Unde patet, puniri etiam voluntatem occidendi, seu mortis alicujus quovis modo machinationem *l. 1. ff. ad L. Cornel. de scar. §. l. 3. cod.*

De homicidarum † asylis seu perfugijs, cautum est *Deuter. 19.* ubi à Mose dantur asyla seu perfugia (id est, quædam urbes pro asylis & perfugijs) ijs tantum homicidis, qui planè *ακούσιος*, id est, involuntariè cædem fecerunt. Nam adversus eos qui *εκούσιως* cædem faciunt, ita † legitur *d. cap. 19. Deuter.* si quis odio habens proximum suum, insidiatus fuerit vitæ ejus, surgensq; percusserit illum, & mortuus fuerit, fugeritq; ad unam de supradictis urbibus: mittent seniores civitatis illius, & arripient eum de loco effugij, tradentq; in manum proximi cujus sanguis est effusus: & morietur: *de quo Danæus lib. 2. Et bic. Christ. cap. 13.* *71*

Quidam Christiani Impp. etiam constituerunt asyla *l. 3. C. de iis qui confug. ad Ecclesias.* Et Justinianus *Novell. 38.* eam prærogativam in Ecclesiam † Carthaginensem contulit, ut qui ad eam confugisset, impunitatem consequeretur: nisi homicidium, vel raptum virginis, aut vim in Christianum admisisset. Verum, id postea ad omnes Ecclesias extensum fuit. Ad *73*

74 statuas † Imperatorum quoq; confugiebant nonnulli, ut apparet ex lege Imp. Valentiniani, Theodosij, & Arcadij *Cod. de his qui ad statuas confug.* item §. *sed hoc tempore Instit. de his qui sunt sui vel alieni juris* & Ulpiani in l. 17. §. *apud labeonem ff. de adilit. edict.*

75 De pœna homicidij † à quadrupede facti, cavetur *Exodi 21.* Cum quo conjungendum, quod constituitur *Instit. tit. si quadrupes pauperiem fecisse dic.* Si nimirum animalium nomine, quæ ratione carent, lascivia, aut feritate pauperiem fecerint, ut tunc animalia illa noxæ dedantur &c.

Sextum præceptum habet; Non mœchaberis *Exodi 20. Levit. 18. Deuteron. 5.* hoc est, non pollues † castitatem, ac modestiam vivendi factis aut dictis, nec admittes adulterium aut stuprum. Quia DEUS vetat omnem scortationem, omnemq; immundiciem, quâ vel pudicitia, vel castitas matrimonij violatur *Mattb. 5. v. 27. & 1. Corintb. 6. v. 9. Ephes. 5. v. 5. Coloss. 3. v. 4.* Ostendit ergò, secundum naturam esse matrimonia, ut unusquisque habeat suam, retineaturq; in voluptatibus modestia quædam & certitudo. Vagi enim concubitus, incertam facerent de sobole opinionem, elevarentq; curam alendi partus.

Hinc oriuntur tituli & leges *de sponsalibus, de donationibus ante nuptias, de ritu nuptiarum, de nuptiis, & de secundis nuptiis, de incestis & inutilibus nuptiis, de interdicto matrimonio inter pupillum & tutorem, de agnoscendis liberis & alendis, de dotis promissione, de rei uxoria actione, de ventre inspiciendo custodiendog, partu, de pactis conventis tam super dote, quam super donatione, de pactis dotalibus, titulus, si ventris nomine in possessione sit, de dote cautâ non numeratâ, de*

Donationibus inter virum & uxorem, de divoritiis & repudijs, titulus, soluto matrimonio quemadmodum dos petatur, si dos constante matrimonio soluta fuerit, titulus, ne fidejussores dotium dentur, de fundo dotali, de naturalibus liberis, lex Julia de adulteriis.

Prohibentur autem moechari tam mares † quam 77
 foemina *Levit. 20. v. 15. & 16. Dent. 22. vers. 22.* Sanctitas
 Enim ab utrisq; & pudicitia requiritur. A maribus † 78
 quidem & viris, quia, ut ait lex, periniquum est, virum
 pudicitiam ab uxore exigere, quam ipse non exhibet.
 A foemina † verò, quia etiam earum corpus templum 79
 est Dei Spiritus Sancti *1. Corint. b. 16. vers. 19.* A maritis † 80
 autem castitas pudicitiaq; exigitur, eò magis, quod jam
 fidem dederint uni, quam violare non debent. Nec ulla
 exceptio est † in militibus: nam & illos hoc præceptum 81
 comprehendit, tenetq; hujus legis prohibitio *1. miles ff. ad L. Jul. de adult.* Neq; excusat absentia eorum ab uxore,
 quæ sit Reip. causa, ut militi idè fornicari vel scor-
 rari liceat. Est enim Deus, militum † Deus *Exodi 15. v. 3.* 82
 uti etiam rogatorum & eorum qui in pace vivunt. Et
 sic etiam lex Julia de adulteriis, ad omnia matrimonialia
 pertinet, tam militum, quam paganorum, ut dicitur *in l. si uni ff. ad L. Jul. de adult.*

Pœna adulterij spiritualis † est mors æterna, uti 83
 omnis scortationis *1. Corint. b. 6. v. 9.* Corporalis † verò 84
 legibus Mosaicis mors *Denter. 22. Num. 25. v. 29. & 1. Co-
 rint. b. 10. v. 8. & Judic. cap. 19. Levit. 20. v. 10.* ubi scribitur:
 Qui adulterium commiserit cum uxore proximi sui,
 morietur adulter & adultera. Priscis verò Romanis
 potissimum, capitis poenâ punitum fuit adulterium.
 Adfertur ex XII. Tab. † legibus, de mulierere adultero- 85

ra; Adulterij convictam vir & cognati, uti volent, *na-*
 86 *canto.* Item, lex † Julia de adulterijs coercendis, teme-
 ratores alienarum nuptiarum gladio punit §. *item lex*
Julia Institus. de publ. judic. Et quod tempore Alexan-
 dri Severi Imp. poena adulterij fuerit capitalis, patet
 ex l. 9. C. ad L. Jul. de adult. l. 18. C. de transact. l. 3. §. *su.*
 87 C. ad L. Jul. de adult. At ex † constitutione Justiniani,
 adultera in monasterium per duos annos detruditur
 Nov. 134.

88 Si quis coierit † cum sponsâ alterius, ita constitu-
 tum est jure divino: Cum fuerit puella virgo despon-
 sata viro, & in venerit eam aliquis in urbe, coieritque
 cum ea: educens utrumq; ad portam urbis ejus, & la-
 pidabit eos lapidibus, ac morientur *Deut. 22. vers. 24.*
 89 Idem statuitur jure † Romano in sponsâ: quia neque
 matrimonium qualecunque, nec spem matrimonij vio-
 lare permittitur, ut rescriptum Divi Severus & An-
 toninus l. 13. §. *Divi Severus ff. ad L. Jul. de adult.*

Septimum præceptum; Ne furtum facies, hoc est,
 non eripies aliorum fortunas, neq; illa fraude ad te
 transferes, aut si apud te sunt, non contrectabis invito
 domino *Exodi 20. & Deuter. 5. Levit. 19.* Unde rectissime
 dixit J. C. Paulus: furtum naturali lege prohibitorum esse
 9 l. 1. ff. de furt. Et hinc hoc † præceptum æquitatem ha-
 bet, non solum divinam, sed etiam naturalem, quia, ut
 J. C. ajunt, dominorum distinctio est jaris naturalis *Lex*
hoc jure ff. de just. & jure. Unde observandum est, ex hac
 lege nobis ostendi: rerum omnium communionem
 pugnare † cum naturâ. Nam si omnes res nobis secun-
 91 dum naturam essent communes, hoc est, ita unius, sicut

alterius: non posset committi furtum contra naturam; quia jure concederentur occupanti. Statuitur itaq; legitima rerum & dominiorum distinctio, † ut unusquisque suum habeat, sitq; sua sorte contentus; & qui furatur, procul dubio illam distinctionem evertit, perturbatque. Et sic videmus ex hac lege, & sequentibus, colligi locum communem totius juris civilis, videlicet, qui pertinet ad res. Præterea cum ad transigendum hanc vitam opus sit quadam communione rerum in regulas certas redacta, ut unusquisq; ad usum suum acquirere possit res quas velit, sine alterius injuriâ: consequens est, approbari hoc loco omnes † contractuum formulas; in quibus ea servatur æqualitas, ut sine ullo gravamine res ab uno ad alium transferantur; sicut etiam Romponius rectè animadvertit in d. l. ex hoc jure.

92

93

Ex hoc itaq; fonte promanarunt in Pandectis & Codicibus de rerum divisione, & acquisitione: de contractibus: de servitutibus: de usufructu: de aleatoribus & alea lusu: de acquirenda possessione: de usurpationibus & usucapionibus: de furtis: de bonis vi raptis: de incendio, ruinâ, naufragio: de abigeis: de receptatoribus: de furiis balnearis: de effractionibus: de exilato hereditatis: de terminumoto: lex Julia repetundarum: de sacrilegio: & de residuis: lex Julia de annonâ.

Coeterum hæc lex neminem excludit, sed omnes prohibentur furari, etiam pauperes † & egei; qui licet egeant, non tamen furari aut rapere debent, sed potius à Domino precibus impetrent, id est, à Deo ipso posscant, qui benignus est & largus in omnes, & præstare nobis, potest ultra ea quæ petimus, ait Paulus *Ephes. 3. v. 20. & Phil. 4. vers. 10.* Est & hominis Christiani, posse

94

abundare, & posse etiam penuriam pati. Et solet semper Deus excitare magistratus, & alios bonos, qui sua liberalitate aliorum inopiam sublevant, quantum opus est. Et hanc sententiam defendit Lambertus Danæus *lib. 2. Ethica Christiana cap. 19.* Contra alios, qui contendunt, furibus urgente fame, ad res aliorum fraudulose
 95 contrectandas † inductis, veniam & impunitatem dandam esse. Sanè illi pro sua sententia allegant textum *Proverb. 6. v. 30.* ubi dicitur: Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit; furatur enim ut esurientem impleat animam. Undè deducunt; non esse ignominiosum fieri, quando furatur; sed Danæus respondet *d. loc. illud tibi nota h.*, non autem *accipiendum esse.* Illud verò quidam non differunt: mitigationi poenæ locum esse, si quis modestus alioquin, fame coactus, panes, aut alia cœcilia, sine atrocitate furatus est Philippus Melancht *lib. 2. Ethic. cap. 3. de discrimine inter furtivum & Thieum.*

96 Præterea hæc lex divina pertinet † etiam ad milites. Sanè Dominus ipse sanxit jura belli *Deuter. 20.* Sed Johannes Baptista respondit militibus; Neminem concuriatis *Lucæ 3. vers. 14.* Et Esaias *cap. 33. v. 1.* Habebat
 97 *cap. 2. v. 8.* Væ tibi † qui prædaris, nam & ipse prædator: non licet impune militibus militiæ prætextu, à quovis qualibet capere. Cœterum ab ijs quos tuentur stipendia accipere licet: prædari verò, eorumq; bona, diripere non licet. Ergo solos hostes licet illis prædari *Deut. 20. vers. 14.* Nam bonus miles, uti strenuus canis, suos tuetur, & domesticos: hostes verò & extraneos abigit atq; allatrat, inquit Plato, quem refert Danæus *2. loc.* Sed præteadunt milites nostrates, proh dolor,

fibi stipendia non dari: Undè concludunt, quod furari & prædari liceat: at valdè illi falluntur. Quandoq; prætendunt, permissum sibi esse prædari à superioribus. Sed neq; hoc rectè: Nam in omnibus milites superiori parere non oportet, sed in domino, id est, quatenus & quantum Dei voce præcipiuntur: deniq; quicquid fluctuante conscientia fit, pessimè fit. *Timoth. 1. vers. 19. & Corinth. 1. cap. 8.* fit enim sine fide, & idcirco peccatum, est *Rom. 14. vers. fin.* Sanè si milites certi ¶ essent de causa belli, humanius versarentur cum illis, apud quos vivunt: sed audimus, proh dolor, non necesse esse, milites de belli, in quo militant, justiciam certissimè persuasos esse: Nam, ut cum Danæo *d. lib. 2. tit. 13.* respondeam, si de militibus Christianis loquimur, certo certius est, debere eos, si non de singularum belli actionum instrui, certè de totius ipsius belli movendi æquitate, benè persuasos & instructos esse. Nam ubi æquum est bellum & justum, singulæ belli actiones eadem æquitate reguntur, & valent, quæ valent: contra, ubi est iniquum, ait Augustinus, quem refert Danæus *d. loc.* Si bona fuerit causa pugnantis, pugnae exitus malus esse, non potest: sicut nec bonus judicabitur finis, ubi causa non bona, & intentio non recta non præcesserit. Bernhard in præfatione ad milites templi.

Pœna furti ¶ spiritualis est, mors animæ. *1. Corinth. 6. 100 v. 10.* Sanè furtum dicitur esse levè crimen *Prover. 6. v. 30.* Attamen *2. Samuel. 12. v. 5.* dicitur dignum esse morte, *Exod. 22. v. 1.* Sic furem nocturnum occidere lex XII. tabb. permittit *l. 4. ff. ad L. Aquil.* præsertim si parcere, ei sine periculo suo non potuit *l. 9. ad L. Cornel. de sicar.* Pœna novissima ¶ cujus in jure civili fit mentio, statui-

tur

tur à Justiniano *Novell. 134. cap. 13.* his verbis: Pro furto autem nolumus omnino quodlibet membrum abscindi, aut mori: sed aliter eum castigari.

- 102 Octavum ꝑ præceptum tale est; Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium *Exodi 20. &*
- 103 *Deuter. 5.* hoc est: Fugies ꝑ mendacium: non deferes falso aliquem in iudicio: non demigrabis famam eius extra iudicium: sed veritatem ubiq; profiteberis, & (quando de nullius detrimento tractatur) omnia in meliorem ac benigniorem partem interpretaberis. Ergo huius præcepti summa est: Debere nos, uti vitam ipsam & conjugia, & bona, sic & famam proximorum tueri, veritatemq; in omnibus rebus, dictis, & factis nostris colere. Ratio verò quæ dissuadet ne mentiamur aut dicamus falsa est ꝑ hæc, quod rerum veritatem, quantum in se est, evertit, oppugnatq; mendax: est enim mendacium rerum ipsarum naturæ contrarium: atq; ita ipsi rerum naturæ & sapientiæ, ordinationiq; Dei repugnat.
- 104 Quin & nusquam ꝑ & nunquam tuta erunt hominum, inter se commercia, colloquia, contractus, pacta conventa, si impune mentiri, fallere, aut falsa dicere licet. Et licet multis alijs modis homines ab hominibus lædantur, imprimis hoc fit sermone & ligna, ut ait *Jacob. 3. v. 2.* Unde cum hic sit fons iudiciorum & actionum, hoc injuriæ genus vindicatum est optimis populorum legibus: imprimis à Romanis de hoc scelere varias constitutæ & conditæ leges, *lex Cornelia de injurijs; lex Cornelia de falsis; Senatus Consultum Divi Claudij: pulchra illa lex diffamari: titulus de calumniatoribus: Si mentor falsum mod. dixerit: de dolo malo: de iudicys: de actionibus: de probationibus: de testibus: de crimine stellionatus: Sancitur*

itaq; hoc imprimis præcepto omnium judiciorum auctoritas veneratio & veritas. Itaq; Rei ipsi & litigantes contra se verum fateri debent, ut Achan *Josua* 7. Neque patroni causarum & advocati debent scientes prudentesq; in judicijs causâq; agenda mentiri, sed nec falsam atq; iniquam causam tueri: qui secus faciunt advocati, hoc præcepto damnantur, neque verò bona causa & vera ad se tuendam eget mendacio, ut ait Plato.

Pœna † hujus criminis spiritualis est, mors animæ, 107 nisi illi resipuerint *1. Corintb. 6. v. 10. & 1. Timoth. 1. v. 10.* Pœna verò politica, lege Mosis, falsi testis, fuit mors: fuit enim hoc crimen capitale *Deuter. 19. v. 16.* Legibus Romanorum antiquissima pœna falsi testis fuit, ut de saxo projiceretur Alex. ab Alexandro *lib. 6. genial. dier. cap. 10.* Recentior deportatio, & omnium bonorum publicatio, vel pro magnitudine negotij sæpè mors indicta *l. 1. §. fin. ff. ad L. Cornel. de fals. & l. ubi C. eod.*

Nonum præceptum tale est: Non concupisces domum proximi tui. Decimum præceptum est: Non desiderabis uxorem ejus, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt *Exod. 20. & Deuter. 5.* Duobus † distinctis præceptis prohibetur 108 mala concupiscentia: ut significetur, Deum internam etiam legis impletionem requirere. Esse autem ultima duo præcepta distincta, vel ex eo putavit Augustinus in *Exod. quæst. 71.* quod bis hæc eadem vox repetatur, *Non concupisces*: Non enim sic scriptum est; Non concupisces domum proximi tui, neq; uxorem ejus, neque servum & c. sed sc. distinctè: Non concupisces domum proximi tui: Non concupisces uxorem proximi tui, neq; servum ejus; Ergò duo sunt præcepta, inquit Au-

gustinus *d. loc.* Et quidem eò perringit hæc lex, ut abdi-
ta cordis humani scrutetur, & pravæ illius cogitatio-
nes & concupiscentias damnet. Id quod certè alia nul-
la lex, præter hanc facit, aut sancit. Itaq; ait D. Paulus:
Non nossem concupiscentiam esse peccatum, nisi lex
dixisset, non concupisces *Roman. 7. v. 7.*

109 Et rectè dicitur: cessare hic ꝑ omnes illas præcla-
ras leges, quæ sunt veluti rivuli ex illis divinis fontibus
fluentes. Legumlatores enim, qui pacis politicæq; inter
homines stabilendæ gratiâ leges condiderunt, solam
mali concupiscentiam & cogitationem malam nun-
110 quam damnarunt, suisq; legibus puniverunt; sed eam ꝑ
demum voluntatem, quæ certum animi propositum,
certamq; rei malæ agendæ deliberationem cum assensu
haberet *l. cogitationis ff. de pæn. l. 1. §. sola tamen ff. de furt.
l. impuberem §. sed et si ff. ad L. Cornel. de fals. l. fugitivus de
verb. signif.*

111 Est igitur hoc discrimen inter Dei & hominum ꝑ le-
gem: Quemadmodum enim Dei justitia longè huma-
nam superat: Sic à Deo lex profecta, longè melior, san-
ctior, perfectiorq; omnibus legibus humanis est: undè
hæc lex dicitur sancta *Rom. 7. v. 12.* & iusta *Rom. 7. v. 7.*
112 & v. 12. & perfecta *Jacob. cap. 1. v. 25.* Quin & pœna ꝑ
corporalis & politica huic culpæ & delicto nulla debe-
tur: Animi autem, est mors æterna, quia est peccatum,
Rom. 6. v. 23. & 7. vers. 7.

Graviter hic etiam depingit Deus noticiam naturalem
de conservandâ successione cognatorum & familiarum.
Et ne per concupiscentiam carnis corruptæ, simus præ-
duri juris interpretes, ad expilandas, vel, in totum trans-
ferendas hereditates alienas. Item ne callidi causarum

patroni ad hoc operam elocent. Pertinent itaq; ad hoc
 nonum & decimum præceptum præcipue tituli, *de bene-*
dictatibus & successiõibus; de postulando; de procuratoribus:
& defensoribus: de advocatis: deniq; omnia scelera & crimi-
na, quæ ob solùm affectum, effectu non secuto, puniri solent l. si
quis non dicam rapere C. de episc. & cler.

Denique cum lex naturæ hic prohibet desiderati
 uxorem, servum, aneam, jumenta aliena: Ergo pro-
 bat, secundum naturam esse; quod paterfamilias ha-
 beat domum ex omnibus partibus instructam, quique
 in eâ sit quasi parvus Rex. Confirmat totam † œco- 113
 nomicam vitam. Et profectò, dicit Oldendorpius (*in*
legibus divinis ad hoc præceptum) potes vel ex his solis
 tabulis præclaram civitatem constituere. Optimum
 enim Reipublicæ statum dicit Aristoteles, qui proximè
 ad naturam accedit.

Summa totius legis Divina.

Christus ait, esse duplicem † hujus legis summam: 114
 Diliges Dominum Deum tuum toto corde, totâ animâ,
 totis viribus; & totâ potestate tuâ: Item: Diliges
 proximum tuum sicut te ipsum *Matth. 22. v. 37. & Mar-*
ci 12. v. 30. Luc. 10. v. 17. quod etiam traditur *Levit. 19. v. 18.*
 Dilectio itaq; Dei, & dilectio proximi, duo sunt summa
 totius hujus legis capita. At dilectio Dei † est tan- 115
 quàm fons & mater ex quâ proximi dilectio, veluti ri-
 vus & filia, fluit & procreatur. Itaque primus Deus
 omninò amandus à nobis est, ut proximus postea diligi
 à nobis possit.

Pœna & promissio Dei de his præceptis.

Ego sum Dominus † Deus fortis, zelotes, visitans 116
 iniquitatem in tertiam & quartam generationem eo-

- rum qui oderunt me, & faciens misericordiam in millia, his qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea *Exodi 20*. Undè intelligitur, gravitèr interminari Deum transgressoribus poenam: & contrà, gratiam promittere observatoribus mandatorum ejus. Quare apparet, maximè secundùm naturam esse id quod Solon dicit,
- 117 duobus potissimùm † rebus constare Rempublicam, scilicet, poenâ, & præmio. Quæritur autem utrum sic justa poena, quâ alter pro alterius peccato punitur? quia scriptum est *Ezechie 18. v. 19.* non portabit filius iniquitatem patris: & *Genes. 18. v. 23.* dicitur: perdes nepium cum impio: Respondet Thomas, quem allegat Danæus *d. lib. 2. cap. 8.* alterum pro alterius peccato puniri † poenâ temporali, non quâ ratione poena illa est merces & stipendium peccati: sed quâ est medicina majoris mali & periculi. Idq; fieri † triplici de causâ.
1. Quia unus homo est res alterius temporalitèr, & carnalitèr, veluti filius est res patris, servus est res domini.
2. Propter periculum imitationis.
3. Ad humanæ societatis unitatem magis eâ poenâ commendandam & conservandam facit. Plutarchus ait *in lib. de serâ numinis vindictâ* Uti paternorum debitorum nomine filij heredes obligantur, ita & poenarum nomine, quæ in hîc rebus
- 120 corporeis & temporatibus luuntur. Sic filius, patris † ebriosi sæpè poenam damnûq; ipse fert & patitur: sic leprosi filij, fiunt leprosi, quia corporis patris pars est filius quodammodo. Et licet per se nemo puniatur à Deo pro alio, & sic nec liberi pro parentibus *Execb. d. loc.* sed quisque pro suo ipsius peccato; omnes enim & singuli homines pravi sunt *Psal. 14.* Veruntamen ut benedictio, ita & maledictio pender à voluntate & arbitrio

bitrio supremi judicis, qui in crimine læsæ (per idololatricam & spiritualem fornicationem) majestatis suæ divinæ, potest extendere pœnam, quouique libet, præsertim si liberi sive posteri succedunt in peccato, & in contemptu verbi *Jeremia 32. v. 18.* Sic etiam in crimine, † læsæ majestatis humanæ, propter parentum peccata 121 & scelera puniuntur liberi: sunt filij intestabiles: privantur omni aditu & gradu ad honores, & illis vita est supplicium, mors solacium. *l. quicquid §. filij C. ad L. Jul. majest.*

C A P U T XX.

De reliquo jure sacro, quod in legibus nostris Imperia:ibus continetur.

S U M M A R I A.

1. *Justinianus quare exorsus sit suum Codicem à Summâ Trinitate.*
2. *Fides quarum rerum sit: dicitur catholica & quare n. 3.*
4. *Spiritus Sanctus procedit etiam à Filio.*
5. *Ne sanctum baptisma iteretur.*
6. *De oblatione in baptismo vivâ voce faciendâ.*
7. *Ne sacra communio fiat in privatis adibus.*
8. *Ne litania fiant à laicis sive Episcopis & clericis.*
9. *Ne signum Salvatoris humi pingatur.*
10. *Signum Christi accipitur pro signo crucis.*
11. *Quâ linguâ debeat sacra Scriptura legi.*
12. *Ecclesia quatenus mater fidei sit.*
13. *Locus Ecclesia est sacrosanctus, & quare n. 14. & 15.*
16. *In ecclesiâ commissa scelera gravius puniuntur, quàm alio in loco perpetrata.*

17. *Justinianum fuisse religiosissimum, ostenditur ex ipsius constitutionibus, quas plerumq; invocato Dei auxilio orditur; item, quod fatetur imperium sibi à Deo traditum: nec non etiam ex editâ & repetitâ à se fidei confessione, n. 18.*
19. *Illustre encomium fidei christiana elegans dictum ex edicto Justiniani.*
20. *Justinianus quicquid constituit de jure sacro, hoc non fecit vi clam vel precario, sed suo jure.*

PRæter leges divinæ tabulæ decem præceptorum, sive leges morales, adhuc aliæ res sacræ in legibus nostris tractantur ab Imp. Hinc Jurisprudentia definitur quod sit rerum tam divinarum quam humanarum scientia §. 1. *Instit. de just. & jure.* At ea quidem pars, quæ de rebus divinis tractat, præcipua & nobilissima est. Verum in Digestis ea explicari non potuit, propterea quod scripta veterum Jureconsultorum, qui Ethnici fuerunt, superstitiosis potius, quam religiosis præceptis referta fuerunt. Sed Justinianus Imperator religiosissimus, initio sui Codicis, ex Christianorum Principum constitutionibus, Jura de rebus divinis præscribit, à † summo rerum Parente, & à fide, ac religione, quæ sc. piè colitur, initio sumpto *tot. tit. C. de Summâ Trinitate, & fide catholicâ, & ut nemo de eâ publicè contendere audeat.* De summâ enim Trinitate, & fide catholicâ, tunc maxime in Ecclesiâ controversia erat, ut quæ humanam cognitionem excedit, cum sit de summâ Dei unitate in tribus personis, itemq; de fide, † quæ creduntur, quæ non videntur ad religionem pertinentia: dicitur *fides catholica*, quam catholica & orthodoxa † Ecclesia amplectitur; esse nimirum unum Deum in tribus personis, Pa-

tre, Filio, Spiritu Sancto, per omnia æqualibus divinitate, æternitate, majestate, virtute, claritate, gloria, substantia; Christum esse singularem & unigenitum Dei filium, summæ Trinitatis personam unam, Deum de Deo, lumen de lumine, ut ait *l. 2. C. d. tit.* & inhumanarum utero virginis Mariæ, Deum & hominem, Deum Patri ἰσοῦστος, id est, substantiâ parem, & similiter hominem ἰσοῦστος per omnia nobis, certissimam salutem, redemptionemq; humani generis, ac proindè Mariam virginem, non Christi quasi hominis tantum, sed etiam Dei matrem nominari *l. 5. 6. 7. 8. C. dict. tit.* De Spiritu Sancto quod Imp. ajunt *in l. 2. d. tit.* eum se ex Patre summo rerum Parente & sperare & accipere; eo ipso non negant eum etiam prodire ex filio. Nam & veteres omnes ita locutos esse, licet non negarent, eum prodire etiam† ex filio, nec eâ de re ullum fuisse illorum Imperatorum ætate in Ecclesiâ discrimen, notat D. Cujatius *in paratt. Cod. ad dict. tit. 1. C. de Summâ Trinit.*

De BAPTISMATE Imperator edidit etiam constitutionem, *Ne sanctum baptisma† iteretur*: propter Donatistas, Novatianos, & alios, qui baptizatos Christianos ab hæreticis rebaptizandos esse docuerunt, id auferentes quod geminabant, ut eleganter loquitur *l. 1. C. Theodos. eod.* Qui itaq; rebaptizant, vel rebaptizantur, in eos poenæ gravissimæ constitutæ sunt, modò hi sine puberes & dolo capaces, putà, infamia, testamenti vel donationis faciendæ interdictio, decem librarum auri mulcta, exilium, & ultimum supplicium *l. 2. & l. 3. b. tit.* Quas leges, ne sibi invicem contrarientur, ita conciliat Wesenbecius *ad tit. C. Ne sanct. bapt. iter. num. 8.* ut ultimum supplicium de exilio & deportatione accipiendum

dum sit; quæ conciliatio nititur auctoritate *l. capitalium circ. princ. ff. de pæn.* ubi deportatio summi supplicij species esse dicitur. Cætera quæ huc spectant, exposui *ad*

- 6 *Nov. 144.* De oblatione in baptisate † viva voce faciendâ, agit Imperator *in Nov. 137. n. 10. & Nov. 146. n. 3.* ubi utrobiq; dixi.

De SACRA COMMUNIONE sancit Imp. *Nov. 58.* ne communio † sacra fiat in privatis ædibus, non adhibitâ auctoritate Episcopi. Eandem prohibitionem Imperator repetit magisq; declarat *Nov. 131. cap. 8.* ubi vocat Ecclesiasticam *λειτουργίαν*: In *Nov. 137. in pr.* vocat sacram oblationem. *Dixi latius de his ad Nov. 8.*

- 8 De LITANIIS sancit Imperator *Nov. 123. cap. 31. 32.* ne litaniæ † h. e. rogationes sivè preces publicæ & solennes, faciant laici sine Episcopis & clericis; deinde, ne sanctæ cruces quæ ibi præportantur, alibi reponantur quàm in Sacristiâ sivè in loco sacro: *Dixi ad Nov. 123. num. 28. & seqq.*

- Fuit etiam Justiniano diligens cura per omnia superni numinis religionem tueri: Hinc constituit, *Nemini*
9 *licere signum † Salvatoris Christi humi, vel in silice, vel in marmore, aut insculpere, aut pingere l. unic. & tot. tit. 8. lib. 1. C. cod.* Signum Christi interpretatur Accursius *d. loc. pro*
10 *signo † crucis, cum & veteres signum Domini nostri Jesu Christi pro crucis imagine acceperint.* Et signum Christi nihil aliud esse, quàm crucem Christi, apparet ex *Nov. 5. ibi, figens in eo salutis nostræ signum.* Sanè signum Christi, id est, crucem, non omnino insculpi aut pingi vetat Imperator, sed tantùm humi; ne à prætereuntibus conculcetur. *Dixi ad dict. tit. 8. C. lib. 1.*

De sacrorum librorum lectione, utrum in hebraicâ solùm, an & in aliâ linguâ sint legendi, definit Imperator

toti Nov. 146. In lectione nimirum ꝑ sacrorum librorum, II
 non solum hebraicâ linguâ utendum esse, sed græcam
 etiam assumendam; neque hanc tantum, sed etiam
 omnem aliam linguam, quæ sit nota & familiaris audi-
 toribus, pro ratione cujusq; loci, sive quæ à populo in-
 telligi possit; de quo dixi *ad dict. Nov. 146. n. 1. & 2.*

Juris sacri pars etiam sunt Ecclesiæ, & res Ecclesijs
 sacratæ, ac sacrata privilegia, de quibus Imperatores
 itidem jura constituerunt *tot. tit. C. de SS. Eccl.* In SS. Ec-
 clesijs exercetur vera religio, & piè colitur Summa Tri-
 nitas. Undè & Ecclesia ꝑ mater fidei dicitur *l. jubemus* 12
l. decernimus C. de SS. Eccl. quatenus nimirum docet ve-
 ram fidem & verbum Dei, quo regeneramur, adeoque
 quatenus in eâ nascuntur fideles per baptismum, &
 aluntur prædicatione verbi divini, & distributione
 Sacramentorum. Externa autem forma consistit in
 ipsâ structurâ. Locus, in quo Ecclesia ædificatur, fit sa-
 crosanctus, ꝑ ut in rubricâ dicitur. Dicitur sacer, quia 13
 ꝑ Deo dicatus & sacratus est *l. 2. §. 2. de rer. divis. §. sacra* 14
Instit. cod. Sanctus ꝑ dicitur, quia sanctionibus Impera-
 torum ab injurijs hominum eximitur & defenditur *l.* 15
sanctum. cum. l. seq. ff. de rer. divis. l. 1. & seq. ff. Ne quid in lo-
co publ. nam scelera in Ecclesiâ ꝑ admissa gravius & se- 16
 veriùs puniuntur *Auth. sed novo C. de Episc. & cleric. ubi*
 capite puniendus esse dicitur, qui sacra ministeria tu-
 multu excitato vel injuriæ illatione turbat.

Hinc videre est, quàm religiosissimus Imperator
 Justinianus fuerit, qui non tantum Dei immortalis auxi-
 lio implorato plerasque constitutiones suas orditur,
 quo solo ad omnia consilia, omnesque actus semper
 rectè progredimur *l. 2. in pr. C. de offic. pref. prator. Nov. 80.*

in pr. Nov. 85. in prafat. & passim alibi: sed & à cœlesti ma-
 17 jestate imperium † sibi traditum l. 1. C. de vet. jur. enach.
 de cœlo datum Nov. 73. in prafat. §. 1. & à supernâ colla-
 tum clementiâ asserit Nov. 6. in pr. qui est lex animata, vi-
 ces Dei gerens Nov. 105. cap. 2. in fin. & ibi gl. Hic etiam
 18 ad aliorum exemplum, extare voluit suam fidei h. con-
 fessionem, & quidem aliquoties repetitam; non tantum
 enim eam Codici suo inseruit l. cum recta 5. & 3. seqq. C.
 de sum. Trinit. verum etiam Novellis atq; Edictis suis
 eandem iteravit. Videatur Nov. 132. quæ apud Haloan-
 drum inscribitur Edictum de fide Constantinopolitanâ: vul-
 gò autem, de interdicitis collegijs hæreticorum; apud Cuija-
 tium, de hæreticis: ex quâ Novella, præter alia, notan-
 19 dum est illustre encomium Christianæ † fidei: *cujus*
confessionem vere & immaculatam, ait, primum & maximum
esse bonum omnibus hominibus. Idem etiam Imperator
 edicto benè longo confessionem fidei complexus est,
 & refutationem præcipuorum hæresium, quæ catholi-
 cæ Ecclesiæ Dei advertantur, maximè circa doctrinam
 de personâ Christi: quod edictum extat in editione No-
 vellarum Juliani, cujus initium est, *scientes, quod nihil aliud*
sit &c. ex quo notanda est illa præclara sententiâ: *Nihil*
 20 *esse aliud, † quod sic possit placare misericordem Dominum,*
quam si omnes Christiani unum idemq; sapiant, in rectâ & im-
maculatâ fide, nec sint dissensiones in sanctâ Dei Ecclesiâ.

Neq; dubitandum est, quicquid Justinianus in suis,
de jure sacro, constitutionibus promulgandis fecit, eum
 suo jure hoc fecisse, & ipsius exemplo posse alios etiam
 Principes de jure sacro aliqua constituere aut edicta
 promulgare; ut ità Fachineus lib. 8. controv. c. 1. audien-
 dus non sit, qui obscure ibidem arguit, quasi vi, clam-

139
& precario illam potestatem circa res sacras condendi
leges exercuisset.

CAPUT XXI. & ULTIMUM;

Continens

Collationem Vasalli & Militis christiani, cum vasallo & milite Politico; ex jure divino, & jure feudali.

SUMMARIA.

1. Homo omnium creaturarum nobilissima.
2. Deus magno discrimine creavit hominem & cætera animalia.
3. Homo constat animâ & corpore: non est sui corporis dominus num. 4. sed Deus num. 5.
6. Leben dicitur à verbo Leihen.
7. Investitus & investiens quomodo in jure feudali vocentur.
8. Homines sunt milites christiani: & vita hominis est militia, quod ostenditur num. 9. Sunt etiam vasalli Dei num. 10.
11. Juramentum fidelitatis presupponit dominium.
12. Hominum quid sit, & undè dicatur: & quid sit, hominem alicujus fieri.
14. Vasalli christiani investuntur in baptismo aquâ & spiritu: & obligantur ibidem Deo mutua obligatione.
15. Homo christianus recognoscit vitam suam jure feudi regalis; & est Dei vasallus ligius n. 16. & quid sit feudum ligium num. 17.
18. Ligius sive homologus nemo potest esse duorum.
19. Deus concessit nobis hominibus feudum camera & cavenda.
20. Quia homines sunt vasalli regij, idcirco etiam soli Domino feudi regalis supremo inservire fideliter debent.

21. *Fidelis dominus, fidelis servus.*
22. *Aliquando nos homines committimus feloniam, unde etiam disvestimur, quocirca oportet nos renovationem investitura siue gratia divina à domino feudi Deo nostro petere: & tunc revestiti restitui mur in pristinum jus vasallagij, jure postliminij n. 23.*
24. *Vita non est, nisi quando beatè & piè vivitur.*
25. *Ne vita nostra proprietas Domino feudi Deo sit inutilis, oportet nos bonos fructus facere: non enim habemus feudum francum num. 26.*
27. *Vasallus politicus, uti reipsa debet domino suo fidem & reverentiam; ita & christianus vasallus & miles, Deo suo fidem non fucatam exhibere debet: sin minus, dicitur committere feloniam, & punitur, at hic longè gravius, quàm ille n. 28. quod declaratur n. 29. & 30.*
31. *Natura est, interire corpus: at animam mori, infelicitatis extrema est. Anima itaq; ante omnia habenda est ratio num. 32. quia est quavis re pretiosior num. 33.*
34. *Militemus fidelitèr Domino Seniori nostro cœlesti bonam militiam, ut in aeternum triumphemus & num. 35.*
36. *Christiani milites ne discedant ab armis contra hostem, quia ille nunquam cessat num. 37. Christiani animus nunquam sit inermis num. 38.*
39. *Precatio christiani quid valeat apud Deum, & qualis esse debeat num. 40. 41. 42.*

Non puto rem ingratam me fecisse lectori, quod pro conclusione discursus de collatione juris divini cum humano, placuerit subjicere collationem vasalli & militis christiani, cum vasallo & milite politico, ex jure divino & jure feudali.

Rectè & verè dixit Poëta: *Vita hac mancipio nulli datur,*

sur, omnibus usu. DEUS enim liberrimâ voluntate per
 Filium suum JESUM CHRISTUM, in SPIRI-
 TU SANCTO, res omnes, quæ factæ sunt, condidit;
 inter quas HOMO omnium creaturarum † est longè
 nobilissima & præstantissima. I

Quia DEUS Hominem, non tantùm sicut cœtera
 animantia creavit; sed unâ † cum corpore, etiam ra- 2
 tionalem & immortalem animam ei addidit; adedq; ad
 imaginem suæ similitudinis formavit Hominem.

Est igitur Homo prodigiosum quoddam animal,
 ex duabus tribusvè partibus multò diversissimis com-
 pactum, ex ANIMA, veluti Numine quodam, & † 3
 CORPORE, tanquàm mutâ pecude: siquidem cor-
 pore usque aded reliquo brutorum generi non præsta-
 mus, ut omnibus ejus dotibus inveniamur inferiores.
 Secundùm animam verò, aded divinitatis sumus capa-
 ces, ut ipsas etiam angelicas mentes liceat prætervola-
 re, & unum cum Deo fieri. Si tibi corpus additum non
 fuisset, numen eras; si mens ista non fuisset indita, pe-
 cus eras. *Erasm. in enchiridio militis christiani tit. de homine
 exteriora & interiore.*

Non itaq; Homo est vitæ & corporis sui dominus;
 nec potest seipsum lædere, † & occidere. Hinc etiam 4
 est, quod DEUS prohibet in genere, *occidere hominem.*
 At qui se occidit, hominem occidit.

Verus autem proprietarius directus ac supremus
 Dominus vitæ & corporis est DEUS † creator cœli 5
 & terræ: qui ejus usum saltèm pro divinâ suâ volunta-
 te & beneplacito nobis ad tempus concessit, *hat es vns
 nur vbergeben zum Leben*; quod vocabulum dictum est
 à verbo *Leihen* / † quo significamus concessionem rei 6
 saltèm ad usum aliquem.

Sic videmus etiam, Homines plerosq; liberam rerum suarum temporalium administrationem habentes, concedere earum usumfructum alijs per investituram feudalem, idq; sub conditione fidei: cujusmodi investiti in jure feudali vocantur, MILITES, VASALLI, item FIDELIS, † à fide, quam Domino debent, ex quo illud Germanorum Lieber Getrewer. At concedens plerumque appellatur DOMINUS, itemque SENIOR.

Sanè nos HOMINES tam masculi tum foeminae verè indigitamur & sumus etiam MILITES, prout JOBUS miles longè exercitatissimus, & invictissimus, vitam nostram definit † MILITIAM.

Sicut enim Milites politici ab Imperatore, sive supremo belli Duce, certo loco, certo ordini, & certo tempore destinari, stando & excubias agendo, † hostem praestolari & adoriri debent: Ita etiam christiani Milites à DEO in hac terrâ certo loco & tempore ordinati, semper stationarij & vigilantes, ordinisq; sui observantissimi, hostem expectent, & in virtute DEI SPIRITUS SANCTI eundem superent.

Profitemur quoq; jure nos Vasallos DEI, quia, uti modò dictum, vitam & omnia nostra ab illo jure feudi accepimus & habemus. Arguit hoc imprimis juramentum fidelitatis & subjectionis (quod civiliter & politicè quoq; dominium † praesupponit) praestitum à nobis, quando vivifici lavacri mysterijs initiati, nomen nostrum DUCI CHRISTO dedimus, & impresso fronti nostrae Crucis caractere, nos sub illius signo fideliter militaturos toto tempore vitae nostrae stipulatò & juratò promissimus.

Fides illa sive fidelitas, quam politicus Vasallus pollicetur suo Domino, vocatur etiam Hominium: quæ vox deducitur ab homine. † Et hominem alicujus fieri, idem est, quod subijci ei tanquam Vasallum. † 12
Eines seine Leut oder LehenLeut seyn. 13

Ita nos Christiani Milites & Vasalli, investiti solenniter aqua & Spiritu in baptismo † reddimur DEI 14
 Homines, quia fidem & obedientiam ei promissimus: & tenetur uterque sibi invicem mutuam obligationem, *dann wir werden seine Leut / sein Volk vnd Eigenthumb; vnd Er wil vnser Gott vnd Herr seyn.*

Vasalli itaq; DEI, & fideles sumus, *Seine Liebe Gekrewen*: Nec sanè minorum gentium dicendi Vasalli: Recognoscimus namq; vitam & animam nostram jure feudi Regalis; † à summo cœlesti Domino; undè sumus *Capitanei* (cei capita quædam & vertices eminentes inter alios Vasallos) non alicujus summi politici Regis vel Principis, sed cœlestis illius Domini, & Domini dominantium; quo loquente, expavescit cœlum, & contremiscit terra. 15

Sumus etiam DEI † *Vasalli & homines ligij*, (Dicitur *feudum ligium*, † quod Vasallum arctissimè liget Domino suo, adversus omnes homines, totali subjectione.) Promissimus namq; fidem & subjectionem ei, qui in cœlo & terrâ neminem neq; de facto, neq; de jure, recognoscit superiorem, & quidem promissimus contra omnes, nemine excepto; imprimis contra insensissimum totius generis humani hostem Diabolum, ejusq; affectas & socios infernales. Quid enim conveniat luci cum tenebris? Et valet hic, quod in Sacris traditur: *Neminem posse duobus Dominis servire*: quia pluzium,

- 18 quàm unius, † homo ligius sive homologus quis esse, non potest h. e. ligium habens Dominum unum, alium eodem jure habere nequit. Præterea Dominus & Senior noster, pro divinâ suâ benignitate præbet nobis ad nostram sustentationem ex divite suâ camerâ sive ærario & cellario, necessaria alimenta, tam spiritualia quàm corporalia, ne egeamus & pereamus. Feudistæ
- 19 nominant feudum *Camera* † & feudum *Cavena*. Hæc feuda quoq; dicuntur feuda *Soldata*, ab antiquo vocabulo germanico *Sold*, quod stipendium significat, dari solitum pro fide & servitijs; Germanicè *im Cammers Ehen*.

Soli itaq; Domino Deo & verè Seniori nostro, accepta ferimus bona nostra omnia & singula, quibus utimur, fruimur; omnia reliqua ab eodem expectantes.

- Quandoquidem ergò sumus DEI Vasalli & homines ligij, die wir allein vnserm Himlischen Herrn zu dienen vns versprochen haben/wider menniglichen/niemand außgeschloffen/ quapropter etiam in id sedulo & unice nobis
- 20 incumbendum est, † ut ipsi soli serviamus in sanctitate & justiciâ; ne peccando DEUM nobis faciamus inimicum, & Diabolum contra constituamus Dominum: neve ingrati desciscamus à Domino cœlesti tam benigno; & contra mancipemus nos infernali illi turpissimo crudelissimoq; Domino. Scilicet, uti fidelis Do-
- 21 minus, † ita etiam fidelis sit Vasallus; ex quo illud nobis Germanis tritum, *trew Herr/ trew Knecht*.

Verùm cum, proh dolor, in medio vitæ cursu per Diaboli astutiam & sœvitiam aliquid sæpè accidat, quod est indignum Vasallo & milite christiano, quodq; gratiam Domini tollit: adedq; *feloniam* committimus:

ut devestiri mereamur, quando nimirum ingratisissimi,
pactam illi fidem non præstamus, sed sanctissimis, cœ-
remonijs ictum in baptisate fœdus nephariè solvi-
mus; exindè necesse habemus toties *renovationem in-*
vestitura sive gratiæ divinæ à † DEO petere: quod 22
fit, quando exemplo Davidis, Petri, & aliorum, rever-
rimur ad frugem meliorem, peccata commissa seriâ cor-
dis contritione dolemus, & desuper salutari cœnâ Sal-
vatoris nostri JESU CHRISTI, in confirmatio-
nem fidei nostræ utimur. Revestiti & recepti hoc mo-
do, in pristinum jus Vasallagij, sive in pristinam condi-
tionem & dignitatem, † *jure postliminiij* restitui-
mur; Neque fribusculum illud sive temporaria illa mutatio
turbat gratiæ & benignitatis divinæ harmoniam.

Sed quoniam vera vita non est, † nisi ubi feliciter 24
vivitur; idè ne proprietas Domino sit inutilis, nec
vita nostra infructuosa, oportet nos homines tanquam
Vasallos, bonos fructus, † hoc est, bona opera face- 25
re. (Non enim habemus *feudum hoc francum*, † vel 26
liberum à bonis operibus & servitijs.) Sic namq; fru-
ctus nomen in sacris literis frequenter usurpatur, pro
operibus; & ipse Christus, vel etiam Apostoli ipsi,
quoties nos ad agenda bona opera exhortantur, ferè
semper verbo, *fructus*, uti solent: ut apud Matthæum;
Facite fructus dignos poenitentiam.

Sicut itaq; Vasallus politicus frustra fidem & reve-
rentiam jactaverit, si non reipsâ eam declaret præsta-
tione servitorum & operarum, quæ ex debito obse-
quio & reverentiâ, tanquam ex fonte profluunt: ita
etiam Christianus † Vasallus fidem suam per charita- 27
tem ergâ DEUM & proximum realitè demonstra-
bit.

V

Quod

Quod si autem Vassallus politica debita servitia
& operas Domino feudi proferiverit & malitiose non
exhibeat, vel in personam illius enormiter delinquat
& peccet, tunc dicitur committere *feloniam* (quæ vox
latinis significat scelus, germanis ein *Schelmstück*) & de-
vestitur iterum, alijsq; legitimis pœnis subicitur.

Quin etiam Christianus Vassallus qui cum vitijs
perpetuam pacem inivit, & cum DEO in baptisate,
28 percussum foedus violavit, adedq; infidelis † & perju-
rus factus, ob feloniam dolo malo commissam de vesti-
tur & punitur. Sed certè hic longè gravius, quàm ille,

Dominus feudi namque politicus, ut sit violentif-
29 simus, in fortunas & in corpus saltèm sævit. † Quid
enim amplius in Hectorem potuit crudelissimus victor
Achilles? At hic in immortalem tui partem sævitur.
Neque cadaver tuum circum sepulchrum trahitur, sed
30 corpus pariter atque anima ad inferos demergitur. † Il-
lic extrema calamitas, ut animam à corpore victor gla-
dius auferat; hic ipsi animæ sua vita eripitur DEUS.
Naturæ est interire corpus; quod etiam si nullus occi-
31 dat, tamen non emori non potest. † At animam mori,
infelicitatis extremæ est.

Quia itaq; Animæ ante omnia habenda † est ra-
32 tio; (ipsa enim quavis re † pretiosior est:) idcirco
33 militemus fideliter & strenuè Domino & Seniori no-
stro † cœlesti, donec in hoc nostro corpore militamus;
34 militemus bonam militiam, ut invictâ patientiâ puræ
ac victrices animæ ad DEUM, id est, ad originem
suam revertantur, & de hostibus, defunctæ hæc ter-
35 restri militiâ, † victoriam ex certamine reportent & in
æternum triumphant.

Similem in modum, qui *Togata militiæ* sua nomina dederunt, non sint ignavi socij, nomen militis sine omne, titulum sine re, umbram sine corpore ferentes & circumferentes; sed ita militare debent, ut devoratis laboribus & molestijs, præmia virtutis & honoris ambire dignè possint. Nam uti in *armatâ militiâ* nemo, etiam exercitatissimus, præmia consequitur, nisi artis & virtutis suæ publica eaq; eximia ediderit specimina & documenta: ita quoq; in *togatâ militiâ* nemini etiam notoriè experto, decernuntur publico præconio præmia, nisi qui præter vitæ integritatem etiam eruditionem suam examine uno atq; altero comprobaverit; atque hoc ipso se dignum ostenderit, qui in publicam prodeat palæstram, & Virtutis reportet lauream.

Sed ut tandem claudam hunc discursum *de militæ Politico & Christiano*; meminerimus Christiani milites, donec in corpore militamus, ne digitum † quidem, ut 36
ajunt, transversum ab armis discedamus. Nunquam non standum pro castris, nunquam non excubandum, quia nunquam † cessat hostis noster. Imò cum tranquillus est, cum fugam aut inducias simulat, tum vel 37
maximè molitur insidias, neque unquam cautius excubias oportet agere, quam cum pacis speciem exhibet. Ergò summa Christiani cura sit, ne inermis † sit animus. 38
Semper armatos esse vult Christianos, Paulus, qui sine intermissione jubet orare. Precatio pura in cœlum subducit † affectum, arcem videlicet hostibus 39
inaccessam. Sic precatio nis armis pugnat cum hostibus Moyses, sed manibus in altum sublatis. Quas simul atque demiserat, fit inferior Israel. Moyses nullam edebat vocem, & tamen audiebat, quid clamas ad

- 40 me? Non strepitus † ille labiorum, sed ardens animi
votum, tanquam intentissima quæpiam vox ferit aures
divinas. Nulla tam vehemens hostium impressio, id est,
nulla tam valida tentatio, quam ardens sacrarum litera-
rum studium & precatio non facile retundat, nullâ tam
tristis adversitas, quam non reddat tolerabilem. Er-
41 gò si te totum precationi † & studio scripturarum de-
dicabis, si in lege Domini meditaberis die ac nocte,
non timebis à timore nocturno, sivè diurno, sed ad
omnem hostium insultum munitus atque exercitatus
eris, & tantùm fore confides, ut te visitorem Imperator
noster CHRIS-TUS, in suam civitatem Hierusalem
transferat ovantem, ubi nullus omninò belli tumultus;
42 sed pax immortalis † ac perfecta tranquillitas, cum
interim omnis spes salutis in ferro sita sit; *Sunt verba.*

*Erasmi Roterodami in Enchiridio militis christiani
sub tit. de armis militia christia-
ne in fin.*

Laus & perennis gloria, Deo, Patri &
Filio, Sancto simul Paracleto in seculo-
rum secula Amen.

Prior numerus caput, posterior numerus marginalem capituli indicat.

A.

Adulterij pœna spiritalis & corporalis 18. 83.

Advocati non debent mentiri 18. 107.

Æquitas opponitur juri scripto 3. 2. est duplex 3. 3. versatur circa res jure non decisas 3. 4. 5. 7. 8. supplet defectum legis 3. 9. elucet in tribus articulis 3. 23.

Æquitatis ratio quando & quomodo à judice habenda 3. 16. ejus usus hodiè magnus 3. 17. 18. 19.

De asylis homicidarum 19. 107.

Animam mori, extrema est infelicitatis 21. 31.

Edilitium jus quid 16. 4.

B.

Benigniora in dubio semper sunt sequenda 3. 21.

Bruta jure non utuntur 9. 14.

Baptisma sanctum ne iteretur 20. 7.

In baptismo oblatio viva voce facienda 20. 7.

C.

Casus pro amico non dantur 6. 9.

Causa nihil aliud sunt quam ipsa principia 8. 3.

Causa juris qua fit 8. 4.

Clausula ipso jure & ipso facto, quomodo intelligatur 1. 42.

Commutativa justitia quid & unde dicitur 6. 15. & seqq.

Concubinatus de genere permissorum est 4. 5.

De Constitutionibus Principum 15. 1. & seqq.

De consuetudine 18. 1. & seqq.

Contractus quomodo partim juris partim facti sunt 1. 24.

Concupiscentia prohibetur 19. 109.

Christiani precatio quid valeat apud Deum 21. 39.

Codex unde compositus 17. 4.

Christi signum recipitur pro crucis signo 20. 10.

D.

Delicta partim facti, partim juris 1. 28.

Deum esse omnes gentes norunt 19. 11.

Distributiva justitia quid & unde dicta 16. 12.

Deus magno discrimine creavit hominem à bestia 21. 2.

Dolus accedens contractui, annullat contractum 1. 44.

Duces & marchiones hodiè quales sunt 12. 18.

E.

Ethnici quatenus Dei voluntatem noverint 19. 8.

Effectus eorum quæ sunt sui juris 1.
35. & quæ facti sunt 1. 38. legū 12. 16.
Exempla tibi dicitur aliquid fieri
ipso jure 144.

Ecclesia locus est Sacrosanctus, &
quare 10. 12.

Ecclesia mater fidei quatenus fit 20. 12
In Ecclesia delinquens, gravior pun-
nitur 20. 16.

F.

Facti vocabulum quibus opponatur
1. 5. & seqq.

Factum vel est repentinum, vel tra-
ctum temporis habens 1. 19. non
recipit divisionem, & quæ ejus sit
ratio 1. 41.

De feriis 19. 39.

De furti pena 19. 101.

Fidelis Dominus, fidelis servus 21. 7.

Facti quæ. dicitur naturalia 1. 33.

G.

Genus nulla est, tam fera, quæ non
sciat Deum esse 19. 11.

De genere permissorum, constituto-
rum, & prohibitorum quæ sint 4.
4. & seqq.

H.

Homicidij pena 19. 69.

Honorandi parentes 19. 38. & seqq.
senes, magistratus 19. 53.

Homines sunt ligij Vasalli Dei 21. 20.
constant anima & corpore. non sunt
sui corporis domini sed Deus 21. 3.

Hominum quid sit, & unde dicatur
& quid sit hominem alicujus fieri
21. 12.

Homo recognoscit vitam à Deo jure
feudi regali, & est Dei vasallus
ligius 21. 15.

I.

Jus in artis formam redactum 8. 5.
& seqq.

Jus civile ex decalogo deducitur 19. 1.

Jus gentium 10. 3. & seqq. publicum
7. 3. & seqq. privatam 7. 9. est
triplex 11. 2.

Jus esse, & esse juris, quomodo diffe-
rant 1. 17.

Jus Romanum ad rationem proprius
accedit quam cetera jura 2. 11.
non consistit in sola cognitione sed
etiam actione 5. 1.

Juris variae significationes 2. 1. & seqq.
Iustitia quatuorplex & quot ejus spe-
cies 6. 2. & seqq.

Ipso jure quænam venire dicantur 1. 45
Iudex judicare debet secundum leges
6. 10.

Iudicis decretum, juri habet auctorita-
tatem 3. 12.

Iurare an & quatenus liceat 19. 16.
Iuramenti formula qualis esse de-
beat 19. 19. unde estimanda 19. 20.
Interpretatio legum quomodo faci-
enda 12. 12.

Iurconsultorum auctoritas hodie
saltem probabilis 15. 5.

Iustinianus Imperator quare Codice
suum exorsus à summa Trinitate 20. 1.

L.

Legibus singulis constat sua aequitas
3. 1.

Lex quorupluciter accipiatur in jure
12.1. constituitur de iis quæ ut plu-
rimum accidunt 12. 5.

Lex à Deo quid complectatur 19. 2.
& seqq.

Legu benignius interpretanda 17. 7.
& seqq.

Leges à giudice differentia 12. 15.

De legum duratione 12. 17.

Lex à Deo data complectitur religio-
sam vitam & disciplinã civile 19. 2

Lingua quæ debeat sacra scriptura
legi 20. 11.

De titantib 20. 3.

M.

Marito licet adulteram interficere
19. 64.

Mandata Principum quid 15. 16.

Magistratum edicta 16. 1.

Mutatio legu non præsumitur, 18. 12.

Magistratus unde promanarunt 19. 43

Mechari prohibentur etiam milites
19. 76.

Milites debent esse certi de causa
belli 19. 100.

De militia politica, & Christianã
et. 1. & seqq.

N.

Naturalia quæ facti sunt 1. 34.

Natura est, interire corpus; 21. 31.

Ne sanctum baptisma iteretur 20. 5.

Ne signum Salvatoru humi pinga-
tur 20. 9.

O.

De origine juri civili 11. 3. & seqq.

Objecta juri quæ 7. 11.

Origo plebisciti 13. 1.

Oblatio in baptismo viva voce faci-
enda 20. 6. P.

Possessio rei legata non transi ad le-
gatarium sine naturali appre-
benf. he 1. 36.

Præcepta juri tria 4. 1. & seqq.

Principia juri qualia 8. 8.

Plebs à populo differentia 13. 1.

Plebiscitorum origo & effectus 14. 1.
& seqq.

Privilegium quid, ejus species, quibus
competat jus dandi privilegia 15.
17. & seqq.

Præceptum primum & maximum
quod sit 19. 15.

Pœna dignus est, qui dubitat, utrum
Deus sit honorandus 19. 13.

Pragmatica sanctio quid 15. 17.

Pejerat ille qui non facit, quod jura-
vit facere 19. 22.

Perjuriorum pœna quæ 19. 23. & seqq.

Patri & matri appellatione qui
contineantur 19. 41.

Parentes honorandi 19. 44.

Parentum officium in castigatione
liberorum 14. 48. & 67.

Parentes etiam debent honorari à
militibus 19. 50.

De promissione quam Deus quarto
præcepto adhibet 19. 50.

Parentem percipientis pœna 19. 51.
& 52. ubi de parricidij pœna.

Pœna Talionu 19. 61.

Præceptoribus licet discipulos casti-
gare 19. 66.

Præcepti septimus summa 19. 91.
 De poena furci 19. 101. mendacij 19. 108
 Circa præceptum nonum & decimū
 cessant leges civiles 19. 100.
 Poena & promissio Dei de decem
 præceptis 19. 115.
 Patri iniquitatem an & quatenus
 debeas portare, filius 19. 117. & seq.
 Proportio duplex arithmetica &
 geometrica, quod illustratur 6.
 11. cum seqq.

Q.
 Questio de jure & factis 1. 1. cum
 seqq. de jure scripto & aquo bo-
 no, utrum præferendū 2. 1. & seqq.
 Quenam sint partim facti, quenam
 juris 123.

R.
 Responsa prudentium initio fuerunt
 jus non scriptum 17. 2. qualem
 auctoritatem hodie habeant 17. 5.
 Religio erga Deum est juri gentium
 19. 12.
 Religio que sit sincerior 19. 14.
 Religioni standum est 19. 27.
 Respublica constat poena & premio
 19. 116.
 Sanctificare quid 19. 31.
 Sabbathum quid 19. 25. quomodo ob-
 servandum 18. 32.

Sanctio pragmatica quid 15. 8.
 Servi civilium sunt expertes 1. 39.
 Seipsum ledere non licet. 4. 12.
 Senatusconsultum quid 14. 1. effa-
 ctus 14. 2.
 Subjectum juri quodnam sit 7. 1.
 Solum id in jure præcipitur quod bo-
 nestum est 4. 11.
 De status Imperatorum 19. 74.
 Solutio partim facti, partim juri
 1. 27. T.
 Testamenti factio est de genere per-
 missorum 4. 6. est juri publici 7. 7.
 Tabula prima & secunda summa
 19. 4.
 Testimonium, falsum dicere prohibet
 Deus 15. 103.

V.
 Vasalli Christiani investiuntur in
 baptismo aqua & Spiritu 21. 14.
 Vasallus, ligatus nemo potest esse
 duorum 21. 18. De Vasallo politico
 21. 27.
 Vita non est, nisi quando bene vivi-
 tur 21. 24.
 Vis nostra proprietatis Dei est, at 25.
 Vusufructus est ipsum jus, perceptio
 fructuum est facti 1. 29.
 Vucapio sive prescriptio non contra-
 riatur primo præcepto 129.
 Vitium in jure quid sit

F I N I S.